

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Бруханський Р.Ф.

СУДОВО- БУХГАЛТЕРСЬКА ЕКСПЕРТИЗА

Тернопіль – 2010

Бруханський Р.Ф. Судово-бухгалтерська експертиза. Навчальний посібник. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 246 с.

Рецензенти: Хомин Петро Якимович, доктор економічних наук, професор

Дутка Ірина Михайлівна, радник податкової служби I рангу

Світлик Мирослав Михайлович, начальник контрольно-ревізійного відділу в Тернопільському районі Контрольно-ревізійного управління України в Тернопільській області

Ягнич Іван Йосипович, начальник відділу фінансово-кредитного, бухгалтерського та господарського забезпечення Головного управління агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

Затверджено на засіданні кафедри аграрного бізнесу і обліку (протокол № 10 від 9.03.2010 року)

Рекомендовано науково-методичною радою ФАЕМ ТНЕУ (протокол № 4 від 23.03.2010 року)

Відповідальний за випуск: Пархомиць Микола Кирилович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аграрного бізнесу і обліку ТНЕУ

ВСТУП

Економічний розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від ефективного використання матеріальних і трудових ресурсів, власне тому найважливішим чинником, який сприяє цьому, є чітко налагоджена система управління виробництвом, відтак бухгалтерського обліку як її складової. Водночас значення бухгалтерського обліку ширше, адже він не тільки забезпечує інформацією менеджерів, але й безпосередньо впливає на формування економічного ефекту насамперед завдяки контрольній функції, що, можливо, дещо наївно вважав І.П.Шмельов, автор так званої „четвірної” бухгалтерії: „ ... охороняє людей від спокуси присвоювати собі чуже ... якби людство поквипилось увести суворе розумне рахівництво всюди, ... тоді би воно в середовищі своєму не знало ні злодіїв ... і ніяких інших, більш пристойних, але не менше шкідливих хижаків ... [14, 249].

Однак реальність така, що цього недостатньо, а тому нерідко допускаються зловживання окремими працівниками підприємств, що стають предметом розслідувань і судових розглядів.

Такі ситуації можуть бути об'єктивно і на належній правовій основі вирішені лише за умови, що на підприємствах забезпечено належну організацію бухгалтерського обліку відповідно до вимог нормативно-правових актів, які її регулюють, а всі докази ґрунтуються на якісно підготовлених документах. Об'єктивну ж оцінку доказів, які є в бухгалтерських документах, забезпечує судово-бухгалтерська експертиза. Тому вивчення студентами економічних спеціальностей основного змісту судово-бухгалтерської експертизи, специфічних процедур і методичних прийомів цієї галузі науки сприяє формуванню в них необхідних знань для майбутньої роботи за набутою спеціальністю.

Принагідно вважаємо за необхідне зауважити, що виникнення судово-бухгалтерської експертизи не можна пов'язувати лише з реаліями сьогодення, оскільки перші спроби таких досліджень відомі ще з промов Арістотеля, Демосфена, Ксенофонта [14, 36-37]. В Росії першою системною працею на цю тему була книга Іванова С.Ф. „О бухгалтерской экспертизе в судебном процессе». – Сиб., 1911.

З М І С Т

Тема 1. Науково-теоретичні основи судових експертиз.	
Особливості судово-бухгалтерської експертизи	8
1.1. Поняття судової експертизи та її види	8
1.2. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та її відмінності від ревізії фінансово-господарської діяльності . . .	11
1.3. Предмет, об'єкти і метод судово-бухгалтерської експертизи .	19
1.4. Документування економічних злочинів як джерело інформації для проведення експертизи	27
Тема 2. Організаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи	40
2.1. Умови, терміни і порядок призначення судово-бухгалтерської експертизи	40
2.2. Специфіка проведення експертного дослідження на стадії попереднього розслідування	44
2.3. Планування процесу судово-бухгалтерської експертизи	47
2.4. Типовий стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи	49
2.5. Система прав і обов'язків експерта-бухгалтера	51
Тема 3. Методичне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи	54
3.1. Суть експертного дослідження в судово-бухгалтерській експертизі	54
3.2. Характеристика основних процедур судово-бухгалтерської експертизи	57
3.3. Методичні прийоми експертного дослідження, їх поєднання в судово-бухгалтерській експертизі	59
Тема 4. Інформаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи	67
4.1. Суть інформації, її види та роль в судово-бухгалтерській експертизі	67

4.2. Структура інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи	71
4.3. Облікова документація та її використання в судово-бухгалтерській експертизі	85
4.4. Застосування автоматизованої системи обробки інформації в судово-бухгалтерській експертизі	99
Тема 5. Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій	101
5.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою грошових і розрахункових операцій підприємства	101
5.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій	103
5.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій	105
5.4. Методичні прийоми експертного дослідження грошових і розрахункових операцій	109
5.5. Судово- бухгалтерська експертиза податкових розрахунків	114
5.6. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій	120
Тема 6. Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями	124
6.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою операцій з матеріальними цінностями	124
6.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями	126
6.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями	128
6.4. Методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями	131

6.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями	135
---	-----

Тема 7. Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці

137

7.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою розрахунків з оплати праці	137
--	-----

7.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці	138
--	-----

7.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці	141
--	-----

7.4. Методичні прийоми експертного дослідження розрахунків з оплати праці	143
---	-----

7.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці	146
--	-----

Тема 8. Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, виконання робіт та надання послуг

147

8.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг . .	147
--	-----

8.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, виконання робіт та надання послуг	150
--	-----

8.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг	151
--	-----

8.4. Методичні прийоми експертного дослідження виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг	153
---	-----

8.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг	170
--	-----

Тема 9. Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської) експертизи інвестиційної діяльності підприємства	171
9.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою операцій з інвестиційної діяльності підприємства	171
9.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства	172
9.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства	175
9.4. Методичні прийоми експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності підприємства	176
9.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності	177
Тема 10. Методологія узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи	178
10.1. Висновок судово-бухгалтерської експертизи, його структура та методика складання	178
10.2. Процесуальна оцінка висновку судово-бухгалтерської експертизи	181
10.3. Реалізація експертного висновку в судовому процесі	184
10.4. Механізм профілактичних заходів судово-бухгалтерської експертизи	185
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ТА ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ	186
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗАСВОЄННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗНАНЬ	204
ДОДАТКИ	230
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	242
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	243

ТЕМА 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ. ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО- БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

План лекційних питань

- 1. Поняття судової експертизи та її види.***
- 2. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та її відмінності від ревізії фінансово-господарської діяльності.***
- 3. Предмет, об'єкти і метод судово-бухгалтерської експертизи.***

1.1. Поняття судової експертизи та її види

Проведення судово-бухгалтерської експертизи зумовлено прагматичними обставинами: різноманітність злочинів вимагає кваліфікованого дослідження всіх аспектів, що їх зумовили.

Проведення судово-бухгалтерської експертизи зумовлене складністю виявлення доказів економічних злочинів, оскільки способи їх здійснення досить різноманітні. Так, А.Т.Ватсон виділяв такі типові злочини: 1) не оприбутковуються цінності, перш за все грошові; 2) документи оформляються не тим днем; 3) штучно завищуються залишки грошових (каса) і матеріальних рахунків; 4) завищуються підсумки платіжних відомостей; 5) завищується зарплата „друзям” бухгалтера; 6) виписуються гроші на підставних осіб („мертві душі”); 7) завищуються ціни за змовою з постачальниками; 8) фіктивне кредитування рахунка каси або відображення фіктивної кредиторської заборгованості; 9) оплата завищених комісійних і поділ їх з отримувачами; 10) підробка документів, як правило, чеків; 11) оплата декілька разів одного й того ж документа (або його різних примірників) [14, 199].

Оскільки такі факти трапляються й зараз, то побудова правової держави, дотримання законності і зміцнення системи правопорядку в Україні зумовлює доцільність і об'єктивну необхідність застосування правоохоронними органами при розгляді кримінальних і цивільних справ судових експертиз.

В широкому розумінні експертиза – це процедура дослідження і вирішення провідними спеціалістами певних галузей – експертами (від лат. *expertus* – досвідчений) питань, що потребують спеціальних знань у науці, техніці, економіці тощо [1, 7].

Проведення експертиз здійснюється на стадії попереднього розслідування або безпосередньо судового чи арбітражного розгляду

справ. На стадії попереднього розслідування експертизу призначає слідчий, на стадії розгляду справи – суд. Суддя має право призначати експертизу також для забезпечення доказів на етапі підготовки справи до слухання.

Законом України “Про судову експертизу” визначено поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду.

Таким чином, проведення експертизи – це процесуальна дія, яка полягає в дослідженні експертом за завданням правоохоронних органів речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичного стану і обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, яка виникла в процесі правовідносин [1, 7].

Судово-експертну діяльність в Україні здійснюють спеціальні установи та відомчі служби:

- ✓ науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров’я України;
- ✓ експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства оборони України.

Судово-експертна діяльність може здійснюватись також на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії) або громадянами за разовими договорами. Атестації судових експертів із числа працівників підприємницьких структур і громадян проводиться Міністерством юстиції України або Міністерством охорони здоров’я України. Міністерство юстиції України веде спеціальний Реєстр атестованих судових експертів державних організацій, підприємницьких структур та громадян. Органи дізнання, попереднього слідства і суди доручають проведення експертиз переважно фахівцям, внесеним до цього Реєстру [8, 248].

Експертизи класифікують згідно принципу внутрішньо-структурного розмежування за певними видами (рис. 1.1). Згідно з ним експертизи поділяють на криміналістичні, економічні, товарознавчі, технологічні, технічні, спеціальні та інші [1, 10].

Поряд із системою класифікації за структурним принципом експертизи розмежовують за організаційними і предметними ознаками (рис. 1.2).

За організаційними ознаками експертизи поділяють на:

- ✓ первинні – призначають з конкретної справи вперше;
- ✓ повторні – проводять з тієї самої справи вдруге;

- ✓ основні – вирішують базові питання з досліджуваної справи;
- ✓ додаткові – проводять залежно від ситуації, яка виникла в процесі розслідування і зумовила необхідність вирішення експертизою додаткових питань або внаслідок неповного дослідження основною експертизою поставлених завдань [1, 7].

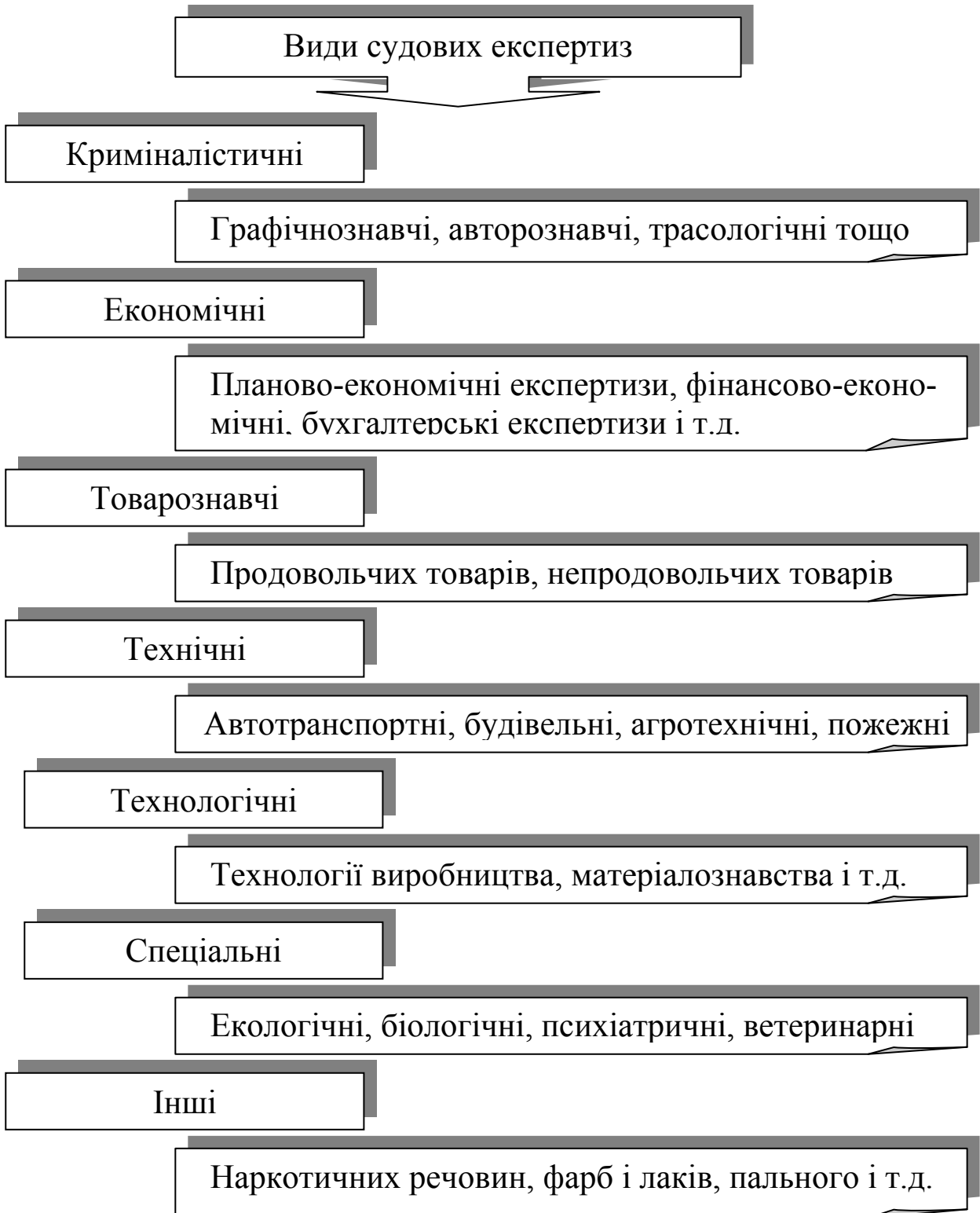

Рис. 1.1. Класифікація судових експертиз за видами [1, 10]

Рис. 1.1. Класифікація судових експертиз за ознаками

За процесуальними ознаками експертизи поділяють на:

- ✓ однопредметні – досліджують питання одного виду (предмета) експертизи (бухгалтерська, медична), тому в них беруть участь експерти лише однієї спеціальності (бухгалтери, лікарі);
- ✓ багатопредметні або комплексні – досліджують питання, які є предметом різних експертиз (криміналістичної, бухгалтерської), відповідно участь в них беруть фахівці різних галузей;
- ✓ комісійні – якщо комплексну (багатопредметну) експертизу підписують усі фахівці, які проводили її, в одному документі – спеціалізованому висновку [1, 8].

1.2. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та її відмінності від ревізії фінансово-господарської діяльності

Судово-бухгалтерська експертиза є одним з найпоширеніших видів судових експертиз. Її переважно застосовують при розслідуванні кримінальних і цивільних справ, в ході розгляду яких виникають специфічні питання з бухгалтерського обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, які потребують поглибленого вивчення. Основними завданнями судово-бухгалтерської експертизи є встановлення:

- ✓ документальної обґрунтованості нестачі або лишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди і відповідальності конкретних посадових осіб;
- ✓ правильності документального оформлення операцій з надходження, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей і руху грошових коштів;
- ✓ відповідності відображення у бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативних актів з бухгалтерського обліку і звітності;
- ✓ кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечити дотримання вимог нормативно-правових актів з обліку і контролю;
- ✓ документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції, товарів;
- ✓ правильності визначення оподатковуваного прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та вирахування розмірів податків;
- ✓ документальної обґрунтованості вимог позивача і заперечень відповідача в частині, яка стосується суми позову;
- ✓ недоліків в організації бухгалтерського обліку та контролю, які сприяли або могли сприяти завданню матеріальної шкоди чи перешкождали її своєчасному виявленню.

Перед експертом-бухгалтером можуть бути поставлені й інші завдання, виконання яких пов'язано з перевіркою додержання порядку ведення бухгалтерського обліку і звітності, складання балансів, записів в облікових регістрах бухгалтерського обліку тощо.

Судово-бухгалтерська експертиза, як і будь-яка інша, не існує поза межами кримінальних і цивільних справ, які виникають у процесі розслідування чи судового розгляду. Однак, незалежно від того, за якими справами призначається судово-бухгалтерська експертиза, предметом її є виробничо-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку і фінансової звітності, що стали об'єктом розслідування чи судового розгляду й у відношенні яких поставлені слідчими або судом питання потребують застосування спеціальних знань з бухгалтерського обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств.

Наведемо орієнтовний перелік вирішуваних судово-бухгалтерською експертизою питань:

- 1) чи підтверджується документально вказана в акті інвентаризації (зазначаються реквізити акта) нестача (лишки) товарно-ма-

- теріальних цінностей (товарів, тари) на суму (зазначається сума) на даному підприємстві (установі, організації) за період (вказуються відповідні часові рамки);
- 2) в який період утворилась нестача, встановлена актом інвентаризації від (зазначається дата) в сумі (вказується сума), і хто відповідав за збереження цінностей у вказаний період;
 - 3) в якій сумі обчислюється розмір матеріальної шкоди, завданої (вказується кому) у зв'язку з нестачею, встановленою інвентаризацією (акт інвентаризаційної комісії від (вказується дата));
 - 4) чи підтверджуються документально висновки ревізії (зазначаються реквізити акта ревізії) в частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт;
 - 5) чи підтверджується документально зазначене в акті податкової адміністрації (вказуються реквізити акта) заниження прибутку виробничо-комерційною фірмою (назва фірми) за період (вказується конкретний часовий ряд); якщо підтверджується, то чи правильно вирахована сума додаткових податків, які фірма має внести до бюджету;
 - 6) чи підтверджується документально вказаний у позовній заяві "А" розмір завданої йому шкоди у зв'язку з невиконанням відповідачем "Б" умов договору (зазначається якого);
 - 7) які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, сприяли завданню матеріальної шкоди (виникненню нестачі, необґрунтованому нарахуванню і виплаті заробітної плати, премій), і хто зобов'язаний був забезпечити додержання цих вимог;
 - 8) чи обґрунтовано нарахована та сплачена заробітна плата (зазначається кому і за який період) за певну роботу; якщо обґрунтовано, то в якій сумі;
 - 9) чи не завищена в документах фактична наявність (зазначається найменування товару) на суму (вказується сума) за інвентаризаційним описом (зазначається дата) над їх максимально можливим залишком (вказується підприємство) за станом на (зазначається дата).

Судово-бухгалтерська експертиза характеризується процесуально-правовим і фінансово-господарським змістом.

Процесуально-правовий зміст судово-бухгалтерської експертизи – це певна система правил, регламентованих чинним кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним законодавством та Законом

України “Про судову експертизу”, які в сукупності регулюють порядок її призначення і проведення, права та обов’язки експерта-бухгалтера й інших учасників експертного дослідження. Ці правила є загальноприйнятими для всіх видів експертиз, відповідно з процесуально-правових аспектів судово-бухгалтерська експертиза не володіє абсолютно ніякими відмінностями щодо інших видів експертиз.

Фінансово-господарський зміст судово-бухгалтерської експертизи полягає в практичній реалізації спеціальних знань з бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності стосовно специфіки предмета та методів дослідження. Ці особливості судово-бухгалтерської експертизи виділяють її у самостійний вид судової експертизи.

Судово-бухгалтерська експертиза проводиться з використанням організаційних, методичних і технічних прийомів, об’єднаних єдиним процесом експертного дослідження в розрізі окремих стадій: організаційної, дослідної, узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи (рис. 1.3).

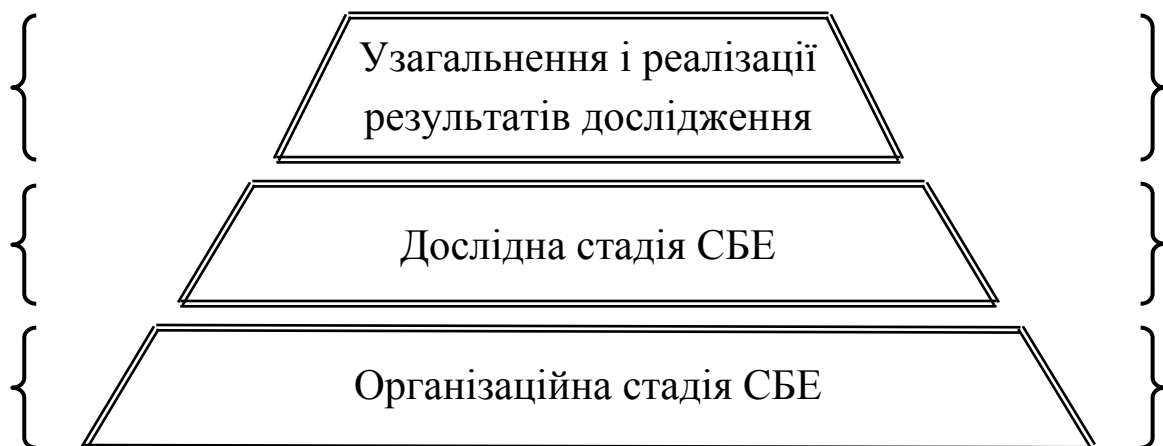

Рис. 1.3. Процес судово-бухгалтерської експертизи

Організаційна стадія судово-бухгалтерської експертизи включає підготовчі роботи в експертній установі та організаційно-методичну підготовку експертного дослідження (рис. 1.4). Підготовча робота в експертній установі акумулює ряд процедур організаційного характеру, зокрема складання завдання на проведення експертизи згідно постанови правоохоронних органів про призначення судово-бухгалтерської експертизи. Керівник експертної установи повинен в'яснити, чи входять питання, винесені на розгляд експертизи, до її компетенції та чи достатній часовий термін відведено для проведення

експертного дослідження. Основним принципом вибору експерта-бухгалтера є зміст конкретних питань експертизи та їх належність до певної галузі знань (промисловість, сільське господарство, комунікації, будівництво тощо), з яких експерт має досконалі фахові знання. Одержавши від експертної установи завдання на проведення судово-бухгалтерської експертизи, експерт-бухгалтер детально вивчає його зміст, зокрема строки початку і закінчення експертизи, форму та адресу подання результатів. Завершальним етапом підготовчої роботи на організаційній стадії експертизи є ознайомлення експерта-бухгалтера з постановою правоохоронних органів про призначення судово-бухгалтерської експертизи і з'ясування ряду важливих питань організаційного характеру, зокрема, чи потрібна участь інших фахівців (економістів, фінансистів) або спеціальних експертиз.

Рис. 1.4. Організаційна стадія судово-бухгалтерської експертизи

Організаційно-методична підготовка експертизи складається з вивчення змісту і повноти матеріалів, представлених для експертного дослідження, формування методики проведення експертизи та складання плану-графіка судово-бухгалтерської експертизи.

Вивчення змісту та повноти матеріалів, переданих на розгляд експертизи, передбачає ознайомлення експерта-бухгалтера із змістом кримінальної або цивільної справи, з приводу розслідування якої призначено судово-бухгалтерську експертизу. Вивченню, переважно, підлягають: акт ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства, інвентаризаційні описи, порівняльні відомості, звіти матеріально відповідальних осіб, первинна облікова документація, реєстри бухгалтерського обліку, форми звітності підприємства тощо.

Формування методики проведення експертного дослідження передбачає конкретизацію прийомів і способів проведення експертизи відповідно до мети і плану експертного дослідження. Структура методики включає загальні положення, методичні вказівки проведення експертизи та узагальнення її результатів. У загальних положеннях вказують мету дослідження, формулюють основну його гіпотезу, зазначають етапи проведення експертизи. Методичні вказівки щодо організації і проведення експертного дослідження (основна частина методики) визначають об'єкти і методи дослідження, інформаційну базу, законодавчу і нормативну документацію в розрізі конкретних питань, переданих на розгляд експертизи.

Одним із найбільш важливих елементів організаційно-методичної підготовки експертного дослідження є складання плану-графіка проведення судово-бухгалтерської експертизи, який являє собою хронологічний перелік робіт, що необхідно виконати в процесі експертизи, та строки їх виконання.

Дослідна стадія судово-бухгалтерської експертизи передбачає безпосереднє виконання експертних процедур та роботу експерта з персональним комп'ютером (рис. 1.5).

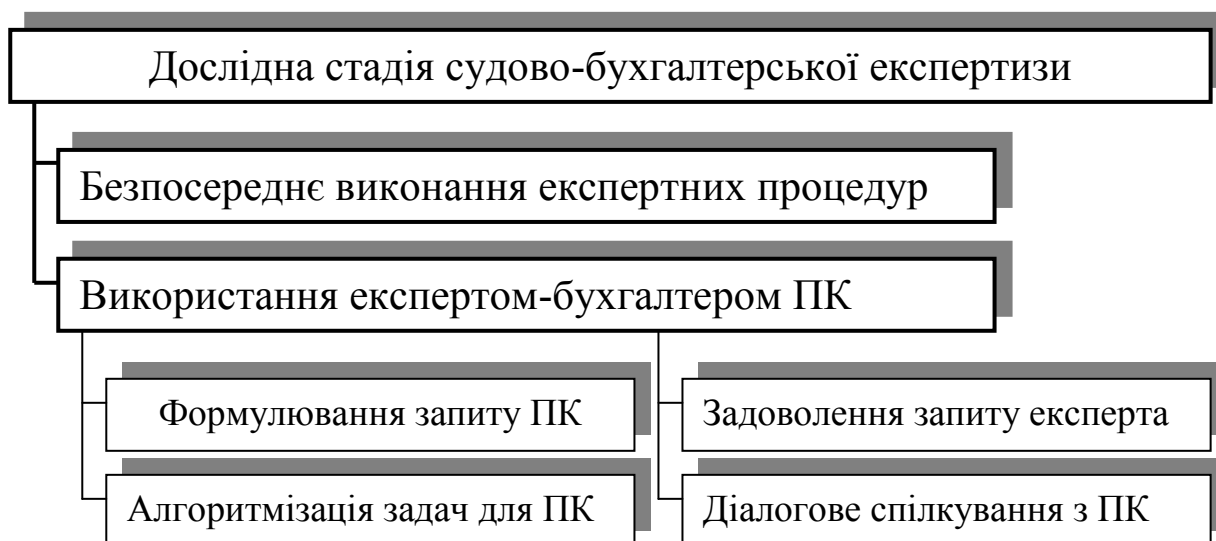

Рис. 1.5. Дослідна стадія судово-бухгалтерської експертизи

Стадія узагальнення і реалізації кінцевих результатів судово-бухгалтерської експертизи включає два основних етапи (рис.1.6.):

✓ узагальнення результатів експертизи – передбачає групування і систематизацію результатів експертного дослідження, узагальнення результатів експертизи і складання висновків, розробку пропозицій щодо профілактики встановлених експертизою правопорушень;

✓ реалізацію результатів судово-бухгалтерської експертизи, яка передбачає подання експертних висновків правоохоронним органам, передачу органам управління певних пропозицій щодо профілактики правопорушень, допит експерта-бухгалтера на попередньому слідстві чи судовому (арбітражному) розгляді справи.

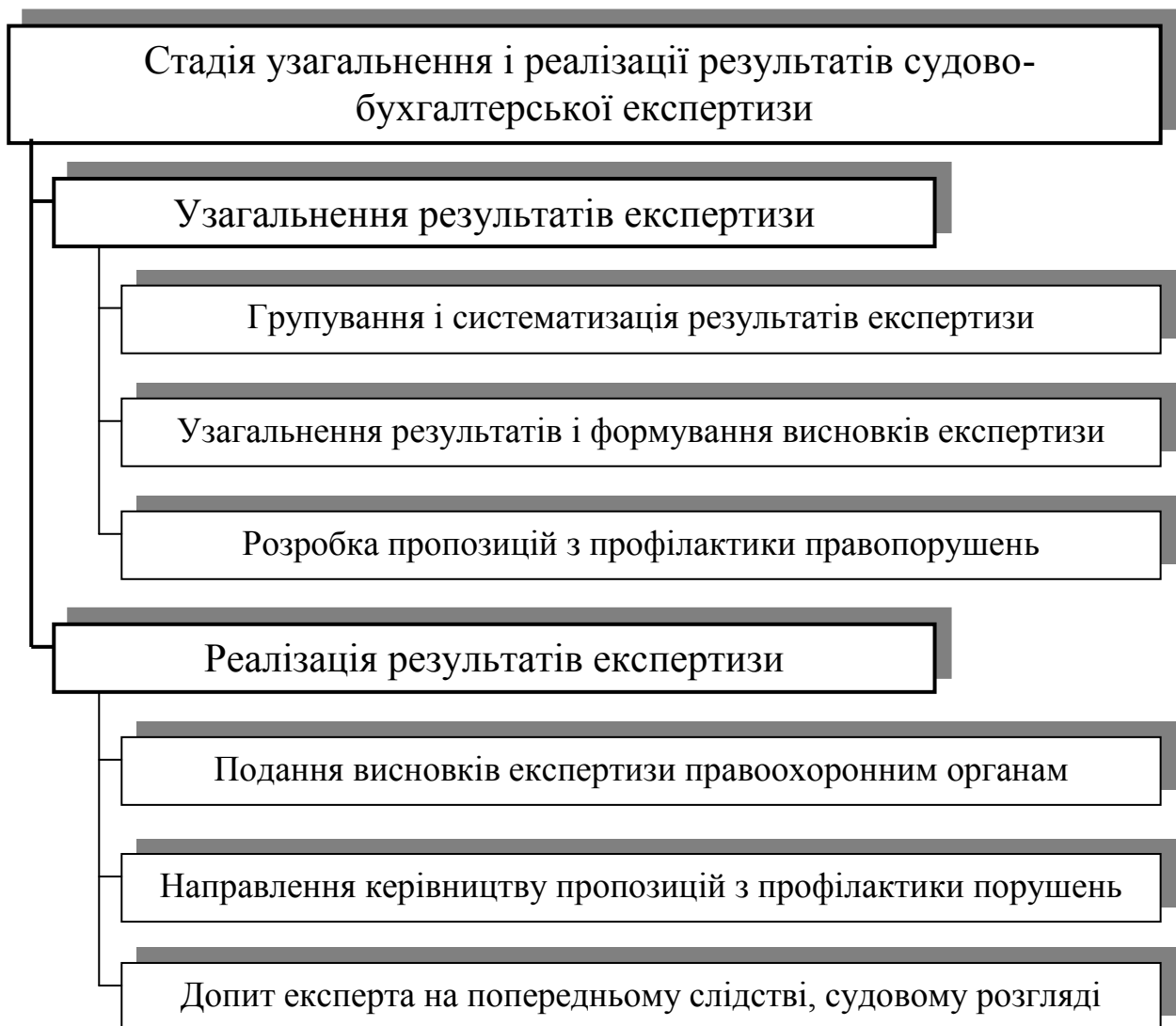

Рис. 1.6. Стадія узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи

Зовнішня схожість судово-бухгалтерської експертизи та ревізії фінансово-господарської діяльності нерідко призводить до їх ототож-

нення суб'єктами підприємницької діяльності, не дивлячись на розбіжність процесуального значення. Слід наголосити, що такий підхід є неправомірним, оскільки судово-бухгалтерська експертиза і ревізія фінансово-господарської діяльності кардинально відрізняються за економічною суттю і правовим змістом.

Перелік і концептуальна характеристика найбільш суттєвих відмінностей судово-бухгалтерської експертизи та ревізії фінансово-господарської діяльності наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Основні відмінності судово-бухгалтерської експертизи та ревізії фінансово-господарської діяльності підприємств [1, 27]

Основні відмінності в розрізі конкретних параметрів	
<i>Судово-бухгалтерська експертиза</i>	<i>Ревізія фінансово-господарської діяльності</i>
Досліджує окремі недоліки, виявлені ревізією для документального обґрунтування позовних вимог до суду	Комплексно досліджує фінансово-господарську діяльність підприємства з метою її удосконалення
Судово-бухгалтерська експертиза – це слідча дія, призначена лише після порушення кримінальної справи	Ревізія фінансово-господарської діяльності може проводитись на вимогу слідчих органів у будь-який час
Судово-бухгалтерська експертиза призначається виключно слідчими органами, судом або арбітражем	Ревізія фінансово-господарської діяльності призначається керівником контрольно-ревізійного органу
Експертизи призначаються лише в міру виникнення в них потреби	Ревізія проводиться, як правило, згідно з планом, тобто періодично
СБЕ – це спосіб доведення протиправних дій шляхом використання спеціальних знань в галузі обліку	Ревізія – це одна із форм контролю, яка проводиться згідно плану роботи контрольного органу
Підстави призначення визначені в Кримінальному кодексі та Законі України “Про судову експертизу”	Правовою основою ревізії є Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”
Експертизи проводяться експертами (ліцензія на проведення експертизи)	Ревізії проводяться ревізійними комісіями або штатними ревізорами
Експерт-бухгалтер керується у своїх діях виключно чинним законодавством України	Ревізор додатково користується нормативними документами відомства, яке призначило ревізію
Експерт-бухгалтер – це процесуальний стан спеціаліста з обліку	Ревізор, в більшості випадків, є посадовою особою органу контролю

Продовження таблиці 1.1.

Експерт-бухгалтер користується готовими матеріалами, які є в судово-слідчій справі: актами ревізій, інвентаризаційними описами тощо	Ревізор володіє правом проводити інвентаризації, звіряти взаєморозрахунки, перевіряти стан складського господарства тощо
Експерт-бухгалтер не володіє правом спілкування з винними особами	Ревізор володіє правом і можливістю спілкування з винними особами
Експерт-бухгалтер досліджує лише документи, надані йому слідчим	Ревізор самостійно обирає документи, які необхідні для його роботи
Експерт не володіє правом виходити у своєму дослідженні за рамки поставлених на його вирішення питань	Ревізор при необхідності володіє правом розширення меж свого дослідження як в часі, так і в просторі
Експерту категорично забороняється самостійно вилучати документи	Ревізор має реальне право і можливість вилучати необхідні документи
Права та обов'язки експерта регламентуються Законом України "Про судову експертизу"	Права та обов'язки ревізора регулює Закон України "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні"
Експерт-бухгалтер може бути заміненим на будь-якій стадії процесу, оскільки в основі його висновку лежать об'єктивні наукові дані	Ревізор в якості цінного свідка є незамінним під час здійснення ревізійного процесу, оскільки він свідчить про відомі йому факти порушень
Напрями дослідження СБЕ обмежені колом питань, встановлених правоохоронними органами, і використанням висновків у системі доказів	Ревізія фінансово-господарської діяльності носить, в більшості випадків, комплексний характер і направлена на ліквідацію порушень
Метою призначення судово-бухгалтерської експертизи є отримання органами слідства чи суду нового джерела доказів по конкретній справі (висновку експерта з вузького кола чітких питань, вирішення яких потребує спеціальних знань з обліку)	Метою ревізії фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій є дослідження поточної діяльності підприємницьких структур для здійснення контролю. Під час слідства метою ревізії є розширення встановлених меж розслідування

1.3. Предмет, об'єкти і метод судово-бухгалтерської експертизи

Предметом судово-бухгалтерської експертизи є сумнівні господарські операції виробничо-фінансової діяльності підприємств, відображені у бухгалтерських документах і винесені на розслідування та судовий розгляд, достовірність яких потребує підтвердження провід-

ними спеціалістами в галузі бухгалтерського обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності – експертами-бухгалтерами.

Звідси випливає, що не всі господарські операції, які навіть винесені на розслідування і судовий розгляд, потребують судово-бухгалтерської експертизи. Отже, судово-бухгалтерська експертиза розглядає лише найскладніші питання, які потребують спеціальної й до того ж високої кваліфікації.

Предмет судово-бухгалтерської експертизи формується певним колом питань, визначених слідчим, арбітром чи судом, виходячи з інформації актів ревізій чи перевірок. Саме обґрунтованість матеріалів ревізій є основою достовірності висновків судово-бухгалтерської експертизи. Значною мірою це залежить від якості проведеної ревізії. Експерт-бухгалтер встановлює, чи в акті ревізії наведено саме ті факти, які повністю відповідають як чинним положенням і інструкціям, так і підтверджуються відповідними матеріальними носіями – документами. Якщо в акті (або актах) є суперечливі факти, експерт-бухгалтер повинен їх вивчити на предмет юридичної вмотивованості та оцінити правову основу прийнятих рішень за наслідками ревізії, визначити відповідність їх висновкам за актами.

Необхідно чітко розмежувати поняття предмета судово-бухгалтерської експертизи як дослідження явищ господарської діяльності і предмета судово-бухгалтерської експертизи як дослідження певних конфліктних питань в межах конкретної кримінальної чи цивільної справи [8, 249]. У першому випадку предмет експертизи становлять питання, які безпосередньо входять у загальну компетенцію експерта-бухгалтера, у другому – чітко поставлені слідчим або судом для розгляду експертом-бухгалтером з конкретної справи.

Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи конкретизують її предмет, визначають обсяг та загальні напрями експертизи. Об'єктом судово-бухгалтерської експертизи є первинні та зведені документи, бухгалтерські реєстри та форми звітності, в межах яких відображена господарська діяльність підприємств, у тому числі й злочинна. Саме бухгалтерські документи створюють специфічний об'єкт судово-бухгалтерської експертизи. Власне на підставі безпосереднього та ґрунтовного дослідження необхідних документів експерт-бухгалтер формує висновки щодо законності здійснених господарських операцій і правильності їх відображення у системі бухгалтерського обліку й звітності господарюючого суб'єкта.

Загальні методологічні підходи до комплексної класифікації об'єктів судово-бухгалтерської експертизи зображені на рисунку 1.7.

Рис.1.7. Комплексна класифікація об'єктів СБЕ

Об'єктами судово-бухгалтерської експертизи є реальні (або емпіричні) факти. Вони поділяються на фізичні (натуральні), які існують у природі об'єктивно, незалежно від людської свідомості, і штучні, тобто створені в процесі виробництва.

Додатково об'єкти судово-бухгалтерської експертизи поділяють на прості й складні залежно від кількості елементів, що входять до об'єкта, та їх взаємозв'язку.

Простими вважають об'єкти, сформовані на основі елементів з прямим зв'язком. Наприклад, експертиза якості пюре і правильності списання компонентів: ягід, цукру, лимонної кислоти тощо.

Під складними об'єктами розуміють об'єкти з невизначеним структурним складом і опосередкованим зв'язком через дію багатьох елементів взаємно один одного. Наприклад, те саме пюре зіпсувалось. Але невідомо, який елемент тут відіграв центральну роль: місце для зберігання, недотримання технології виготовлення та ін.

Дослідження об'єктів судово-бухгалтерської експертизи включає морфологічний аналіз. Складовою частиною морфологічного аналізу є опис складу елементів об'єкта, які безпосередньо в нього входять. Об'єкт з однотипними елементами називається “гомогенним” або однорідним. Наприклад, на експертизу направлено питання про приховування прибутку, що оподатковується. Всі складові частини тут однотипні елементи – ціна, собівартість, дотації, компенсації. Об'єкт з різнотипними елементами – гетерогенний або неоднорідний. Наприклад, підприємство допустило спад виробництва, внаслідок чого до нього застосовано штрафні санкції за зрив поставок товару. Експертиза в даній ситуації проводиться за кількома різноманітними елементами, включаючи як залежні від керівництва (організація виробництва, постачання, трудова дисципліна) так і “форс-мажор” – непередбачені обставини (стихійне лихо, заборона виготовлення урядом вказаної продукції тощо).

При проведенні експертизи важливо вміти виявити основні чинники, від яких залежить зміна об'єкта експертизи. Наприклад, при експертизі якості продукції консервного цеху необхідно вивчати речові, документальні й інші докази, які є основними у цій справі. Це обладнання цеху, сировина, тара як речові докази, норми витрат сировини, акти ревізії, акти на списання – як документальні докази, а також зразки продукції або сировини, відображені в процесі реалізації чи розслідування, висновки відповідних експертів про їх якість, протоколи розслідування справи або протоколи судового розгляду. Як об'єкти судової експертизи виступають власне акти ревізій, їх якість, повнота висвітлення і доказовість наведених у них зловживань чи порушень.

При проведенні судово-бухгалтерської експертизи необхідно встановити параметри певних об'єктів. Це означає виявлення повноти характеристики об'єктів відповідно до мети проведення судово-бухгалтерської експертизи. Так, при вивченні під час судово-бухгалтерської експертизи випадків неякісного випуску продукції, нестач і втрат, псування виробів насамперед встановлюється стан охорони і зберігання сировини і продукції, документування і облік їх руху і витрат на всіх технологічних стадіях, забезпечення контролю за дотриманням норм витрат, перевіряється правильність висновків ревізора про суму збитків і нестач. Таким чином, об'єкти судово-бухгалтерської експертизи можна зобразити такою схемою (рис. 1.8).

Об'єктами судово-бухгалтерської експертизи є також якість проведеної ревізії фінансово-господарських операцій, які стали об'єк-

тами розслідування правоохоронними органами, достовірність інформації, представлена для розгляду експертизою, відповідність господарських операцій чинному законодавству України, величина заподіяних збитків сторонам юридичних правовідносин тощо [1, 37].

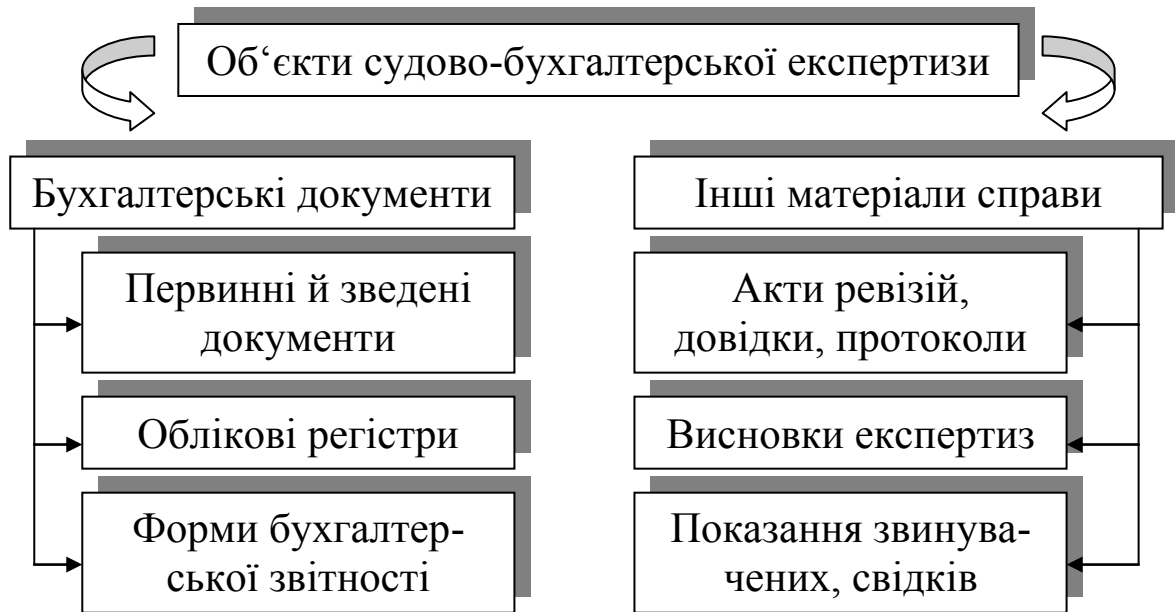

Рис. 1.8. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи неякісного випуску продукції, нестач, втрат і псування виробів

В результаті визначення об'єкта експертизи та встановлення факторів, які впливають на його поведінку, формують параметри даного об'єкта, тобто повноту його вивчення відповідно до конкретних завдань проведення експертного дослідження.

Методом судово-бухгалтерської експертизи є вся сукупність прийомів та способів, які застосовуються бухгалтером-експертом при дослідженні документів та інших матеріалів справи, надісланих йому слідчим або судом (рис. 1.9). Використання конкретних прийомів експертного дослідження залежить від особливостей злочинів, документообігу та стану бухгалтерського обліку на підприємстві [8, 250].

Розглядаючи зміст поняття “метод судово-бухгалтерської експертизи”, необхідно пам'ятати, що як і в кожній галузі знань у судово-бухгалтерській експертизі застосовується відповідна методологія пізнання (загальна і прикладна).

Загальна методологія судово-бухгалтерської експертизи – це сукупність загальнонаукових методів пізнання. Прикладна (часткова) методологія ґрунтується на специфічних методичних прийомах, які застосовуються у судово-бухгалтерській експертизі. Вони переважно

сформувались на основі практики здійснення експертиз і запозичення з економічної та юридичної теорії.

Загальна методологія експертизи включає ряд базових понять.

Аналіз, тобто прийом експертного дослідження, який полягає у розчленуванні об'єкта судово-бухгалтерської експертизи на складові елементи, вивченні їх ознак і властивостей.

Синтез – прийом експертного дослідження об'єкта судово-бухгалтерської експертизи, який полягає в його цілісності, єдності й взаємозв'язку структурних елементів.

Рис. 1.9. Метод судово-бухгалтерської експертизи [1, 40]

Індукція – вивчення в процесі судово-бухгалтерської експертизи частини характеристик об'єкта (наприклад, суму нестачі визначають за даними на кожен дату року – щомісячно).

Дедукція – вивчення в процесі судово-бухгалтерської експертизи загальної характеристики об'єкта, а потім його складових частин (наприклад, обсяг псування консервів – в загальному і вина відповідальних осіб – окремо кожного).

До загальних методів наукового пізнання відносять також аналогію – вивчення одних об'єктів судово-бухгалтерської експертизи на основі подібності з іншими. Наприклад, за лимонною кислотою виявлено нестачу, а за оцтом – лишки. Тут експерт може, користуючись методом аналогії, зробити висновок про неправомірність висновків ревізора щодо стягнення вартості нестачі кислоти. Це саме може бути і за іншими матеріалами, якщо вони однотипної дії.

Моделювання – заміна об'єкта судово-бухгалтерської експертизи його аналогом, моделлю. Наприклад, при вивченні причини збитків вивчають інформацію про його результати.

Абстрагування – на основі вивчення судово-бухгалтерською експертизою конкретних об'єктів виявляють закономірність за іншими об'єктами. Наприклад, недбайливе приймання зерна як основна причина нестачі кормів, насіння тощо.

Конкретизація – це метод, протилежний абстрагуванню, тобто всебічне дослідження стану об'єктів судово-бухгалтерської експертизи. Наприклад, експертиза встановлює конкретних матеріально-відповідальних осіб і суму заподіяного ними збитку.

Системний аналіз – це вивчення об'єктів судово-бухгалтерської експертизи в сукупності усіх елементів і факторів, які зумовили даний факт (встановлення причинних зв'язків заподіяних збитків).

Функціонально-вартісний аналіз – включає вивчення об'єктів судово-бухгалтерської експертизи, приміром, повної технологічної системи виробництва з вартісною оцінкою кожної складової частини від підготовки виробництва до реалізації продукції.

Специфічні методи та власні емпіричні прийоми судово-бухгалтерської експертизи виникли у процесі узагальнення практики бухгалтерського обліку, аналізу фінансово-господарської діяльності, розвитку правознавства і власне розвитку експертизи.

Конкретні власні емпіричні методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи можна розглядати в розрізі певних груп, зокрема:

- розрахунково-аналітичні;

- документальні;
- узагальнення та реалізації результатів експертизи.

Група розрахунково-аналітичних методичних прийомів судово-бухгалтерської експертизи включає:

- економічний аналіз;
- статистичні розрахунки;
- економіко-математичні методи.

Економічний аналіз – система прийомів експертного дослідження, які використовуються для розкриття причинних зв'язків, що зумовили конфліктні ситуації і стали об'єктами розслідування.

Статистичні розрахунки – прийоми визначення кількісних і якісних параметрів досліджуваних господарських процесів і явищ, які не містить початкова економічна інформація.

Економіко-математичні методи – методичні прийоми встановлення тісноти взаємозв'язку факторів, визначення яких є неможливим за допомогою інших прийомів експертизи.

Наступна група – документальні методичні прийоми, яка включає інформаційне моделювання, експертизи різних видів, нормативно-правове регулювання, дослідження облікових документів.

Суть інформаційного моделювання полягає у зборі сукупності інформації про об'єкт судово-бухгалтерської експертизи (документи, магнітні диски, нормативні акти, реєстри, звітність).

Експертизи різних видів – це товарні, технічні, санітарні тощо.

Нормативно-правове регулювання – відповідність об'єкта судово-бухгалтерської експертизи нормативній документації.

Дослідження первинних облікових документів – це вивчення достовірності, доцільності та обґрунтованості зафіксованих у них господарських операцій (формальна перевірка документів, перевірка їх на відповідність встановленим правилам складання і заповнення, зустрічна перевірка з іншими документами тощо).

Група методичних прийомів узагальнення і реалізації результатів експертизи включає групування недоліків за періодами виникнення, аналітичне групування, систематизований виклад результатів експертизи у висновках експерта, реалізацію результатів експертизи.

Усі вказані методи і прийоми застосовуються у судово-бухгалтерській експертизі за допомогою певних дій, які прийнято називати процедурами.

1.4. Документування економічних злочинів як джерело інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи

Ефективність розкриття злочинів великою мірою залежить від своєчасного виявлення їх ознак, науково-теоретичного і практичного знання техніко-економічної та соціальної природи скоєння злочинів. Визначальною аксіомою в даному випадку є взаємопов'язаність і взаємозалежність окремих економічних процесів і явищ, яка служить методологічним обґрунтуванням тези щодо відсутності невідомих дій, оскільки будь-яку дію можна пізнати за прямими або опосередкованими ознаками, що залишаються як у матеріальних об'єктах, так і у свідомості окремих осіб.

Згідно наукових розробок гласні методи виявлення та документування злочинів, спрямованих проти розкрадання майна підприємств, об'єднуються в три основних групи [8, 60]:

- ✓ спеціальні методи економічного аналізу;
- ✓ методи дослідження документів;
- ✓ методи фактичного контролю за здійсненими фінансово-господарськими операціями.

Джерелами економічного аналізу є:

- ✓ планова інформація, яка міститься, переважно, в різних планах, додаткових завданнях, кошторисах тощо;
- ✓ облікова інформація, до якої належить бухгалтерська, статистична й оперативно-технічна звітність, а також дані поточного бухгалтерського обліку;
- ✓ позаоблікова періодична інформація, яка ґрунтується на даних актів відомчих ревізій, актів та матеріалів перевірок, що здійснюються іншими органами контролю (податковими інспекціями, Міністерством фінансів, установами банків тощо);
- ✓ нормативно-довідкова інформація, яка міститься в довідниках, інструкціях, держстандартах і таке інше [8, 61].

За допомогою оперативного-економічного аналізу можливо вирішити різноманітні завдання, наприклад:

- ✓ оцінку оперативної обстановки щодо зберігання матеріальних цінностей і коштів;
- ✓ виявлення у діяльності підприємства криміногенних ділянок;
- ✓ виявлення ознак можливих розкрадань та інших корисливих зловживань;
- ✓ визначення причин та умов, що сприяють утворенню необлічених лишків товарно-матеріальних цінностей, а також безгос-

подарності, вчиненої розкраданням, інших корисливих правопорушень.

Оперативно-економічний аналіз включає кілька прийомів (елементів), які дозволяють виявити ознаки негативних сторін діяльності підприємства. До таких прийомів слід віднести такі [8, 62]:

1. Аналіз виконання плану виробництва продукції у порівнянні з аналізом виконання плану її реалізації. В основу даного аналізу покладений принцип відповідності даних, що характеризують виконання плану виробництва продукції і її реалізації. Іншими словами, виконання плану виробництва продукції повинно забезпечувати аналогічне виконання плану її реалізації, дотримання інших договорів та угод. Порушення цього принципу необхідно розглядати як ознаку вчинення корисливих правопорушень.

2. Аналіз виконання плану обсягу перевезень вантажів полягає у визначенні різниці між звітним обсягом перевезень вантажів та розрахунковою потужністю вантажнотранспортного парку автомобілів підприємства.

Необхідно мати на увазі, що чим більша різниця між фактичним обсягом перевезень і розрахунковою потужністю автопарку, тим імовірнішим є вчинення корисливих правопорушень. Ця різниця може вказувати на певну величину приписок обсягу перевезень вантажів. Як відомо, такі приписки робляться, переважно, навмисно з метою незаконного одержання заробітної плати та інших грошових виплат або для отримання наднормативних запасних частин, бензину та інших паливо-мастильних матеріалів, які пізніше можуть бути незаконно привласнені.

3. Аналіз витрат сировини і матеріалів на виробництво продукції з урахуванням передбачених норм. Даний прийом економічного аналізу дозволяє виявити ознаки можливих відхилень від нормального технологічного процесу, створення необлічених лишків як сировини, так і готової продукції. Технологічний процес виготовлення продукції базується на дотриманні норм витрат сировини на одиницю продукції з врахуванням нормативів виробничих витрат та нормативів одержання відходів при виробництві.

Для виявлення ознак розкрадань, учинених шляхом виготовлення і збуту необліченої продукції, варто порівняти такі економічні показники, як: виконання плану виробництва продукції, витрати матеріалів, сировини та електроенергії на одиницю продукції у порівнянні з нормативами; собівартість виробництва продукції у порівнянні з плановою собівартістю.

При застосуванні експертами методу оперативно-економічного аналізу необхідно мати на увазі, що кількість економічних показників, які відображають господарську діяльність підприємства у різних формах обліку та звітності дуже велика, відповідно необхідно враховувати лише ті показники, які відповідають меті аналізу.

Економіко-правовий аналіз – це комплексне дослідження господарської діяльності підприємства (або галузі в цілому). Економіко-правовий аналіз, як і оперативно-економічний, ґрунтується на виявленні можливих протиріч між обліковими і техніко-економічними показниками діяльності підприємства.

Основними напрямками економіко-правового аналізу є [8, 64]:

- ✓ здійснення комплексних досліджень причин економічних злочинів та умов, які сприяють учиненню розкрадань, безгосподарності, посадових та господарських злочинів;
- ✓ розробка пропозицій щодо збереження майна підприємств шляхом правових, організаційних і економічних заходів;
- ✓ участь у розробці проектів законодавчих і нормативних актів, які регламентують соціально-правові відносини у сфері збереження майна підприємств різних форм власності;
- ✓ прогнозування злочинних проявів в економіці держави;
- ✓ здійснення координації з науковими установами, державними і громадськими організаціями в розробці комплексних заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинами у сфері економіки.

На основі економіко-правового аналізу повинні розроблятися рекомендації щодо виявлення шляхів і способів створення лишків матеріальних цінностей і способів їх розкрадання, щодо використання доцільних методів документування. Такі рекомендації спрямовані на виявлення різних протиріч, невідповідностей у системі показників, що характеризують діяльність підприємства. Викриття цих протиріч дозволяє висувати обґрунтовані версії про можливі ознаки розкрадань та інших корисливих зловживань. Рекомендації можуть бути використані для збору, систематизації і оцінки доказів по кримінальній справі, для внесення пропозицій щодо усунення обставин, які сприяють скоєнню злочинів [8, 65].

Комплексне дослідження діяльності підприємств дозволяє викривати криміногенні фактори в масштабі певної галузі народного господарства. Більше того, економіко-правове дослідження конкретної галузі передбачає розробку спеціальних кримінологічних заходів, спрямованих на виявлення та усунення негативних процесів у технології й організації виробництва, в обліку, у методах реалізації товарів.

Розслідування та доказ злочинних дій тих чи інших осіб, спрямованих проти майна підприємства, пов'язане із застосуванням спеціальних методів документальної перевірки. Використання спеціальних методів документальної перевірки облікових даних для виявлення корисливих зловживань залежить від способу маскуванню цих даних при скоєнні злочину.

Розкриття замаскованих злочинів здійснюється шляхом виявлення в облікових документах таких обставин:

- ✓ протиріччя у змісті окремого документа;
- ✓ протиріччя між даними кількох взаємопов'язаних документів;
- ✓ відхилення облікових даних, що містяться в документах, від звичайного порядку руху майна [8, 66].

Відповідно до цього методи дослідження облікових даних поділяють на три групи:

- ✓ метод дослідження окремого документа;
- ✓ методи дослідження кількох документів, які відображають певну господарську операцію або взаємопов'язані операції;
- ✓ методи дослідження облікових даних, які відображають рух однорідного майна.

Документальна перевірка господарських операцій і процесів є одним із головних методів документального контролю. Вона здійснюється на підставі аналізу первинних документів, облікових реєстрів та звітності з метою встановлення законності, доцільності та достовірності господарських операцій у діяльності підприємства [8, 66].

Аналіз документів може проводитись:

- ✓ суцільним способом;
- ✓ вибіркоким способом.

При суцільному способі досліджуються дані про всі проведені за певний період господарські операції, які відображені в первинних документах, бухгалтерських реєстрах та звітах. Цей спосіб перевірки господарських операцій використовується при викритті корисливих зловживань у випадку необхідності встановлення повної суми заподіяної шкоди. При вибіркоким способом перевіряються та аналізуються дані про окремі господарські операції за місяць, квартал, рік. У випадку встановлення корисливих правопорушень необхідно здійснювати суцільну перевірку [8, 66].

Метод дослідження окремого документа застосовується для виявлення протиріч у змісті документа між окремими зафіксованими у ньому даними, а також з метою визначення дійсності документа

(наявність усіх потрібних реквізитів). При цьому важливим є виділення двох категорій порушень: “помилка” і “обман”.

Помилка – це ненавмисне викривлення фінансової інформації:

- ✓ арифметичні або граматичні помилки в облікових записах;
- ✓ неправильне відображення господарських фактів;
- ✓ некваліфіковане застосування облікових рішень (переважно внаслідок некомпетентності, наприклад, щодо залишкової вартості основних засобів).

Обман – навмисне неправильне подання фінансової інформації однією або кількома особами із складу керівництва чи службовців підприємства.

Основними (типовими) методами обману є:

- ✓ маніпуляція, фальсифікація або зміна записів у документах;
- ✓ навмисне віднесення до активів інших статей;
- ✓ знищення записів або документів;
- ✓ відображення операцій без розкриття їхнього змісту;
- ✓ неправильне застосування прийнятих на підприємстві облікових рішень (наприклад, часто не видають квитанцій тощо).

Чіткого розмежування категорій “помилка” і “обман” не існує ні у вітчизняній практиці обліку та контролю, ні у зарубіжній. В загальному підсумку все залежить від трактування їхнього змісту в процесі дослідження облікової документації та її відповідності здійсненим господарським операціям.

Дослідження окремого документа здійснюється за допомогою таких прийомів, як:

- ✓ перевірка документів за формою;
- ✓ нормативна перевірка;
- ✓ арифметична перевірка.

При перевірці документів за формою визначається повнота і правильність заповнення реквізитів, які характеризують кількісну та якісну сторону фінансово-господарської операції підприємства (організації, установи). Крім того, перевіряється наявність незастережених виправлень, підчисток та дописувань тексту, достовірність підписів посадових і матеріально відповідальних осіб. Ознаками підчистки документів можуть бути порушення структури паперу, псування ліній захисної сітки або штрихів тексту, розходження чорнил у записах. Ознаками дописок тексту документів є відмінності шрифту, почерку, чорнил тощо [8, 66].

Про підробку підписів свідчать, передусім, наявність зайвих штрихів, зміна конфігурації підпису тощо.

Загальними ознаками підробки тексту чи цифр документа є:

- ✓ звивистість окремих елементів або штрихів, який виникає, здебільшого, внаслідок сповільнення темпу виконання записів;
- ✓ різна інтенсивність барвника, яким підроблено запис. Виникає внаслідок невмотивованої зупинки ручки. У місцях продовження запису штрихи можуть бути тоншими, ніж попередні;
- ✓ різне виконання окремих однойменних букв у справжньому і підробленому документах. Виникає найчастіше при підробці “по пам’яті” або “на просвіт”.

Нормативна перевірка облікової документації полягає, насамперед, в зіставленні фактичних даних з установленими нормативами, кошторисами, стандартами, тарифами, розцінками, які містяться в даному документі.

При арифметичній перевірці даних документа встановлюється правильність підсумкових показників як по горизонталі (в наряді на оплату праці перевіряється правильність множення обсягу виконаної роботи на розцінку), так і по вертикалі (правильність підрахунку по рядках у платіжно-розрахунковій відомості). Арифметична перевірка дає можливість виявити ряд зловживань, прихованих неправильними арифметичними діями [8, 67].

Застосування методу дослідження окремого документа дає можливість виявити підроблені документи, які є ознакою таких злочинів, як розкрадання майна підприємства і службова підробка.

На практиці бувають випадки, коли відображені в окремому обліковому документі дані не містять у собі яких-небудь протиріч. У той же час зіставлення даних кількох документів, що відображають ті чи інші господарські операції, може привести до виявлення невідповідностей (протиріч). Для виявлення таких невідповідностей застосовуються методи дослідження кількох документів, що відображають взаємопов’язані господарські операції, а саме методи зустрічної перевірки і взаємного контролю [8, 67].

Метод зустрічної перевірки полягає у зіставленні різних примірників документа з метою встановлення їх тотожності. Ефективність застосування цього методу обмежена ситуаціями, коли, поперше, всі примірники документа є в наявності на підприємстві (або підприємствах), але у змісті даних цих примірників встановлені певні протиріччя (відхилення); по-друге, коли в одному підприємстві або організації примірники документа збережені, а в іншому, пов’язаному з ним підприємстві, відсутні з яких-небудь причин. Отже, зустрічна

перевірка може бути використана лише при визначенні достовірності тих господарських операцій, які оформлені документами, що складаються в кількох примірниках. Застосовуючи цей метод, експертні установи можуть виявити ознаки приписок щодо перевезення вантажів автотранспортом, ознаки розкрадання матеріальних цінностей при надходженні їх від постачальника в торговельну мережу, а також корисливих зловживань при закупівлі заготівельником сільськогосподарської продукції в індивідуальних здавальників і таке інше. Таким чином, при зіставленні різних примірників документа можна виявити протиріччя, що свідчать про скоєння злочину [8, 68].

Існує багато господарських операцій, які оформлюються документами в одному примірнику, наприклад, видача готівки з каси підприємства за видатковим касовим ордером або за розрахунково-платіжною відомістю, оформлення закупівлі сільськогосподарської продукції закупівельною відомістю тощо. Такі операції не можуть підлягати зустрічній перевірці. Стосовно них використовується метод взаємного контролю.

Логічна суть методу взаємного контролю полягає в зіставленні облікових даних, що містяться у різних взаємопов'язаних документах, в яких прямо або опосередковано відображається господарська операція [8, 68].

Порівняно з методом зустрічної перевірки метод взаємного контролю має ширшу сферу застосування. Він може бути ефективно використаний при викритті ознак корисливих зловживань як у випадках оформлення господарських операцій документом, складеним в одному примірнику, так і в разі правильного оформлення документа. Це досягається тим, що взаємний контроль змісту різних документів здійснюється шляхом аналізу і зіставлення окремих даних, повторюваних у різних документах, що відображають взаємопов'язані господарські операції (сума грошей, виданих з каси підприємства за видатковим касовим ордером, зіставляється з даними журналу реєстрації касових ордерів і даними касової книги та касового звіту).

Метод взаємного контролю може бути застосований для зіставлення даних різних систем обліку – бухгалтерського, оперативного, статистичного. Зіставленню можуть підлягати:

- ✓ бухгалтерські документи, які відображають надходження товарно-матеріальних цінностей, і розрахункові документи, тобто документи, які відображають оплату підприємству-постачальнику відвантажених матеріальних цінностей;

- ✓ бухгалтерські документи, які характеризують господарську операцію і небухгалтерські документи (документи відділу кадрів, відділу з претензійної роботи, лабораторій тощо);
- ✓ бухгалтерські документи, що відображають рух матеріальних цінностей, у порівнянні з “чорновими записами” матеріально відповідальних осіб, інші документи неофіційного обліку;
- ✓ дані бухгалтерського обліку і дані оперативного та статистичного обліку;
- ✓ дані первинних та зведених документів і дані бухгалтерських облікових реєстрів;
- ✓ бухгалтерські документи, які відображають видачу матеріальних цінностей та грошових коштів, і документи, які є підставою для нарахування і видачі грошових коштів або видачі матеріальних цінностей [8, 69].

Використовуючи метод взаємного контролю на практиці, необхідно мати на увазі, що він допомагає не лише викрити ознаку корисливих зловживань, але й підтвердити або спростувати ознаку скоєння злочину. Більше того, за його допомогою можна встановити коло осіб, що брали участь у протиправних діях або причетні до цього, чи, навпаки, спростувати версію про співучасть у злочині окремих працівників підприємства.

Методи дослідження окремого документа або кількох документів, що відображають взаємопов'язані господарські операції, дозволяють викрити лише певне коло корисливих зловживань. Зустрічаються випадки, коли протиріччя даних документів є свідченням відхилень від звичайного порядку руху товарно-матеріальних цінностей. Прикладом може бути ситуація, коли кількість залишку товару на певну дату і надходження товару протягом певного строку менша, ніж його витрата за вказаний період. Це свідчить про відображення “незвичайної” операції, тому що не можна витратити матеріальних цінностей більше, ніж їх було на складі. Причиною цього протиріччя може бути помилка в обліку або створення на складі лишків товару.

Такі відхилення можна виявити шляхом використання методів аналізу облікових даних, які відображають рух однорідних матеріальних цінностей, а саме:

- ✓ методу відновлення кількісно-сумового обліку;
- ✓ методу контрольного зіставлення залишків;
- ✓ методу зворотної калькуляції.

Відновлення кількісно-сумового обліку матеріальних цінностей застосовується у випадках, коли на підставі первинних документів по прибутку та видатку майна в картках аналітичного (складського) обліку необхідно відновити, а точніше відтворити облік майна за кількісними показниками. Цей метод використовується при виявленні корисливих зловживань як на підприємствах, де облік проводиться за вартістю товарів (груповий облік), в підприємствах торгівлі, так і в підприємствах, де застосовується натурально-вартісний облік руху матеріальних цінностей [8, 69].

На складах підприємств різних галузей народного господарства матеріально відповідальними особами здійснюється кількісний облік руху кожного виду товару окремо на картках аналітичного обліку. З метою контролю правильності відображення на картках господарських операцій бухгалтерія підприємства регулярно перевіряє записи в картотеці.

Застосування методу відновлення кількісно-сумового обліку передбачає складання нової картотеки по складу за період перевірки, на підставі матеріалів інвентаризації та прибутково-видаткової документації. Відновленню може підлягати вся картотека або її частина, у зв'язку з чим розрізняють суцільне та вибіркове відновлення кількісно-сумового обліку [8, 69].

При суцільному відновленні за період перевірки відновлюються записи в картках аналітичного обліку за всіма найменуваннями матеріальних цінностей з наступним відновленням записів на синтетичних рахунках, при вибірквому – відновлюється облік лише окремих матеріальних цінностей.

Оскільки суцільне відновлення кількісно-сумового обліку потребує великих витрат праці і часу, його використовують лише в окремих випадках, а саме:

- ✓ у випадку перекрученості аналітичного (складського) і синтетичного обліку;
- ✓ у випадку невідповідності записів на картках аналітичного обліку даним первинних документів, що призвело до приховування корисливих зловживань;
- ✓ у випадку здійснення обліку нових матеріальних цінностей і цінностей, які були в споживанні, на тих самих картках аналітичного обліку, і використання цих обставин злочинцями для приховування розкрадань.

Відновлення кількісно-сумового обліку як метод документування та виявлення корисливих злочинів використовується при роз-

слідувати розкрадань на торговельних та оптових базах різних галузей народного господарства, підприємствах громадського харчування, а також у торгівлі. Шляхом використання цього методу можуть бути викриті нестачі та лишки матеріальних цінностей, які утворилися за рахунок сумових різниць внаслідок пересортування однорідних товарів, навмисного знищення реєстрів бухгалтерського обліку з метою приховування розкрадань майна та інші ознаки корисливих зловживань у сфері економіки [8, 70].

Одним із методів виявлення ознак розкрадань за документами є метод контрольного зіставлення залишків матеріальних цінностей. Цей метод застосовується, переважно, в торговельних організаціях, в яких видаток (продаж) товарів не документується, що робить неможливим проведення в них повного відновлення кількісно-сумового обліку.

При контрольному зіставленні залишків порівнюються дані про рух товарів за певний інвентаризаційний період, що містяться в таких документах:

- ✓ інвентаризаційний опис на початок періоду (встановлюються залишки товарів, які були в наявності на початок періоду);
- ✓ документи, що відображають надходження товару за цей інвентаризаційний період (накладні, рахунки-фактури);
- ✓ документи, які відображають видаток товарів за цей період (продаж товарів за безготівковим рахунком, у кредит, повернення готових страв на кухню тощо);
- ✓ інвентаризаційний опис на кінець інвентаризаційного періоду (встановлюється фактична кількість товарів) [8, 71].

При зіставленні вказаних документів до залишків товарів, що відображені в інвентаризаційному описі на початок інвентаризаційного періоду, додається кількість товарів, які надійшли за документами протягом інвентаризаційного періоду, а кількість реалізованих (за документами) товарів віднімається від попередньої суми. Якщо на кінець інвентаризаційного періоду кількість товарів перевищує суму залишків і надходжень (протягом періоду перевірки), це може свідчити про приписки майна в інвентаризаційному описі на кінець періоду, про заниження залишків товарів на початок періоду або про наявність товарів, що надійшли, але не оформлені відповідними документами.

Можливості даного методу збільшуються при зіставленні залишків товарів за скорочені інвентаризаційні періоди, оскільки за триваліший період злочинцям легше завуалювати різні зловживання,

приховати нестачу товарно-матеріальних цінностей, реалізувати необліковані товари тощо.

Різновидом відновлення кількісно-сумового обліку, що застосовується в підприємствах громадського харчування, є метод зворотної калькуляції. Його зміст полягає у визначенні повноти закладання продуктів у страви або виробу, дотримання норм закладки, передбачених збірником рецептур, які містяться в калькуляційних картках. Для цього аналізують дані меню, вимоги на видачу продуктів із комори (складу) на кухню, акта про реалізацію і відпуск виробів з кухні, дані контрольного розрахунку продуктів за нормами закладки на виготовлення страви. За допомогою контрольного розрахунку визначають потребу в сировині за нормами збірника рецептур і порівнюють дані з кількістю продуктів, фактично списаних на виробництво конкретної страви. Використання цього методу передбачає виявлення ознак розкрадання продуктів або грошових коштів, що здійснюються шляхом утворення лишків продуктів або страв, з подальшою їх реалізацією. У зв'язку з цим на практиці ефективність застосування методу зворотної калькуляції досягається комплексним використанням таких методів, як: проведення інвентаризації на складі, кухні та в касі підприємства; контрольна закупка страв і своєчасне проведення лабораторного аналізу тощо. Результати цих заходів в порівнянні з іншими матеріалами, зібраними в процесі перевірки тих чи інших відомостей, можуть служити доказами по кримінальній справі про розкрадання [8, 72].

У практиці судово-експертних установ зустрічаються замасковані розкрадання й інші корисливі злочини, які в даних бухгалтерського обліку не відображені. У таких випадках викрити протизаконні господарські операції допомагають методи фактичного контролю, які передбачають перевірку матеріальних цінностей у натурі.

Найбільш повну характеристику методів фактичного контролю сформулював М.І.Камлик.

Одним із основних методів фактичного контролю є інвентаризація, за допомогою якої встановлюються фактичні залишки матеріальних цінностей у місцях їх зберігання. Інвентаризація використовується при проведенні більшості заходів, спрямованих на попередження та виявлення розкрадань майна підприємств незалежно від форм власності.

Важливим засобом виявлення корисливих правопорушень у галузі будівництва є такий метод фактичного контролю, як контроль-

ний обмір, що полягає в зіставленні звітних даних про виконані обсяги робіт з фактичним обсягом виконаних робіт. Він часто використовується при проведенні комплексних ревізій у будівництві за участю ревізора та спеціалістів відповідної будівельної організації. Ініціатором проведення контрольною обміру може бути банк, який фінансує будівництво. У такому випадку банк надсилає письмове повідомлення замовнику і підряднику щодо місця і часу його проведення.

Перед початком контрольного обміру об'єкта аналізується первинна документація:

- ✓ акти приймання в експлуатацію державними приймальними комісіями виробничих потужностей та об'єктів;
- ✓ бухгалтерські документи про списання будівельних матеріалів;
- ✓ журнали обліку виконаних робіт;
- ✓ наряди робітників, шляхові листи, товарно-транспортні накладні та інші документи [8, 73].

Контрольний обмір дозволяє перевірити в натурі фактично виконаний обсяг будівельно-монтажних робіт, законність і доцільність списання будівельних матеріалів та заробітної плати, правильність розрахунків із замовником. Крім того, з його допомогою можна встановити факти за завищення виконаних або незапроцентованих робіт. При виявленні завищеної вартості виконаних робіт не допускається залік вартості виконаних, але не включених в акти приймання робіт. За результатами контрольного обміру складається акт і відомість перерахунку вартості робіт.

До методу фактичного контролю належить також метод контрольної закупки. Він використовується, в більшості випадків, для виявлення обману при відпуску готової продукції, а також з метою підтвердження або спростування відомостей про розкрадання товарів та грошових коштів у підприємствах роздрібною торгівлі та громадського харчування.

Для проведення контрольної закупки ініціатор (ревізор, оперативний працівник) як рядовий покупець у присутності не менше двох представників громадськості просить відпустити йому певну кількість товарів. Після того, як товар зважено або відміряно і продавець повернув покупцеві чек про оплату цього товару, оголошується, що проводиться контрольна закупка. У присутності продавця, керівника торгового підприємства та представників громадськості перевіряється фактична вага або міра відпущеного товару, про що складається спеціальний акт контрольної закупки, який підписується всіма учасниками перевірки [8, 73].

У підприємствах громадського харчування таким чином проводиться контрольна закупка страв. При цьому серед представників громадськості, які беруть участь у проведенні закупки, повинен бути товаровознавець-харчовик.

До участі у відборі страв на пробу з метою визначення певних відхилень у вартості, якості тощо залучаються, крім офіціанта, шеф-повар і керівник підприємства громадського харчування. У випадку необхідності страви, які були об'єктом контрольної закупки, направляються в харчову лабораторію для дослідження. Лабораторний аналіз також належить до методів фактичного контролю.

Як свідчить сучасна практика судово-бухгалтерських експертиз, для виявлення ознак розкрадання сировини, матеріалів та готової продукції, а також для документування шляхів утворення їх лишків на промислових підприємствах доцільним є широке застосування методу контрольного запуску сировини у виробництво.

Використання даного методу передбачає визначення дійсної кількості сировини, необхідної для випуску одиниці продукції, а також перевірку правильності застосування норм витрати сировини, відходів та її втрат на різних стадіях технологічного процесу.

Для проведення контрольного запуску сировини у виробництво створюється комісія на чолі з уповноваженою контролюючою особою, до якої входять представники громадськості та технологи. Контрольний запуск проводиться в присутності матеріально-відповідальних осіб: майстра та начальника виробничого цеху. За підсумками запуску сировини у виробництво складається акт, який підписується всіма членами комісії і матеріально відповідальними особами.

Ефективність даного методу значно підвищується при паралельному проведенні інвентаризації сировини на складі матеріалів та інвентаризації продукції на складі готової продукції [8, 74].

Зустрічаються ситуації, коли основною причиною створення нестач та лишків матеріальних цінностей є недовезення або недовантаження товарів при їх надходженні від постачальників, або, навпаки, при їх відвантаженні споживачам. Для підтвердження таких відомостей проводиться комісійне приймання або комісійне відвантаження матеріальних цінностей, про що складається відповідний акт. Цей акт підписується всіма членами комісії та матеріально відповідальною особою. При необхідності матеріали про комісійне приймання та відвантаження можуть бути надіслані за письмовим запитом у слідчий підрозділ органу внутрішніх справ або прокуратури, який розслідує кримінальну справу про розкрадання майна підприємства.

ТЕМА 2. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

План лекційних питань

- 1. Умови, терміни і порядок призначення судово-бухгалтерської експертизи.***
- 2. Специфіка проведення експертного дослідження на стадії попереднього розслідування.***
- 3. Планування процесу судово-бухгалтерської експертизи.***
- 4. Типовий стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи.***
- 5. Система прав і обов'язків експерта-бухгалтера.***

2.1. Умови, терміни і порядок призначення судово-бухгалтерської експертизи у правоохоронній діяльності

Судово-бухгалтерська експертиза необхідна для забезпечення всебічного і об'єктивного вивчення спектру питань, які є предметом розслідування, найчастіше кримінальних справ, але вимагають не лише юридичних знань, а й специфічних особливостей організації обліку, контролю і аналізу діяльності підприємств. Тому, як правило, при розслідуванні кримінальних справ, пов'язаних з нанесенням матеріальної шкоди, слідчий призначає судово-бухгалтерську експертизу. Навіть тоді, коли на стадії попереднього розслідування судово-бухгалтерська експертиза не призначалась, її можуть призначити в суді. Це, звичайно, не означає, що в кожному випадку мусить бути призначена судово-бухгалтерська експертиза при розгляді кримінальних справ. Прості справи розглядаються у судах без призначення судово-бухгалтерської експертизи.

Питання про призначення судово-бухгалтерської експертизи у кожному конкретному випадку залежно від ряду обставин розв'язує слідчий. Згідно вимог статті 76 Кримінально-процесуального кодексу України призначення судово-бухгалтерської експертизи не є обов'язковим для органу, у провадженні якого знаходиться справа. Практика розслідування кримінальних справ про розкрадання майна підприємств та інші корисливі злочини свідчить, що у випадках, коли документальна ревізія по кримінальній справі проведена якісно і виконані всі необхідні дії по збору доказів, відповідно до статті 22 Кримінально-процесуального кодексу України судово-бухгалтерська експертиза в основному не призначається.

Таким чином, судово-бухгалтерські експертизи призначають лише у випадках, коли в них є об'єктивна необхідність. Це, зокрема:

- ✓ суперечливість даних ревізії, призначеної на вимогу слідчих органів і матеріалів попереднього розслідування, яка вимагає усунення виявлених протиріч на основі висновку експерта. Наприклад, винна особа (комірник) підтверджує крадіжку сировини, а в матеріалах ревізії нестач не виявлено;
- ✓ протиріччя у висновках первинної та повторної документальної ревізії фінансово-господарської діяльності підприємств. Наприклад, обсяг матеріальних збитків, визначений первинною ревізією, не співпадає з їхньою сумою, встановленою у процесі здійснення повторної ревізії;
- ✓ у випадках застосування ревізором сумнівних методів визначення заподіяної підприємству матеріальної шкоди;
- ✓ після проведення ревізії винним пред'явлено виправдні документи, які свідчать про витрату матеріальних цінностей, що віднесені до нестачі. Наприклад, при ревізії виявлено нестачу силосу, сіна чи інших кормів на певну суму. Проте ревізор не врахував норм природних втрат, не відобразив списання так званого "угару" силосу, не зафіксував внутрішнього переміщення кормів за власними накладними від однієї відповідальної особи до іншої;
- ✓ на обґрунтоване прохання винної особи про призначення судово-бухгалтерської експертизи. Наприклад, досить розповсюдженими є випадки бухгалтерських помилок (не списано своєчасно насіння з підзвіту, псування картоплі в агронома під звітом тощо), але ревізія не зважила на той факт, що винна особа повідомляла письмово керівництво про дану ситуацію;
- ✓ у випадку, коли експерт іншої спеціальності не може зробити обґрунтований висновок без додаткового дослідження матеріалів справи експертом-бухгалтером.

Безпосередньо перед процедурою призначення судово-бухгалтерської експертизи слідчий повинен ретельно вивчити всі матеріали справи, особливо результати проведеної ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства. Після цього вирішується питання про необхідність допиту звинувачених осіб та свідків щодо конкретних операцій, які підлягають експертному дослідженню. Недопустимим є факт винесення постанови про призначення судово-бухгалтерської експертизи до повного збору необхідних матеріалів і всебічного з'ясування всіх обставин конкретної справи.

Оскільки чинним законодавством України не встановлено конкретний термін призначення експертизи, його визначає сам слідчий виходячи із конкретних обставин справи. При цьому необхідно мати на увазі, що зволікання з призначенням експертизи ускладнює перевірку фактів і не дає можливості слідчому використати висновки експерта безпосередньо в процесі проведення відповідних слідчих дій, а також суттєво впливає на строки розслідування кримінальної справи. В більшості випадків судово-бухгалтерська експертиза проводиться після ревізії, тому основним завданням слідчого в процесі підготовки до призначення експертизи є оперативне вирішення питання про проведення ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства, якщо вона до цього часу не проводилась.

У випадку, якщо слідчий дійшов висновку про необхідність призначення судово-бухгалтерської експертизи, він, керуючись статтями 75 і 196 Кримінально-процесуального кодексу України, складає про це постанову, в якій вказується підстава для проведення судово-бухгалтерської експертизи, прізвище експерта чи назва експертної установи, питання, які виносяться на розгляд судово-бухгалтерської експертизи. До постанови додають:

- ✓ акти ревізій виробничо-фінансової діяльності підприємства;
- ✓ облікові документи щодо здійснених господарських операцій;
- ✓ реєстри фінансового, управлінського, статистичного обліку.

Питання, винесені на експертне дослідження, повинні бути чіткими, але без вказівок, як їх з'ясувати, або чим вони регулюються.

Доцільно, щоб перелік необхідних для проведення судово-бухгалтерської експертизи матеріалів слідчому попередньо склав сам експерт-бухгалтер. Це прискорить проведення судово-бухгалтерської експертизи. Таке цілком можливе лише для даного виду експертизи, оскільки інші, як правило, мають чіткі об'єкти дослідження ще до моменту початку експертизи. Нерідко експерт-бухгалтер подає клопотання про передачу додаткових матеріалів на судово-бухгалтерську експертизу, тому при її призначенні слід найповніше врахувати, які матеріали будуть необхідні.

Практика свідчить, що для проведення судово-бухгалтерської експертизи можна орієнтовно встановити загальний типовий перелік документів, необхідних для забезпечення обґрунтованих висновків. Наприклад, для проведення судово-бухгалтерської експертизи за фактами нестачі й крадіжок це:

- ✓ інвентаризаційні описи;

- ✓ порівняльна відомість лишків і нестач;
- ✓ пояснювальні записки матеріально відповідальних осіб;
- ✓ відомість-аналіз результатів інвентаризації, де враховано пересортування лишків і нестач, списано природні втрати і виявлено залишковий результат (нестачі чи лишки);
- ✓ реєстри бухгалтерського обліку, звірені зі звітами про рух матеріальних цінностей і книгами чи картками складського обліку матеріально відповідальних осіб та підписані ними;
- ✓ рішення інвентаризаційної комісії й керівництва підприємства про результати інвентаризації;
- ✓ наказ (рішення) про зарахування на роботу матеріально відповідальної особи;
- ✓ договір про повну матеріальну відповідальність;
- ✓ акт ревізії (якщо нестача виявлена ревізією);
- ✓ інші матеріали розслідування.

У процесі судово-бухгалтерської експертизи експерт-бухгалтер досліджує представлені на його розгляд матеріали кримінальної чи цивільної справи, враховує пояснення звинуваченого, проте він не може безпосередньо проводити слідчі дії, інакше буде позбавлений права проводити експертизу.

Розглянемо загальну логічно-структурну схему процедури призначення судово-бухгалтерської експертизи (рис.2.1).

Рис. 2.1. Загальна логічна схема призначення експертизи

Ефективність проведення судово-бухгалтерської експертизи залежить, передусім, від рівня кваліфікації експерта-бухгалтера, чіткості формулювання конкретних питань експертного дослідження та наявності необхідних матеріалів розслідуваної справи. Комплекс цих умов виконується на основі тісної співпраці експертів-бухгалтерів та працівників правоохоронних органів. Вже на початковому етапі формування завдання на проведення судово-бухгалтерської експертизи (додаток А) доцільним є залучення експерта-бухгалтера. З цією метою територіальному відділенню судових експертиз подається відповідне клопотання слідчого (додаток Б). Після ознайомлення з матеріалами конкретної розслідуваної справи експерт-бухгалтер складає довідку (додаток В), в якій вказує перелік наявних матеріалів, пропозицій для повторної ревізії з метою забезпечення додатковими матеріалами, формулює спектр конкретних питань експертного дослідження. В результаті послідовного виконання вказаних дій працівником правоохоронних органів складається постанова про призначення судово-бухгалтерської експертизи (додаток Г). Експерт-бухгалтер одночасно з постановою на проведення експертизи отримує пакет необхідних матеріалів. Слід наголосити, що експертне дослідження переважно проводять лише при наявності всіх необхідних документів та матеріалів розслідуваної справи з метою забезпечення достатньої обґрунтованості висновку судово-бухгалтерської експертизи.

2.2. Специфіка проведення експертного дослідження на стадії попереднього розслідування

Судово-бухгалтерську експертизу призначають лише за умови порушення конкретної кримінальної справи. До проведення судово-бухгалтерської експертизи на стадії попереднього розслідування залучаються, переважно, співробітники органу судово-бухгалтерських експертиз, а також відповідні компетентні особи, для яких проведення експертизи не є службовим обов'язком. Про призначення експертизи видається відповідна постанова слідчого, яку не може замінити ніякий інший розпорядчий документ.

Постанова слідчого про призначення судово-бухгалтерської експертизи як процесуальний документ за структурою складається зі вступної, описової й резолютивної частини.

У вступній частині вказується дата, місце складання постанови, посада, звання, прізвище, ім'я, по батькові слідчого, який склав

постанову, найменування кримінальної справи, внаслідок розгляду якої призначено експертизу.

Описова частина постанови містить інформацію щодо суті й обставин кримінальної справи, які зумовили необхідність проведення судово-бухгалтерської експертизи, а також особливостей об'єкта дослідження, які можуть мати суттєве значення при формуванні висновку експерта. Ці підстави для проведення судово-бухгалтерської експертизи описуються якомога детальніше. У кінці описової частини постанови дається узагальнення підстав для проведення судово-бухгалтерської експертизи.

У резолютивній частині постанови міститься виклад рішення про призначення судово-бухгалтерської експертизи, вказується вид експертизи за процесуальними ознаками (додаткова, повторна, комісійна), прізвище експерта, питання, які виносяться на експертизу і потребують формування відповідних висновків, перелік матеріалів, що надсилаються експерту-бухгалтеру для експертного дослідження. При проведенні судово-бухгалтерської експертизи безпосередньо в експертній установі у резолютивній частині постанови про призначення судово-бухгалтерської експертизи зазначається конкретний виконавець – експерт цієї установи. Оскільки згідно чинного законодавства України експертом може бути виключно фізична особа, в постанові не можна вказувати, що проведення експертизи доручається певній установі або службі, наприклад, бюро судово-бухгалтерської експертизи.

При проведенні експертного дослідження в установі державної бухгалтерської експертизи експерт одержує від керівництва цієї установи завдання та попереджується про кримінальну відповідальність за складання необ'єктивного висновку.

При проведенні судово-бухгалтерської експертизи фахівцями, які не працюють в експертній установі, слідчий самостійно обирає експерта з числа осіб, достатньо компетентних у питаннях бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності і не зацікавлених в упередженому вирішенні справи. Слідчий вручає експерту копію постанови про призначення судово-бухгалтерської експертизи, чітко роз'яснює його права та обов'язки, попереджує про кримінальну відповідальність. Зазначені процесуальні процедури слідчий повинен оформити відповідним протоколом [1, 57].

Проведення судово-бухгалтерської експертизи передбачає тісну взаємодію слідчого з експертом-бухгалтером (рис.2.2). Слідчий

здійснює контроль за дотриманням строків проведення експертизи, створює експерту-бухгалтеру необхідні умови для успішного виконання роботи, ознайомлюється з методикою дослідження, конкретизує строки проведення експертизи, забезпечує збір додаткових матеріалів, дозволяє експерту бути присутнім при допиті звинуваченого і т.д. У випадку виявлення некомпетентності експерта слідчий приймає постанову про його увільнення від проведення експертизи і призначення більш компетентного спеціаліста.

Рис. 2.2. Взаємодія експерта-бухгалтера і слідчого в процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи

2.3. Планування процесу судово-бухгалтерської експертизи

Період і конкретні терміни розслідування правоохоронними органами кримінальних та цивільних справ передбачені відповідними процесуальними нормами, а строки проведення експертизи та подання висновку експерта-бухгалтера – безпосередньо постановами про призначення судово-бухгалтерської експертизи.

З метою забезпечення чіткого і своєчасного виконання завдань судово-бухгалтерської експертизи здійснюється її планування.

Планування процесу судово-бухгалтерської експертизи починається із складання керівником групи експертів плану-графіка її проведення (таблиця 2.1). Такий підхід зумовлений, насамперед, необхідністю проведення судово-бухгалтерської експертизи у строки, встановлені для розслідування.

План-графік проведення судово-бухгалтерської експертизи – це перелік робіт, які слід виконати в процесі експертизи, і терміни їх виконання. Кожен член експертної групи згідно вказівок керівництва розподіляє визначений йому обсяг робіт на структурні елементи і встановлює граничні терміни їх завершення. Зокрема, це підготовча робота в експертній установі (1-2 дні); вивчення змісту і повноти матеріалів, переданих на експертизу (1-2 дні); складання методики проведення судово-бухгалтерської експертизи (1-2 дні); добір законодавчих і нормативних актів, інструкцій, довідників (1-2 дні); додаткове добирання документів і фактичних даних (1-2 дні) і, нарешті, власне дослідження питань, що виносяться на експертизу.

Оскільки норми витрат часу на виконання експертних робіт інструктивно не встановлені, відповідно тривалість і конкретні терміни їх проведення визначаються, переважно, на основі практичного досвіду експертів. Загальний термін виконання судово-бухгалтерської експертизи також різний, в основному він залежить від складності питань, винесених на її розгляд, відповідно у плані-графіку необхідно наводити конкретні дати. Наприклад, строк дослідження першого питання – 17-20 жовтня.

Для суттєвого підвищення якісних характеристик планів-графіків проведення судово-бухгалтерської експертизи доцільно застосувати науково обґрунтовані способи планування і контролю, зокрема сітьові графіки, які формують інформаційну модель планово-контрольних параметрів виконання експертних робіт.

План-графік
проведення судово-бухгалтерської експертизи
від 3 листопада 2009 року № 532
у справі № 671 в звинуваченні Дмитріва Д.В.

Для проведення експертизи встановлено строк 18 днів
Початок проведення експертизи 4 листопада 2009 року
Закінчення проведення експертизи 21 листопада 2009 року

№ п/п	Найменування робіт	Виконавці	Час виконання	
			початок	закінчення
1	Підготовча робота в експертній установі	Група експертів	04.11.2009	06.11.2009
2	Вивчення змісту та повноти матеріалів, переданих на експертизу	Група експертів	06.11.2009	07.11.2009
3	Складання методики проведення судово-бухгалтерської експертизи	Експерти Шарко Т.М. Полич Р.Р.	07.11.2009	09.11.2009
4	Добір законодавчих актів, нормативно-правових, інструктивних та довідкових матеріалів	Експерт Бабій П.Р.	07.11.2009	09.11.2009
5	Добирання фактографічної інформації	Експерт Козак О.К.	07.11.2009	09.11.2009
6	Дослідження питань, поданих на експертизу			
6.1	Перше питання	Шарко Т.М.	10.11.2009	12.11.2009
6.2	Друге питання	Полич Р.Р.	10.11.2009	12.11.2009
Керівник групи експертів-бухгалтерів Шарко Т.М.				

2.4. Типовий стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи

Експертне дослідження згідно завдання експертної установи та постанови правоохоронних органів про призначення судово-бухгалтерської експертизи успішно виконуватиметься лише при умові ретельного розроблення методики її проведення. Формування і практична реалізація цієї методики проводиться згідно стандарту судово-бухгалтерської експертизи, яким, зокрема, передбачається чітка послідовність виконання організаційних, інформаційних та методичних експертних процедур. В результаті експертне дослідження набуває системності, створюються умови для впровадження наукових методів дослідження із застосуванням автоматизованих систем обробки інформації на персональних комп'ютерах і т.д. [1, 64].

Таким чином, стандарт судово-бухгалтерської експертизи необхідний для того, щоб можна було повною мірою виконати всі завдання щодо її проведення.

Структурно-логічна модель типового стандарту проведення судово-бухгалтерської експертизи схематично зображена на рис. 2.2.

Відповідно до типового стандарту судово-бухгалтерської експертизи застосовуються локальні стандарти дослідження матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, процесів виробничо-господарської діяльності тощо.

Стандарт судово-бухгалтерської експертизи включає такі складові частини:

- об'єкти;
- джерела інформації;
- методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи;
- методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів експертного дослідження.

Об'єктами судово-бухгалтерської експертизи є матеріальні, фінансові і трудові ресурси підприємства, умови їх збереження, зміст поточних операцій господарської діяльності підприємницької структури та їх відображення у системі обліку і звітності підприємства. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи конкретизуються залежно від змісту питань експертного дослідження. Наприклад, при експертизі обґрунтованості нестач – це матеріально-грошові ресурси та документи про їх наявність і рух. В інших ситуаціях об'єктами експертизи можуть бути прибутки, заробітна плата, витрати тощо.

Рис. 2.2. Модель типового стандарту проведення експертизи

Для кожного об'єкта судово-бухгалтерської експертизи є специфічні джерела інформації (Закони України, нормативно-правові акти, інструктивні матеріали, акти ревізій фінансово-господарської діяльності підприємств, інвентаризаційні описи, первинні облікові документи і реєстри бухгалтерського обліку, звітність підприємства, висновки інших видів експертиз).

Методичні прийоми експертного дослідження конкретизують стосовно методики проведення судово-бухгалтерської експертизи в розрізі конкретних питань, винесених на її розгляд. При цьому загальнонаукові методичні прийоми, зокрема аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, абстрагування, конкретизація тощо перебувають у тісному взаємозв'язку з власними емпіричними прийомами судово-бухгалтерської експертизи (розрахунково-аналітичними та документальними).

Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи дають можливість відповідно до специфіки поставлених перед судово-бухгалтерської експертизою питань згрупувати кінцеві результати дослідження експерта-бухгалтера. Групування здійснюють в хронологічному, систематизованому, хронологічно-систематизованому та аналітичному порядку. На основі проведеного групування експерт формує систематизований виклад висновків та здійснює реалізацію результатів експертизи. Вказана методика є типовою для вирішення будь-яких питань, однак способи її застосування залежать від змісту конкретних питань експертизи.

2.5. Система прав і обов'язків експерта-бухгалтера

Згідно статті 10 Закону України “Про судову експертизу” судовими експертами можуть бути особи, які володіють необхідними знаннями з досліджуваних питань, в основному фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи, які мають вищу освіту і пройшли відповідну підготовку та атестацію в якості судових експертів певної спеціальності.

Згідно статті 11 Закону України “Про судову експертизу” до виконання обов'язків судового експерта не можуть залучатися особи, визнані у встановленому чинним законодавством порядку недієздатними, а також ті, які мають судимість.

Як правило, експерт-бухгалтер – це провідний висококваліфікований спеціаліст у галузі бухгалтерського обліку, контролю і аналі-

зу, службовим обов'язком якого є об'єктивне дослідження законності і правильності відображення процесів господарської діяльності підприємств у документах бухгалтерського обліку та звітності при розслідуванні кримінальних і цивільних справ.

Незалежно від виду судочинства згідно ст. 12 Закону України "Про судову експертизу" і ст. 77 Кримінально-процесуального кодексу України експерт-бухгалтер зобов'язаний: з'явитися за викликом органу, який призначив експертизу; провести повноцінне дослідження і скласти обґрунтований та об'єктивний висновок в письмовій формі; на вимогу органів дізнання, слідчого, прокурора, судді чи суду дати роз'яснення щодо змісту висновку; заявити самовідвід при наявності передбачених чинним законодавством підстав, які виключають його участь у справі; у письмовій формі повідомити слідчого про неможливість формування висновків внаслідок недостатності наданих йому матеріалів, а також у випадку, якщо поставлені слідчим питання виходять за межі компетенції експерта; не розголошувати даних попереднього розслідування [8, 255].

Повнота експертного дослідження та об'єктивність висновку забезпечується, передусім, застосуванням наукових методів дослідження та неупередженістю експерта. Основним критерієм достовірності та об'єктивності експертного дослідження є обґрунтованість висновків первинною та зведеною обліковою документацією, яка відображає факти господарської діяльності підприємства, що стали об'єктом розслідування. Наукові методи дослідження повинні бути викладені експертом досить детально, що дозволить слідчому вірно оцінити матеріали, процес та результати дослідження, а також встановити його доказову силу [8, 255].

У слідчій та судовій практиці часто виникають ситуації, коли в процесі ознайомлення з висновком експерта слідчий або суд встановлює необхідність його уточнення (доповнення). В даному випадку висновок уточнюють шляхом допиту експерта-бухгалтера відповідно до вимог ст. 201 Кримінально-процесуального кодексу України. Слід наголосити, що зміст роз'яснень і доповнень не повинен мати принципового характеру.

У випадку наявності підстав, які виключають можливість участі експерта-бухгалтера у розгляді справи, він зобов'язаний заявити самовідвід. Статті 54 і 62 Кримінально-процесуального кодексу України визначають перелік таких обставин (родинні стосунки, наявність прямої зацікавленості у результатах конкретної справи, перебу-

вання у службовій чи іншій залежності від звинуваченого тощо). Виконання вимог цього положення забезпечує вибір неупередженого та компетентного експерта-бухгалтера. Самовідвід експерта повинен оформлятися постановою слідчого або прокурора.

Експерт-бухгалтер не повинен давати висновок з питань, що виходять за межі його компетенції. Про свою відмову від розгляду справи він повідомляє орган, який призначив експертизу. Аналогічно експерт зобов'язаний діяти у випадках неможливості формування обґрунтованого висновку внаслідок недостатності представлених для експертного дослідження документів при умові відхилення його клопотання про доповнення обсягу матеріалів [8, 256].

Незалежно від виду судочинства, експерт-бухгалтер в процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи користується рядом прав, наданих йому статтею 77 Кримінально-процесуального кодексу України та статтею 13 Закону України “Про судову експертизу”, які забезпечують реальні можливості виконання службових обов'язків.

Згідно чинного законодавства України експерт має право: ознайомлюватися із матеріалами конкретної кримінальної або цивільної справи, які стосуються безпосередньо предмету судової експертизи, подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, необхідних для повноцінного дослідження; вказувати в акті судової експертизи на виявлені в ході її проведення факти, які мають суттєве значення для справи, однак з приводу яких експерту не були поставлені конкретні питання; з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій та задавати питання, що стосуються предмета експертизи; подавати скарги на процесуальні дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права експерта; одержувати винагороду за проведення експертизи у випадку, якщо її виконання не є службовим обов'язком [8, 256].

Згідно статті 14 Закону України “Про судову експертизу” судовий експерт на підставах і в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Експерт-бухгалтер може бути притягнутий до кримінальної відповідальності у наступних випадках: за відмову складання висновку та неявку за викликом слідчого або суду (стаття 179 Кримінального кодексу України); за подання свідомо помилкового висновку (стаття 178 Кримінального кодексу України); за розголошення даних попереднього слідства (стаття 181 Кримінального кодексу України).

ТЕМА 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

План лекційних питань

- 1. Суть експертного дослідження в судово-бухгалтерській експертизі.***
- 2. Характеристика основних процедур судово-бухгалтерської експертизи.***
- 3. Методичні прийоми експертного дослідження, їх поєднання в судово-бухгалтерській експертизі.***

3.1. Суть експертного дослідження в судово-бухгалтерській експертизі

Суть експертного дослідження в судово-бухгалтерській експертизі полягає у науковому пізнанні юридичних відносин між об'єктами і суб'єктами права. Однак слід наголосити, що судово-бухгалтерська експертиза науково пізнає не всі юридичні відносини, а лише ті, в межах яких виникли конфліктні ситуації, що вимагають розгляду в судових органах.

Експертне дослідження в судово-бухгалтерській експертизі, як і в інших галузях наукового пізнання, ґрунтується на дослідженні нормативно-правової та фактографічної інформації, яка відображає взаємодію об'єктів експертизи, тобто реальних емпіричних (якість продукції, собівартість виробів) або теоретичних (дія закону вартості) фактів з елементами виробництва, соціальними та економічними чинниками тощо.

Процедура експертного дослідження питань, поставлених на вирішення судово-бухгалтерської експертизи, ґрунтується на конкретних гіпотезах, які необхідно грамотно сформулювати, довести та узагальнити результати.

Гіпотеза (від грецького hypothesis – наукове припущення) в судово-бухгалтерській експертизі – це попереднє припущення експерта-бухгалтера з конкретного факту, яке ґрунтується на сукупності професійних знань експерта-бухгалтера та досягненнях наукового пізнання судово-бухгалтерської експертизи.

Однак гіпотеза в будь-якому випадку вимагає забезпечення її доказовості або помилковості системою відповідних доказів.

Наприклад, на складі виявлено нестачу зерна. Попереднім слідством встановлено, що відбулась крадіжка. Відповідно гіпотезою причин нестачі вважатиметься крадіжка, встановлена попереднім слідством. Однак в результаті судово-бухгалтерської експертизи може виявитись, що крадіжка – лише часткова причина нестачі, а основу її становлять приписки врожаю і недбале ставлення комірника до обліку продукції. Зібраними доказами – актом попередньої ревізії, записами в журналі вагаря, відсутністю актів на списання так званих “мертвих відходів” тощо експерт-бухгалтер, хоча і не відкинув повністю попередню гіпотезу, але обґрунтував інші вагомі причини вказаної нестачі матеріальних цінностей (в даному випадку – зерна).

Одним із прикладів помилковості попередньої гіпотези може служити і практика швейного виробництва. Припустимо, у швейному цеху виявлено нестачу костюмів. Попередня гіпотеза – крадіжка. Однак експерт-бухгалтер за допомогою розрахунково-аналітичних методів довів, що наявної на той час сировини було недостатньо для пошиття вказаної кількості костюмів.

Таким чином, кожна гіпотеза, що висувається на стадії експертного дослідження, повинна бути перевірена. Це єдина логічна вимога, яка дає право на висунення будь-якої гіпотези.

Процес формування і розвитку гіпотез складається із чотирьох основних стадій (рис. 3.1):

- ✓ висунення гіпотези;
- ✓ формулювання гіпотези;
- ✓ доведення гіпотези;
- ✓ доведення гіпотези-доповнення до початкової гіпотези.

Висунення гіпотези ґрунтується на вивченні об'єкта експертизи, тобто переданих на судово-бухгалтерську експертизу матеріалів і нормативно-правових актів, що стосуються об'єкта дослідження.

Формулювання гіпотези включає її обґрунтування, вибір методів дослідження, визначення доказів чи контрдоказів.

Доведення гіпотези полягає в її дослідженні, експериментальному підтвердженні чи запереченні на основі результатів дослідження (якщо експеримент не підтверджує гіпотезу, то її відкидають), коригуванні та уточненні початкових гіпотез.

Доведення гіпотези-доповнення до початкової гіпотези передбачає доповнення початкових та обґрунтування нових гіпотез за результатами проведеного дослідження.

Таким чином, у процесі експертного дослідження попередньо висунуту гіпотезу уточнюють відповідно до отриманих результатів.

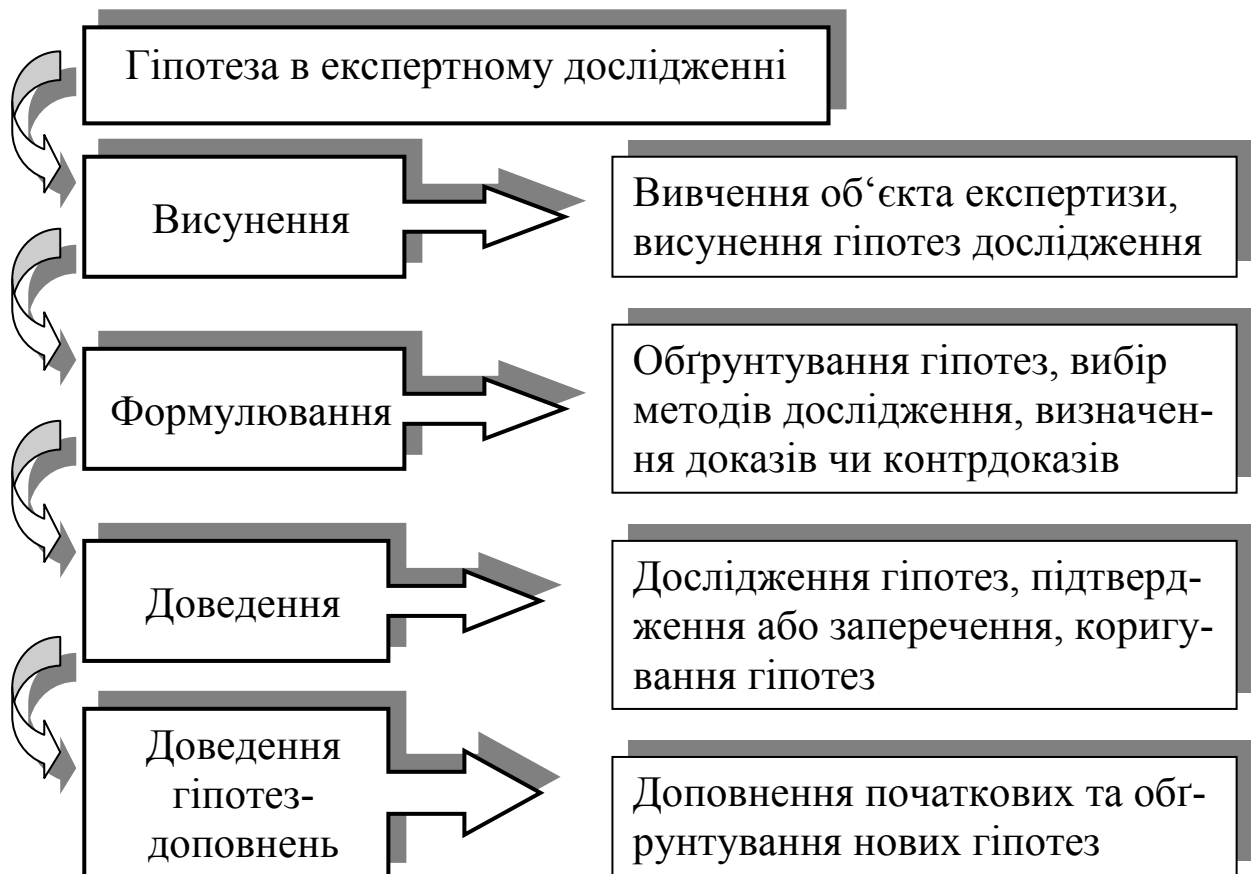

Рис.3.1 Стадії розвитку гіпотези в експертному дослідженні

Однак не слід висувати будь-яку гіпотезу навмання, оскільки це призводитиме до абсурду і марних затрат часу. Кожна гіпотеза повинна ґрунтуватись на її відповідності економічним законам розвитку, системі зібраних доказів, які дають кількісну і якісну характеристику об'єкта судово-бухгалтерської експертизи, юридично обґрунтовані і мають адресність, тобто визначають причетних юридичних осіб.

Слід наголосити, що гіпотеза повинна бути сформована чітко, без формально-логічних протиріч. Наприклад, при судово-бухгалтерській експертизі приписок виконаних робіт у машинно-тракторному парку у висунутій гіпотезі вказується, що це призвело до нестачі паливно-мастильних матеріалів. Однак, в аспекті формальної логіки це не є причиною вказаної нестачі. Гіпотеза повинна бути простою, конкретною і зрозумілою.

З приводу будь-якого об'єкта судово-бухгалтерською експертизою може бути висунуто кілька гіпотез, у тому числі й таких, які взаємно виключають одна одну. Це зумовлено багатогранністю взаємодії юридичних і господарських відносин та є однією з гарантій встановлення істини.

Гіпотеза може вважатись реально доведеною лише тоді, коли вона повністю підтверджена бухгалтерськими документами, аналітичними розрахунками або відповідними експериментами. Якщо в процесі обґрунтування гіпотези виявляються докази, які її заперечують, дана гіпотеза відкидається і замінюється новою, так званою робочою гіпотезою.

3.2. Характеристика основних процедур судово-бухгалтерської експертизи

Дослідження судово-бухгалтерською експертизою направлених на її вирішення правоохоронними органами питань, що є об'єктами розслідування, проводиться із застосуванням відповідних методичних прийомів, які здійснюються рядом адекватних процедур [1, 85].

Процедура дослідження в судово-бухгалтерській експертизі – це системний дійовий вплив експерта-бухгалтера на предмет експертизи, тобто господарські операції суб'єктів і об'єктів юридичних відносин, що винесені на її розгляд. Зважаючи на значну різноманітність господарських операцій, процедури дослідження повинні відповідати особливостям кожної з них, тобто виникає необхідність застосування системи адекватних методичних прийомів.

Процедури судово-бухгалтерської експертизи відповідно до їх особливостей поділяють в розрізі восьми основних видів (рис. 3.2): організаційні процедури, процедури моделювання, нормативно-правові процедури, аналітичні процедури, розрахункові процедури, лічильно-обчислювальні процедури, логічні процедури та процедури порівняння і зіставлення [1, 85].

Організаційні процедури – оформлення організаційно-розпорядчої документації на проведення судово-бухгалтерської експертизи, складання плану-графіка її проведення, підбір законодавчих і нормативно-правових актів, визначення об'єктів експертизи, вибір методики дослідження, встановлення засобів спілкування з органом, який призначив експертизу тощо.

Процедури моделювання – відтворення інформаційної моделі та побудова організаційної моделі досліджуваних об'єктів, які створюють реальну можливість оптимізації процесу проведення експертизи. Створена модель економічно однорідного об'єкта диференціюється за структурними елементами, джерелами інформації, методичними прийомами дослідження тощо.

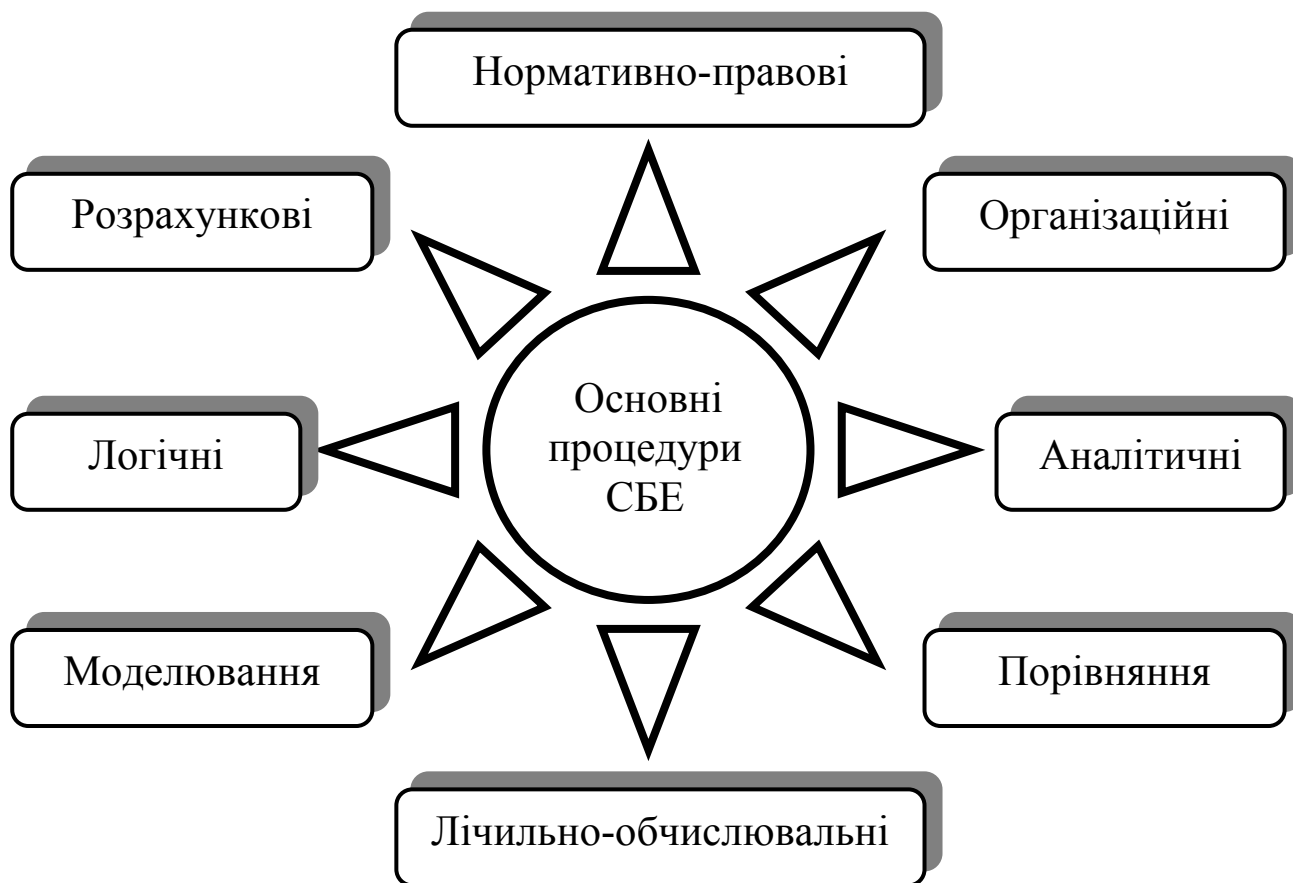

Рис. 3.2. Система класифікації основних процедур судово-бухгалтерської експертизи

Нормативно-правові процедури – система цілеспрямованих дій, направлених на дослідження відповідності об’єкта експертизи чинному законодавству і нормативно-правовим актам.

Аналітичні процедури – система аналізу господарських операцій, які становлять об’єкт судово-бухгалтерської експертизи: проводиться уявне розчленування об’єкта експертного дослідження на складові елементи з наступним вивченням кожного з них за допомогою спеціальних методик.

Розрахункові процедури – система спеціальних розрахунків, що застосується при вивченні кількісних і якісних параметрів господарських операцій. Розрахункові процедури тісно пов’язані з аналітичними і полягають, як правило, у визначенні середніх та відносних величин.

Лічильно-обчислювальні процедури – комплекс математичних дій щодо об’єктів судово-бухгалтерської експертизи, який характеризує, переважно, кількісні параметри об’єкта. Це найбільш поширений вид процедур експертного дослідження.

Логічні процедури – система певних конструктивних дій, яка ґрунтується, передусім, на застосуванні логіки в дослідженнях судово-бухгалтерської експертизи. В більшості випадків – це передбачення, сформоване на основі попередніх процедур.

Процедури порівняння і зіставлення – комплекс операцій, направлених на експертне дослідження об'єктів з метою визначення відхилення від аналогу.

За допомогою наведених вище експертних процедур застосовуються відповідні загальнонаукові та власні емпіричні методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи, які дозволяють об'єктивно висвітлити її предмет.

3.3. Методичні прийоми експертного дослідження, їх поєднання в судово-бухгалтерській експертизі

До методичних прийомів, які застосовуються у процесі судово-бухгалтерської експертизи [1, 86] належать: органолептичні, розрахунково-аналітичні, документальні та узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи (рис. 3.3).

Органолептичні методичні прийоми – дослідження об'єкта експертизи, яке здійснюється за допомогою органів людини (наприклад, контрольне вимірювання площі, візуальне визначення якості пюре, дегустація вина тощо).

Розрахунково-аналітичні методичні прийоми – дослідження об'єкта експертизи, яке здійснюється шляхом відповідних розрахунків і аналітичних дій (наприклад, встановлення відповідності фактичних витрат сировини на виробництво продукції встановленим стандартам і нормативам, обчислення темпів зростання продуктивності праці тощо).

Документальні методичні прийоми – дослідження об'єкта експертизи, яке ґрунтується на використанні бухгалтерської інформації, зафіксованої у відповідних документах.

Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи – завершальна стадія дослідження об'єкта експертизи, завданням якої є формування підсумкових даних експертного дослідження, групування виявлених недоліків і зловживань, реалізація результатів експертизи.

Систему методичних прийомів судово-бухгалтерської експертизи у взаємозв'язку з адекватними їм експертними процедурами зображено в таблиці 3.1.

Рис. 3.3. Методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи [1,86]

Таблиця 3.1.

Взаємозв'язок методичних прийомів судово-бухгалтерської експертизи та відповідних експертних процедур

Методичні прийоми експертизи	Експертні процедури							
	Організаційні	Моделювання	Нормативно-правові	Аналітичні	Розрахункові	Лічильно-обчислювальні	Логічні	Порівняння і зіставлення
<i>Органолептичні</i>								
Контрольні заміри	☒	☒			☒	☒		
Експеримент	☒				☒	☒	☒	☒
Експертизи						☒	☒	☒
Суцільні спостереження	☒	☒			☒	☒		
<i>Розрахунково-аналітичні</i>								
Економічний аналіз	☒	☒		☒	☒	☒		☒
Статистичні розрахунки	☒			☒	☒	☒	☒	☒
Економіко-математичні				☒	☒		☒	☒
Зворотна калькуляція				☒	☒	☒	☒	☒
<i>Документальні</i>								
Дослідження документів	☒		☒	☒	☒	☒	☒	☒
Камеральні перевірки			☒		☒		☒	☒
Нормативне регулювання							☒	☒
<i>Узагальнення і реалізації результатів експертизи</i>								
Групування недоліків				☒			☒	☒
Аналітичне групування				☒			☒	☒
Систематизація висновків			☒	☒	☒	☒	☒	☒
Реалізація результатів							☒	

Таким чином, у процесі проведення конкретних експертних процедур судово-бухгалтерською експертизою застосовуються відповідні методичні прийоми, які забезпечують здійснення обґрунтова-

ного експертного дослідження господарських операцій, винесених на її розгляд.

Найбільшого поширення у судово-бухгалтерській експертизі набули розрахунково-аналітичні методичні прийоми, які дозволяють встановити загальний стан об'єктів дослідження. Зокрема, ці методичні прийоми використовуються при встановленні рівня виконання замовлень, відповідності витрат сировини і матеріалів на виробництво продукції чинним нормам і нормативам, дослідженні ритмічності виробництва, збитковості окремих видів продукції тощо. В результаті ці прийоми дають змогу визначити подальший напрям експертного дослідження.

Розрахунково-аналітичні методичні прийоми включають економічний аналіз, аналітичні розрахунки, статистичні розрахунки та економіко-математичні методи з використанням електронно-обчислювальної техніки, переважно, персональних комп'ютерів.

Економічний аналіз в судово-бухгалтерській експертизі використовують при дослідженні питань, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції, використанням трудових ресурсів, виявленням необґрунтованих перевитрат у собівартості окремих видів продукції, визначенням її рентабельності, встановленням фінансового стану підприємства тощо.

На основі проведеного аналізу експерт-бухгалтер висуває робочу гіпотезу, яку потім перевіряє документальними методичними прийомами. Наприклад, аналізуючи обсяг виконаних робіт вантажним автотранспортом, можна висунути припущення про приписки робіт і крадіжку пального. Однак, встановити дійсний стан справ без наявності документальних доказів неможливо.

Аналітичні розрахунки – комплекс експертних процедур, які полягають у відтворенні фінансово-господарської операції за допомогою певної системи взаємозв'язаних розрахунків. Найбільш поширеним видом аналітичних розрахунків у судово-бухгалтерській експертизі є відновлення натурально-вартісного обліку товарно-матеріальних цінностей та зворотна калькуляція собівартості виробленої продукції.

Відновлення натурально-вартісного обліку товарно-матеріальних цінностей застосовується переважно у випадках, якщо система обліку сировини та матеріалів на підприємстві здійснюється лише за вартісними показниками, а згідно потреб розслідуваної справи виникає необхідність відтворити облік за кількісними показниками.

Зворотна калькуляція собівартості виробленої продукції в судово-бухгалтерській застосовується з метою визначення якісної характеристики складових елементів об'єкта експертного дослідження. Її суть, в основному, зводиться до того, що фактичне списання витрат за елементами порівнюють з відповідними нормами. Дана процедура використовується переважно в їдальнях, швейних цехах, консервних заводах, інших виробництвах. Наприклад, при зворотному калькулюванні продукції у закладах громадського харчування визначають повноту закладання продуктів у певні страви відповідно до рецептурних норм.

Статистичні розрахунки в експертному дослідженні застосовують, переважно, при необхідності визначення певної суми матеріальних благ, створених за відповідний період. В процесі експертизи за допомогою статистичних розрахунків елімінують вплив певних факторів стосовно кінцевого результату, наприклад, ціни пального у складі собівартості виробленої продукції.

Економіко-математичні методи в судово-бухгалтерській експертизі застосовують при необхідності здійснення складних економічних розрахунків, зокрема, методу лінійного програмування для вивчення питань доцільності випуску того чи іншого виду продукції, виявлення резервів економії тощо.

Результати застосування у судово-бухгалтерській експертизі розрахунково-аналітичних методичних прийомів оформляють у вигляді відомостей-додатків до висновку експерта-бухгалтера.

Одними із найважливіших видів методичних прийомів судово-бухгалтерської експертизи є документальні методичні прийоми, які включають інформаційне моделювання, експертизи різних видів, дослідження документів і нормативно-правове регулювання. В експертних дослідженнях вони використовуються в поєднанні із загальнонауковими та емпіричними методичними прийомами.

Суть документальних методичних прийомів полягає в тому, що будь-який об'єкт експертизи повинен бути документально підтверджений. Для цього експерт-бухгалтер вивчає відповідність переданих на експертизу документів на предмет їх достовірності.

У документах обов'язково повинні бути певні передбачені законодавством реквізити. Без цього документ не може вважатись якісно підготовленим і не має юридичної сили. В процесі судово-бухгалтерської експертизи вивчають стан дотримання вимог відповідних положень і вплив відхилень від цих вимог на виявлені

недоліки – приписки, нестачі, визначають відповідальних осіб за ці порушення тощо.

Господарські операції, які згідно рішення правоохоронних органів стали об'єктами судово-бухгалтерської експертизи, досліджують безпосередньо за даними первинних облікових документів із застосуванням таких основних методів (рис. 3.4.).

Рис. 3.4. Основні методи дослідження документів в процесі судово-бухгалтерської експертизи [1, 102]

Метод документальної перевірки документів включає такі способи проведення експертного дослідження:

- ✓ за формою і змістом;
- ✓ арифметичну перевірку;
- ✓ аналітичну перевірку;
- ✓ логічну перевірку;
- ✓ нормативну перевірку.

За формою і змістом судово-бухгалтерська експертиза досліджує первинні документи щодо оформлення на бланках типової фор-

ми, наявності всіх необхідних реквізитів, які повинні всебічно характеризувати здійснену фінансово-господарську операцію, з метою підтвердження юридичної сили певного документа стосовно відображеного в ньому господарського факту. Якщо в первинних документах є підчищення чи необумовлені виправлення, то експерт-бухгалтер передає їх слідчому чи суду для призначення криміна-лістичної експертизи.

Арифметична перевірка документів полягає насамперед в перевірці підсумкових даних, арифметичних розрахунків, правильності таксування і т.д.

Аналітична та логічна перевірка документів проводиться при виникненні необхідності в процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи групування однорідних порушень нормативно-правових актів та інструктивних матеріалів у досліджуваних фінансово-господарських операціях підприємства, застосуванні елементів логіки при дослідженні певних показників тощо.

Нормативна перевірка передбачає встановлення відповідності здійснених господарських операцій діючим нормативно-правовим актам, перевірку правильності бухгалтерських проводок тощо.

Таким чином, застосовуючи метод документальної перевірки, експерт-бухгалтер робить висновки щодо якісно чи неякісно підготовлених документів.

Метод зіставлення бухгалтерських документів полягає у порівнянні змісту і реквізитів різних бухгалтерських документів, виявленні протиріч і розбіжностей між ними. Це найпоширеніший метод, оскільки внаслідок специфіки обліку кожна господарська операція фіксується у декількох документах, пов'язаних між собою єдністю цих операцій.

Метод зіставлення бухгалтерських документів включає такі способи досліджень: контрольну звірку документів; зустрічну перевірку документів; 3) спосіб відновлення кількісно-сумарного обліку.

Контрольна звірка є особливо важливою при експертизі операцій, пов'язаних з реалізацією продукції різного асортименту і якості за готівку, оскільки сума виручки при надходженні в касу підприємства чи на поточний рахунок у банку не розшифровується за асортиментом, кількістю і ціною. Контрольна звірка дає змогу експерту-бухгалтеру встановити також наявність неоприбуткованої продукції (так званої "лівої").

Спосіб зустрічної перевірки бухгалтерських документів полягає у паралельному співставленні документів досліджуваного підпри-

ємства із документами, які належать його діловим партнерам стосовно певних господарських операцій. Як правило, зустрічна перевірка документів проводиться лише при їх незначній кількості експерт-бухгалтером за участю слідчого. При значній кількості документів доцільним є проведення ревізії.

Спосіб відновлення кількісно-сумарного обліку, як правило, є найефективнішим при застосуванні сальдового методу обліку товарно-матеріальних цінностей, оскільки для об'єктивного відтворення реальних масштабів зловживань необхідно мати не лише вартісні, але й кількісні дані. Для цього на основі первинних документів і карток складського обліку відновлюють записи про кількісний і вартісний рух товарно-матеріальних цінностей, виявляють розбіжності між даними про фактичне надходження і видачу з даними, відображеними у картках.

Метод інформаційного моделювання застосовується у випадках, коли частина бухгалтерських документів втрачена або знищена. Оскільки кожна господарська операція фіксується спочатку у первинних документах, а потім у регістрах зведеного, аналітичного і синтетичного обліку, відповідно існує реальна можливість відновити облік навіть при частковій втраті документів.

Відновленням обліку займаються облікові працівники. Експерт-бухгалтер проводить моделювання, тобто створює відповідну матеріальну систему, яка замінює втрачені документи і є джерелом інформації про наявні в них дані.

Є два види інформаційного моделювання: матеріальне і уявне.

Матеріальне моделювання здійснюють облікові працівники і ревізори відтворенням втрачених документів на основі їх взаємозв'язку з іншими документами, що відображають таку фінансово-господарську операцію.

Уявне моделювання, яке проводить експерт-бухгалтер, полягає в конструюванні моделі, тобто уявного документа. Цим видом моделювання експерт-бухгалтер перевіряє правильність методів, що застосовувались при матеріальному моделюванні. Воно виконується схемами, рисунками, математичними формулами.

Лише таким методом моделювання можна встановити реальну суму збитків при відтворенні кількісно-сумарного обліку товарно-матеріальних цінностей за умови втрати частини бухгалтерських документів.

ТЕМА 4. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

План лекційних питань

- 1. Суть інформації, її види та роль в судово-бухгалтерській експертизі.***
- 2. Структура інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи.***
- 3. Облікова документація та її використання в судово-бухгалтерській експертизі.***
- 4. Застосування автоматизованої системи обробки інформації в судово-бухгалтерській експертизі.***

4.1. Суть інформації, її види та роль в судово-бухгалтерській експертизі

Інформація (від латинського information – роз'яснення) в загальному розумінні – це система відомостей про певні процеси, події, ситуації тощо. Інформація є об'єктом фіксації, збереження, передачі та трансформації з метою використання у будь-якій сфері людської діяльності. Поділяється інформація на текстову, цифрову, електронну та звукову [1, 108].

Формою безпосереднього подання інформації є повідомлення. Кожне повідомлення має свої власні специфічні параметри, які зумовлюються особливостями як власне інформації, так і потребами її споживачів. Щодо судово-бухгалтерської експертизи інформація подається здебільшого повідомленнями спеціальної форми текстовим і цифровим способами. Слід, однак, наголосити, що в даному випадку інформація потрібна не загального (абстрактного) характеру, а специфічна (конкретна), зумовлена виключно особливостями судово-бухгалтерської експертизи.

В процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи використовується переважно економічна інформація, яка являє собою сукупність відомостей, що характеризують виробничо-фінансову діяльність підприємств і організацій. Концептуальною основою економічної інформації є взаємодія трьох визначальних категорій: синтактики, семантики і прагматики.

Синтактика – структура економічної інформації: літери алфавіту, слова, речення та правила їх побудови (синтаксис).

Семантика – логічний зміст економічної інформації.

Прагматика – корисність (практичне значення) економічної інформації, яка характеризується рядом властивостей: достовірністю, реальністю, своєчасністю, зрозумілістю тощо.

Основними параметрами економічної інформації (рис. 4.1) є: характеристика фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій за допомогою натуральних, вартісних, трудових і умовних вимірників; фіксація відомостей на матеріальних носіях інформації, зокрема документах, дискетах, дисках; лінійність записів (рядками); наявність певних видів подання: літерного, цифрового, комбінованого (літерно-цифрового), графічного; масовість і об'ємність, які вимагають систематизації, групування, логічної й математичної обробки, побудови інформаційних номенклатур тощо; циклічність виникнення; тривалість збереження; активність щодо впливу на фінансово-господарський механізм.

Рис. 4.1. Основні параметри економічної інформації

Принциповими підставами науково обґрунтованої класифікації економічної інформації є ряд суттєвих її характеристик, зокрема період дослідження, стабільність використання (збереження), якісний стан інформації, спосіб відображення, насиченість інформації, практичне значення та метод подання (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Класифікація економічної інформації

Одиницю інформаційної сукупності структурно розчленовують на три складових: реквізит, економічний показник і масив.

Реквізитом є елемент інформаційної сукупності, який кількісно (реквізит-підстава) і якісно (реквізит-ознака) характеризує конкретну господарську операцію чи процес.

Економічним показником вважають певну інформаційну сукупність з мінімальним набором реквізитів-ознак і реквізитів-підстав.

Сукупність взаємопов'язаних економічних показників, зафіксованих на певних матеріальних носіях інформації, утворює масив.

Інформацію, яка містить відомості про здійснені господарські операції та використовується в процесі обліку виробничо-фінансової діяльності суб'єктів господарювання, називають обліково-економічною. Даний вид інформації широко використовується в системі доказів судово-бухгалтерської експертизи.

Обліково-економічна інформація характеризує стан і поведінку певної динамічної економічної системи або окремих її складових елементів, тобто є перемінною. Стосовно об'єктів управління обліково-економічну інформацію поділяють на внутрішню та зовнішню, які в свою чергу відносяться до початкової, оперативної й поточної. Щодо напрямів надходження на управлінський об'єкт обліково-економічну інформацію розмежовують в розрізі вхідної та вихідної. Згідно мети використання в системі управління підприємством обліково-економічну інформацію поділяють на оперативну та поточну (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Класифікація обліково-економічної інформації

З метою раціонального використання економічної інформації в дослідженнях судово-бухгалтерської експертизи необхідно вирішити ряд основних методологічних завдань, зокрема:

- ✓ чітко визначити інформаційні потреби експертизи в розрізі конкретних питань, поставлених право-охоронними органами;
- ✓ встановити потенційні можливості інформаційної сукупності;
- ✓ сформулювати дані у відповідних термінах (обсяг, вартість тощо);
- ✓ виявити структурні взаємозв'язки інформаційної сукупності.

4.2. Структура інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи

Системою інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи вважають сукупність певних відомостей, які характеризують фактичний стан об'єкта експертного дослідження та його нормативно-правове регулювання.

Класифікація системи інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи ґрунтується на інформаційному контакті, який передбачає використання принципів інформатики – науки про будову і загальні властивості інформації [1, 118].

Науково обґрунтована система класифікації інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи ґрунтується на трьох основних параметрах: професійній інформаційній комунікації, рівні пізнавальності інформації та якісних характеристиках змісту інформаційного забезпечення (рис. 4.4).

Професійна інформаційна комунікація – це система взаємовідносин (контактів) між виконавцями експертного дослідження.

Професійна інформаційна комунікація судово-бухгалтерської експертизи формується в розрізі наступних категорій:

- ✓ робоча – комунікаційні взаємовідносини передбачають прямі інформаційні контакти безпосередніх виконавців експертного дослідження (бухгалтерів-експертів) та працівників правоохоронних органів;
- ✓ інформаційна пряма – вивчення матеріалів слідчої справи, даних про фактичний стан об'єктів судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ інформаційна побічна – вивчення законодавчих, нормативно-правових, інструктивних, довідкових матеріалів, що стосуються безпосередньо об'єкта судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ інформаційна опосередкована – передбачає вивчення фінансово-господарської діяльності підприємства, в межах якого проводиться експертиза, в порівнянні з аналогічними господарствами даної галузі, спеціальною літературою тощо.

За ступенем пізнавальності джерела інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи поділяють на дві категорії:

- ✓ нова інформація – характеризує новизну конкретного підходу, обґрунтовує причину недоліків, зловживань та правопорушень (міститься, переважно, в обліковій документації підприємства);

- ✓ релевантна інформація – акумулює сукупність даних, відомих раніше (міститься, зокрема, у формах звітності підприємства).

Рис. 4.4. Система класифікації інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи [1, 118]

Диференціація інформації на нову і релевантну має особливо важливе значення для судово-бухгалтерської експертизи в частині обґрунтування істини щодо дискусійних питань. Нова інформація є, переважно, прямим доказом істини, а релевантна – побічним підтвердженням гіпотези. У процесі судово-бухгалтерської експертизи обов'язковим є використання як нової, так і релевантної інформації. Наприклад, при експертному дослідженні факту закупівлі пального за фіктивними документами – прямі докази – це нова інформація, однак

вона не дійсна без релевантної – даних “Звіту про залишки пального на перше число місяця”.

За змістом інформаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи класифікують в розрізі наступних категорій:

- ✓ законодавчі акти – це сукупність законів, які регламентують загальні суспільні відносини та окремі питання взаємовідносин суб'єктів фінансово-господарської діяльності;
- ✓ нормативно-правові акти – система конкретних рекомендацій та вказівок щодо функціонування підприємницьких структур;
- ✓ довідкові джерела – інформація довідників, норм, стандартів;
- ✓ організаційно-управлінська інформація – комплекс документації, який регулює правовий статус підприємства, організаційні особливості, специфіку діяльності (статут, штатний розпис, накази, розпорядження, службове листування тощо);
- ✓ технологічна інформація – це документація з питань технології виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг: в сільському господарстві – книга історії полів, карта сівозмін, кормові раціони, матеріали селекціонерів тощо;
- ✓ фактографічна інформація – це ретроспективна система даних економічного характеру про реальні факти фінансово-господарської діяльності підприємств, відображені у первинних документах бухгалтерського обліку, реєстрах зведеного, аналітичного та синтетичного обліку, формах звітності підприємств.

Науково обґрунтована система класифікації інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи передбачає багатоаспектне комплексне інформування безпосередніх виконавців експертного дослідження – бухгалтерів-експертів про фактичний стан та структурно-динамічні зміни у функціонуванні конкретних об'єктів судово-бухгалтерської експертизи.

Інформаційне забезпечення судово бухгалтерської експертизи передбачає фінансово-економічний контроль, який поділяється на документальний і фактичний.

Документальний контроль полягає в дослідженні суті і достовірності господарської діяльності підприємства за первинними даними планової та обліково-статистичної документації, за записами в облікових реєстрах бухгалтерського обліку та даними статистичної звітності.

Фактичний контроль полягає у встановленні дійсного кількісного і якісного стану об'єкта перевірки (основні засоби, товарно-ма-

теріальні цінності, грошові кошти) шляхом застосування методів фактичної перевірки – інвентаризації, контрольного обміру тощо.

Документальний та фактичний контроль тісно пов'язані між собою, тому комплексне їх застосування дозволяє дати повну характеристику стану об'єкта та розробити заходи щодо усунення викритих недоліків.

За часом проведення фінансово-економічний контроль поділяють на попередній, поточний і заключний.

Попередній контроль застосовують до проведення (виконання) господарської операції з метою запобігання незаконним або неправильним діям з боку певних працівників підприємства. Він здійснюється шляхом попередньої перевірки планів, договорів, кошторисів, завдань та документів. Попередній контроль належить до компетенції всіх органів державної влади та управління, а також власників. Наприклад, Міністерство фінансів України при плануванні видатків з бюджету на фінансування капітальних вкладень за будь-яким проектом попередньо визначає економічну ефективність проекту та доцільність витрачання коштів. Власники підприємств застосовують попередній контроль для перевірки витрачання коштів на стадії випуску та реалізації продукції, визначення та зниження її собівартості тощо. Перед складанням документів на ту чи іншу господарську операцію, яка потребує витрат коштів, бухгалтерія підприємства перевіряє доцільність цих витрат, відповідність їх нормам та розцінкам.

Поточний контроль використовується в процесі здійснення господарських операцій як працівниками облікових апаратів, так і іншими робітниками підприємства. Відповідно до Закону України "Про підприємства в Україні" поточний контроль за господарською діяльністю здійснюється в умовах широкої гласності із залученням всього трудового колективу. Прикладом застосування поточного контролю може бути перевірка товаровознавцем відповідності фактичної кількості та якості одержаних товарів записам у супроводжувальних товарних документах.

Заключний контроль здійснюється всіма суб'єктами фінансово-економічного контролю після завершення господарських операцій шляхом проведення перевірок, економічного аналізу, а також документальних ревізій. Основне завдання заключного контролю полягає в перевірці правильності і законності здійснених господарських операцій, виявленні порушень і корисливих зловживань, розробці

заходів щодо усунення виявлених недоліків та запобігання їм у майбутньому.

Документальна ревізія виробничо-господарської діяльності є основною формою заключного контролю, за допомогою якої всебічно оцінюється робота підприємств та інших суб'єктів господарювання.

Фінансово-економічний контроль у всіх галузях народного господарства, і насамперед в його основній ланці – підприємстві, здійснюється в основному шляхом проведення економічного аналізу, тематичних перевірок та ревізій.

Економічний аналіз проводиться з метою контролю за виконанням планових завдань, договірних зобов'язань за кількісними і якісними показниками, виявлення відхилень від плану та установлення причин їх виникнення. На підставі даних економічного аналізу приймаються рішення, спрямовані на усунення причин негативних явищ, виявляються шляхи підвищення ефективності виробництва, мобілізації внутрішніх резервів.

Тематичні перевірки проводяться для вивчення фінансово-економічного стану окремої ділянки підприємства, їх результати оформляються довідкою або доповідною запискою. За результатами перевірки розробляються заходи щодо усунення недоліків у господарській діяльності структурного підрозділу підприємства, які затверджуються керівником контролюючого органу.

Ревізія – це система контрольних дій, при допомозі яких за певний період часу, відповідно до програми ревізії, встановлюються законність, доцільність та економічна ефективність проведених господарських операцій, а також правильність дій посадових осіб при їх здійсненні. У процесі ревізії викриваються нестачі, розтрата матеріальних цінностей і коштів, факти інших корисливих зловживань. Ефективність ревізії полягає в тому, що за її результатами розробляються конкретні заходи щодо усунення викритих недоліків та попередження їх виникнення у майбутньому, щодо забезпечення збереження державного та суспільного майна, відшкодування заподіяної матеріальної шкоди та притягнення до відповідальності посадових та матеріально відповідальних осіб, з вини яких підприємству завдано шкоди.

Залежно від відомчої підпорядкованості, ревізії фінансово-господарської діяльності поділяються на:

- ✓ відомчі, які здійснюються вищими органами управління у підвідомчих підприємствах одного власника;

- ✓ внутрішньогосподарські, які проводяться працівниками підприємства (об'єднання) з метою перевірки діяльності структурних підрозділів (цехів, дільниць тощо);
- ✓ позавідомчі, які здійснюються органами державного, громадського і незалежного контролю.

За принципом організації ревізії поділяються на планові, які проводяться за планом контрольно-ревізійної роботи на поточний рік і позапланові, що не передбачені цим планом.

Залежно від повноти охоплення перевіркою діяльності підприємства розрізняють тематичні, вибіркові і комплексні ревізії.

Тематичними називаються ревізії, які призначаються для перевірки стану окремих напрямів господарської діяльності підприємства (об'єднання). Такі ревізії проводяться з метою оперативного реагування на негативні відхилення при виконанні планів виробництва, договірних зобов'язань і т. д. Від тематичних перевірок вони відрізняються документальною обґрунтованістю висновків і оформленням результатів актом, а не довідкою.

Вибіркові ревізії проводяться аналогічно тематичним, але при цьому конкретизуються періоди і об'єкти контролю, які підлягають перевірці. До них належить, наприклад, ревізія використання фонду заробітної плати і розрахунків з робітниками та службовцями або ревізія стану збереження й використання товарно-матеріальних цінностей. Вибіркові ревізії можуть дати необхідну інформацію для призначення і проведення комплексної ревізії.

Комплексною називається ревізія, яка проводиться групою спеціалістів вищого органу управління та представників зацікавлених органів влади і має метою всебічну перевірку фінансово-господарської діяльності підприємства за певний період часу. Комплексні ревізії дають можливість об'єктивно й повно оцінити діяльність суб'єкта господарювання, розробити обґрунтовані заходи щодо вдосконалення та підвищення ефективності його подальшої діяльності.

Як свідчить практика, матеріали комплексних ревізій, передані в органи внутрішніх справ, часто стають підставою для порушення кримінальних справ про розкрадання майна підприємства.

Вагоміше значення має ревізія, яка призначається за ініціативою органів дізнання та попереднього слідства, оскільки вона є методом збору доказів по кримінальній справі. За допомогою такої ревізії не тільки підтверджуються факти зловживань, викриті попередньою ревізією або оперативним шляхом, але й виявляються нові факти роз-

крадань товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, встановлюються учасники злочинних дій.

Проведення документальної ревізії за ініціативою органів внутрішніх справ вважається необхідним у таких ситуаціях:

- ✓ якщо в результаті аналізу обліково-бухгалтерської документації установлені сліди або окремі факти злочинної діяльності посадових або матеріально-відповідальних осіб підприємства і є підстави вважати, що на підприємстві скоєно й інші (ніде не викриті) злочини;

- ✓ якщо встановлено злочинні зв'язки об'єкта господарювання, що перевірявся, з іншими підприємствами або організаціями;

- ✓ коли встановлено, що підозрювана (звинувачувана) особа скоїла корисливий злочин на даному підприємстві і є підстави вважати, що, працюючи на попередньому місці роботи на такій же посаді, вона скоїла злочин і там;

- ✓ якщо підозрювана (звинувачена) особа звертається із мотивованим клопотанням щодо перевірки її показань про скоєння злочинних дій з використанням первинних обліково-бухгалтерських документів;

- ✓ якщо дізнавач або слідчий має матеріали інвентаризації, які свідчать, що в результаті інвентаризації товарно-матеріальних цінностей або грошових коштів викриті великі нестачі чи лишки;

- ✓ якщо дізнавач або слідчий має матеріали комплексної ревізії, в яких містяться дані про факти порушень корисливої спрямованості, і які потребують додаткової перевірки службової діяльності певних посадових або матеріально-відповідальних осіб підприємства за первинними документами;

- ✓ якщо наявні перевірені оперативні дані про скоєння корисливих злочинів у тому чи іншому підприємстві потребують комплексної перевірки діяльності суб'єктів господарювання;

- ✓ у разі отримання слідчим обґрунтованого повідомлення експерта-бухгалтера про неможливість дати висновок щодо певних фактів без попереднього проведення документальної ревізії.

У процесі проведення ревізії за ініціативою органу дізнання або попереднього слідства взаємодія слідчого або дізнавача з ревізором повинна здійснюватися у напрямках:

- ✓ забезпечення раптовості проведення окремих ревізійних дій. Особливо важливо це при застосуванні ревізором методів фактичного контролю (інвентаризації, контрольного запуску сировини у вироб-

ництво, контрольного обміру тощо), які дають можливість виявити нестачі або лишки товарно-матеріальних цінностей і коштів, запобігти приховуванню нестачі, викрити підроблені накладні тощо. Якщо підприємство має кілька філіалів або структурних підрозділів, під час ревізії може виникнути необхідність проведення інвентаризації одночасно у всіх місцях збереження товарно-матеріальних цінностей. Для цього потрібно заздалегідь забезпечити виділення відповідної кількості спеціалістів із числа працівників ревізованого підприємства;

✓ визначення і практичне застосування найефективніших методів ревізійної перевірки. При вирішенні цього питання суттєве значення мають дані і документи, зібрані слідчим у ході розслідування кримінальної справи;

✓ забезпечення черговості і строків проведення окремих ревізійних дій. Для підвищення результативності застосування різних методів документальної перевірки слідчому разом з ревізором необхідно визначити правильну послідовність і терміни проведення конкретних ревізійних дій. До першочергових дій ревізора належить, наприклад: взяття зразка на лабораторний аналіз; застосування такого методу документальної перевірки, як відновлення кількісного обліку (з огляду на те, що ця перевірка займає багато часу і може затягнути процес проведення ревізії). При визначенні порядку проведення ревізії слід враховувати заплановані слідчим заходи щодо розслідування кримінальної справи. Усі свої дії ревізор повинен погоджувати зі слідчим. Особливо це стосується його звертання до підприємств щодо проведення зустрічних перевірок, тому що у таких випадках потрібно передбачати можливість змови, злочинних зв'язків між підприємствами. Завчасно "попереджені" ревізором, злочинці, можуть застосувати всі можливі заходи щодо приховування або знищення слідів розкрадань, інших корисливих зловживань і навіть зникнути від слідства.

✓ забезпечення черговості виклику осіб, діяльність яких перевіряється, для одержання пояснень. Неузгодження ревізором і слідчим цього питання може негативно вплинути на якість і строки розслідування кримінальної справи. Потрібно запобігати тому, щоб певні особи передчасно не дізнались про викриті зловживання. Тому в багатьох випадках при проведенні ревізії на вимогу слідчого доцільно спочатку допитати цих осіб, а потім надати можливість ревізору відібрати від них пояснення. Слідчий може прийняти рішення про допит посадової або матеріально-відповідальної особи в

присутності ревізора з тим, щоб ревізор врахував їх пояснення з конкретних обставин при виборі необхідних методів, прийомів та напрямів документальної ревізії.

Забезпечення збереження документів, які містять ті чи інші дані про обставини кримінальних дій певних осіб. При проведенні ревізії працівники органів внутрішніх справ повинні забезпечувати ревізору необхідний обсяг роботи, надаючи всі необхідні матеріали. При цьому обов'язково вживаються заходи до збереження документів, насамперед, неофіційних записів (чорнові записи, боргові розписки, записи подвійного обліку), а також різних варіантів одного й того ж документа, оскільки такі джерела доказів злочинці намагаються знищити у першу чергу. Оперативно-слідчим шляхом і в процесі проведення ревізії можна знайти і прилучити до кримінальної справи різні сумнівні обліково-бухгалтерські документи (журнали, книги, зошити), які надалі можуть мати суттєве значення для розслідування.

Дізнавачу і слідчому необхідно пам'ятати, що всі використані і знайдені у процесі проведення документальної ревізії документи повинні ретельно зберігатися до закінчення судового розгляду по кримінальній справі.

Тісна взаємодія ініціатора проведення документальної ревізії з ревізором передбачає постійний обмін інформацією між ними з тим, щоб слідчий або дізнавач дізнавались про нові обставини, виявлені перевіркою, раніше, ніж підозрювана чи посадова особа.

При проведенні ревізії слідчому та дізнавачу необхідно налагодити взаємостосунки з ревізором таким чином, щоб ревізор систематично інформував їх про хід ревізії і негайно повідомляв про виявлені нові факти зловживань. Вони повинні періодично цікавитися ходом перевірки, спрямовувати роботу ревізора на швидке і доброякісне виконання завдання. Якщо слідчий або дізнавач будуть лише спостерігати за ходом ревізії і пасивно чекати її результатів, то це може призвести до неповного викриття вчинених зловживань. Крім того, висновки перевірки можуть суперечити фактам, установленим по справі оперативно-слідчим шляхом, що значно ускладнить розслідування злочину.

Слідчий чи дізнавач, які підтримують тісні взаємовідносини з ревізором, ще до закінчення ревізії знають попередні результати, які одержано в ході ревізійної перевірки. Більш того, вони цікавляться, як оформляються результати ревізії, які складаються розрахунки, які документи додано до акта ревізії тощо. Виходячи з вимог розслі-

дування, слідчий може надати ревізору певні рекомендації щодо складання акта ревізії та оформлення її результатів.

До пред'явлення акта ревізії ініціаторам перевірки особа контрольно-ревізійного органу, яка призначила ревізію, повинна розглянути його і вжити відповідних заходів у межах своїх прав. Ці заходи можуть бути спрямовані на усунення викритих порушень у фінансово-господарській діяльності підприємства, на притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності, пред'явлення їм цивільного позову тощо.

Після одержання матеріалів документальної ревізії слідчий повинен їх оцінити відповідно до ст. 67 КПК України. Матеріали ревізії перевіряються та ретельно вивчаються з позиції правових вимог і по суті.

Слідчий установлює додержання при проведенні ревізії прав осіб, діяльність яких перевірялась. Оперативно-слідча практика свідчить про те, що саме внаслідок порушених прав багато матеріалів ревізій виявляються недоброякісними, що ускладнює розслідування навіть при умові проведення судово-бухгалтерської експертизи. Найтипівішими порушеннями є проведення ревізій без участі посадових або матеріально відповідальних осіб, складання акта без перевірки та без врахування їх пояснень стосовно тих чи інших протиправних господарських операцій.

Питання обов'язкової участі при проведенні ревізії підозрюваної (звинувачуваної) особи має особливу значимість, оскільки вказані особи майже завжди зацікавлені в результатах ревізії, тому що вважають, що саме за цими результатами буде визначена вина кожного. Посадові й матеріально-відповідальні особи, фінансово-господарська діяльність яких перевіряється, обов'язково повинні бути ознайомлені з усіма обліково-бухгалтерськими документами і записами, в яких установлені будь-які розбіжності, а також з усіма фактами виявлених у ході ревізії порушень та зловживань.

Бувають випадки, коли в процесі ревізії ревізори окремі перевіірочні дії (контрольний обмір, контрольний запуск сировини у виробництво тощо) провадять при відсутності осіб, які безпосередньо відповідали за певну дільницю роботи. Надалі ці особи починають оскаржувати результати перевірок, що, безумовно, впливає не тільки на доброякісність ревізії, але й на повноту, об'єктивність їх результатів і строки розслідування, унеможлиблює використання цих матеріалів при проведенні судово-бухгалтерської експертизи.

У випадках, коли підозрювана (звинувачена) особа знаходиться під вартою, їй також повинна бути надана можливість участі в ревізії. Для цього слідчий (а при необхідності й оперативний працівник) разом із ревізором виїжджають з усіма необхідними документами до місця перебування підозрюваної (звинуваченої) особи, або, навпаки, останню доставляють до місця знаходження документів (як правило, у відділ внутрішніх справ). В останньому випадку місце і час ознайомлення підозрюваної (звинуваченої) особи з матеріалами ревізії, у тому числі з її висновками, визначається слідчим особисто, з урахуванням матеріалів справи.

Аналіз матеріалів ревізії по суті починається із з'ясування того, які конкретні факти фінансово-господарських порушень установлені ревізором, чи містять ці порушення ознаки злочину і якого конкретно. Ревізор за допомогою методів документальної перевірки і фактичного контролю лише виявляє факти відповідних порушень (у тому числі й корисливого спрямування), які безпосередньо вказують на конкретні обставини, за якими маскуються фінансово-економічні злочини. Слідчий зобов'язаний перевірити висновки ревізора по вказаних фактах і встановити:

- ✓ чи в повному обсязі виконано поставлене перед ревізором завдання (у випадку часткового невиконання завдання з'ясується, чим це обумовлено);
- ✓ як повно проведена документальна перевірка по кожному поставленому питанню;
- ✓ на підставі яких фактів порушень господарської діяльності зроблені висновки ревізора і наскільки вони мотивовані;
- ✓ за допомогою яких методів перевірки встановлені конкретні факти порушень;
- ✓ чим підтверджуються виявлені факти порушень (якими документами, поясненнями яких осіб тощо), чи можна вважати їх достатньо встановленими;
- ✓ чи заперечуються висновки ревізії особами, діяльність яких перевірялась (у випадку оспорення висновків ревізії необхідно з'ясувати, чи спростовані заперечення ревізором);
- ✓ на підставі яких облікових документів, розрахунків визначена заподіяна матеріальна шкода, чи правильні методи для цього використовувалися;
- ✓ чи не містить акт ревізії протиріч, неточностей, помилок;
- ✓ чи є необхідність судово-бухгалтерської експертизи;

- ✓ які організаційні, оперативно-розшукові та слідчі дії необхідно провести з метою додаткової перевірки фактів порушень.

Акт документальної ревізії оцінюється дізнавачем або слідчим виходячи з відповідності документа таким вимогам:

- ✓ у змісті акта характеризуються конкретні факти порушень, викриті у фінансово-господарській діяльності підприємства і діях певних посадових та матеріально відповідальних осіб;
- ✓ факти порушень характеризуються та описуються на підставі первинних і зведених обліково-бухгалтерських документах з обов'язковим посиланням на них;
- ✓ кожний факт порушення, установлений ревізією, всебічно описується з позиції правильності документального оформлення, облікової відповідності, законності та доцільності відповідних господарських операцій;
- ✓ описова частина акта викладається грамотно, повно, чітко, без формальної констатації порушень.

Все це сприяє в майбутньому якісному проведенні судово-бухгалтерської експертизи.

При оцінці акта ревізії слідчий чи дізнавач повинні враховувати те, що зміст цього документа значною мірою залежить від якості і конкретності поставленого перед ревізором завдання.

В акті не повинно бути докладного описання порушень некримінального характеру, які виходять за межі завдання слідчого, але обов'язково викладаються прийоми, способи та методи дослідження обліково-бухгалтерської інформації.

При викритті в ході ревізії фактів нестач або лишків матеріальних цінностей і грошових коштів вказуються причини, період їх утворення, а також коло винних осіб.

До акта ревізії обов'язково додаються необхідні розрахунки, довідки, відомості, пояснення тощо.

Оцінюючи акт документальної ревізії, слідчий чи дізнавач враховує його значення для справи, що розслідується. При цьому необхідно пам'ятати, що джерелом доказів є описова частина акта, в якій міститься характеристика важливих для справи фактів. Для попереднього слідства висновки ревізора є лише орієнтиром щодо встановлення обставин злочинної діяльності. Повне їх підтвердження, як правило, вимагає проведення судово-бухгалтерської експертизи.

За результатами оцінки матеріалів документальної ревізії слідчий може прийти до висновку про необхідність проведення додатко-

вої або повторної ревізії, особливо, коли це підтверджується експертом-бухгалтером.

Додаткова ревізія може призначатись лише у певних ситуаціях, зокрема, у випадках, якщо:

- ✓ завдання, поставлене перед первинною документальною ревізією, було виконано не повністю і є потреба у перевірці нез'ясованих питань;
- ✓ ревізія з окремих питань була проведена поверхово або вибірковим шляхом при необхідності здійснення суцільної перевірки господарських операцій;
- ✓ матеріали справи свідчать про необхідність додаткової перевірки дільниць або діяльності посадових та матеріально-відповідальних осіб, які не стали об'єктом попередньої ревізії;
- ✓ особи, службова діяльність яких перевірена шляхом ревізії, обґрунтовано повідомлять про неповноту проведеної ревізії.

Додаткова ревізія може бути проведена ревізором, який здійснював попередню документальну ревізію.

Фактичними підставами для проведення повторної ревізії можуть бути:

- ✓ суттєві порушення при проведенні ревізії прав осіб, службова діяльність яких перевірялась, за винятком випадків, коли встановлено їх навмисне ухилення від участі у перевірці;
- ✓ протиріччя між матеріалами та висновками первинної ревізії і матеріалами справи, які підтверджують злочинну діяльність певних осіб;
- ✓ наявність даних, які свідчать про необ'єктивність або недостатню компетентність ревізора, що проводив ревізію;
- ✓ необґрунтованість висновків первинної ревізії, тобто їх невідповідність іншим матеріалам справи, яка перебуває у провадженні слідчого;
- ✓ невикористання ревізором науково методів проведення ревізії або виконання ревізійної дії (наприклад, інвентаризації, контрольного обміру тощо) з порушенням установлених правил;
- ✓ повідомлення експерта-бухгалтера про неможливість дати висновки без проведення повторної документальної ревізії.

У ході повторної ревізії перевіряються висновки первинної ревізії, установлюється характер допущених помилок, тому, як правило, для її проведення призначається інший ревізор.

Для з'ясування деяких питань, які виникають при аналізі матеріалів документальної ревізії, слідчий може залучати не лише ревізора, а й експерта-бухгалтера, що запрошується як консультант.

Якщо питання по матеріалах кримінальної справи не можуть бути вирішені вищевказаним способом, і потребують офіційного висновку неупередженого спеціаліста в галузі бухгалтерського обліку, тоді призначається судово-бухгалтерська експертиза.

Основною формою незалежного фінансово-економічного контролю господарської діяльності підприємств і організацій є аудит.

Передумовами створення аудиторської служби в Україні стали зміни структури управління господарським комплексом, скорочення багатьох галузевих міністерств та пов'язаної з ними системи внутрішнього контролю, а також роздержавлення підприємств. В ринковому середовищі, при реальній конкуренції втручання державних органів у фінансову діяльність підприємств обмежується. За сучасних умов відбувається процес формування розгалуженої мережі акціонерних, орендних, спільних підприємств, асоціацій, концернів, комерційних банків, кооперативів тощо, які не мають вищих органів управління. У зв'язку з цим виникає необхідність впровадження нової форми фінансово-економічного контролю – аудиту, який передбачає не лише перевірку діяльності суб'єктів підприємницької діяльності і прогнозування їх економічної активності, а й надання підприємствам широкого спектру консультативно-експертних послуг.

Законом України “Про аудиторську діяльність” аудит визначається як перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності і обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам.

Аудит ґрунтується на оцінці достовірності бухгалтерської звітності, яка містить інформацію про фінансовий стан господарських засобів та джерел їх формування, тобто на оцінці об'єктивності статей балансу.

Аудит здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами, уповноваженими на його проведення, на підставі договору між аудитором та замовником. Тому в судово-бухгалтерській експертизі матеріали аудиторських перевірок також можуть використовуватись як джерело інформації для її проведення.

4.3. Облікова документація та її використання в судово-бухгалтерській експертизі

Для фіксації та якісної характеристики процесів фінансово-виробничої діяльності підприємств системою бухгалтерського обліку передбачено відповідні способи та прийоми пізнання господарської дійсності, які формують метод бухгалтерського обліку.

До елементів методу бухгалтерського обліку належать: документація, інвентаризація, оцінка, калькуляція, система рахунків, метод подвійного запису, баланс та звітність. Використання кожного з вище наведених елементів регламентується відповідними положеннями, інструкціями, затвердженими Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Національним банком України і т.д.

Технологічна система облікового процесу фінансово-господарської діяльності підприємств характеризується чіткою послідовністю. Кожна господарська операція відображається на підставі конкретних документів, оформлених належним чином. Відповідно документація є початковим і найбільш відповідальним етапом облікового процесу, елементом фіксації і трансформації облікової інформації, способом первинного відображення об'єктів бухгалтерського обліку. Використання облікової документації, складеної з дотриманням юридичних вимог, надає бухгалтерським даним силу доказів.

Слід наголосити, що у фінансово-виробничій діяльності підприємств можуть відбуватися також господарські процеси, які неможливо зафіксувати стандартними первинними документами бухгалтерського обліку. Наприклад, створення нестач та лишків матеріальних цінностей і грошових коштів, розкрадання майна і т.д. призводять до невідповідності дійсної кількості засобів підприємства даним бухгалтерського обліку. Документально оформити такі явища можливо лише за умови, що вони викриті. Для цього використовується другий елемент методу бухгалтерського обліку – інвентаризація. Інвентаризація дозволяє шляхом перевірки активів (матеріальних цінностей, основних засобів, грошових коштів тощо) в натурі встановити їх наявність і фактичний стан. Дані інвентаризації використовують для приведення облікових показників у відповідність з дійсністю, для виявлення об'єктів та явищ, що з тих чи інших причин не були своєчасно охоплені системою обліку.

Оцінка – це спосіб грошового вимірювання товарно-матеріальних цінностей та основних засобів. Майно та господарські операції

оцінюються в національній грошовій одиниці України способом акумулювання проведених витрат. Записи в бухгалтерському обліку за валютними рахунками підприємства, а також за операціями в іноземній валюті здійснюються в національній грошовій одиниці України в сумах, визначених шляхом перерахунку іноземної валюти за курсом Національного банку, що діє на дату здійснення операцій. Одночасно вказані записи відображають у валюті розрахунків і платежів, причому за кожною іноземною валютою окремо. Основні засоби підприємства відображають у бухгалтерському обліку і звітності за фактичними затратами на їх придбання, спорудження і виготовлення, що становлять їх первісну вартість. Сировина та матеріали, паливо, покупні напівфабрикати, комплектуючі вироби, запасні частини, тара, що використовується для пакування і транспортування, інші товарно-матеріальні цінності відображаються в обліку і звітності за їх фактичною собівартістю. Давальницька сировина відображається за цінами, вказаними у договорі.

Калькуляція – це обчислення сукупних витрат на виготовлення продукції, виконання робіт і надання послуг. Плановий відділ підприємства обчислює планову собівартість продукції, бухгалтерія – фактичну. На підставі цих показників визначається плановий та фактичний обсяг прибутку, рентабельність виробництва.

Фінансово-виробнича діяльність підприємств характеризується значною кількістю операцій, зокрема, щодо придбання сировини, матеріалів, палива, одержання грошових коштів з поточного рахунка в банку, видачі готівки з каси тощо, які вимагають щоденного відображення в обліку. Поточний облік господарських операцій підприємств здійснюється за допомогою бухгалтерських рахунків. Бухгалтерський рахунок – це спосіб економічного групування однорідних господарських операцій для щоденного їх відображення в обліку. На кожний вид однорідних господарських операцій відкривається окремий рахунок. Облік господарських операцій на бухгалтерських рахунках здійснюється методом подвійного запису, який полягає в тому, що ці операції відображаються на рахунках двічі: по дебету одного рахунку і кредиту другого рахунку, причому в однаковій сумі.

З метою визначення результатів господарської діяльності підприємства один раз на квартал, півріччя або рік складають бухгалтерський баланс та необхідну фінансову звітність. Баланс у бухгалтерському обліку є способом узагальнення та економічного групування на певну дату активів підприємства з одного боку, та власного капі-

талу і зобов'язань – з іншого. Таким чином, баланс – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал. Дані балансу необхідні для контролю за наявністю і структурою господарських засобів підприємства та їх джерел, для аналізу активів, фінансового стану підприємства, рівня його платоспроможності, стану збереження майна. Звітність відображає майнове та фінансове становище підприємства, результати господарської діяльності за звітний період. Вона характеризує не лише стан, але й рух активів, власного капіталу та зобов'язань, структуру собівартості, стан виконання плану договірних зобов'язань, виробництва та реалізації продукції тощо. Фінансова звітність складається на основі даних поточного обліку. Бухгалтерський баланс та звітність є способами підсумкового узагальнення даних бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік забезпечує вичерпну характеристику фінансово-господарської діяльності підприємства, фіксуючи усі операції та процеси, в тому числі й негативні. Як відомо, злочини, скоєні в економічній сфері, в більшості випадків мають завуальований характер, відповідно їх викриття забезпечується ретельним вивченням облікової документації. При цьому слід акцентувати увагу на досить важливій особливості бухгалтерського обліку – взаємозв'язку всіх його елементів. Використання з метою приховування злочину окремих елементів обліку обов'язково зумовлює зміну інших елементів. Ця обставина суттєво сприяє процесу викриття розкрадань, інших корисливих злочинів, однак вимагає високого професіоналізму, зокрема, у сфері технології облікового процесу.

Облікова документація, що використовується в процесі судово-бухгалтерської експертизи, виконує дві основних функції: першою є характеристика конкретних фінансово-економічних процесів, другою – доказовість фактичного здійснення цих процесів. Оскільки висновки судово-бухгалтерської експертизи ґрунтуються в основному на результатах дослідження фактографічної інформації, оформленої згідно вимог Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, відповідно найважливішим носієм економічної інформації, який використовується в експертному дослідженні, є первинні документи бухгалтерського обліку.

Первинні документи для набуття ними юридичної сили повинні мати наступні обов'язкові реквізити: назву документа; код форми документа; дату і місце складання; зміст господарської операції; по-

сади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції та правильність її оформлення; особисті підписи. Залежно від характеру господарської операції у первинних документах можуть бути наведені додаткові реквізити (номер документа, назва та адреса підприємства, печатка підприємства тощо).

Застосування в процесі обробки економічної інформації засобів комп'ютеризації призвело не лише до суттєвих змін у техніці обліку та формах його ведення, але й до появи принципово нових типів документів – магнітних носіїв інформації. Однак необхідно розуміти, що зміст документа як письмового свідчення законності здійснення господарської операції залишився без змін, трансформувалась лише його форма. На вимогу контролюючих або судових органів документи на машинозчитувальних носіях інформації відтворюються у копіях на паперових носіях за рахунок підприємства. При складанні облікових документів на магнітних носіях, підприємства зобов'язані забезпечити технічні засоби для відтворення документів у зручному для читання вигляді. Відповідальність за правильність інформації в облікових регістрах несуть особи, які склали і підписали їх.

При надходженні у бухгалтерію первинні документи перевіряються як за формою (повнота та правильність оформлення і заповнення реквізитів), так і за змістом (законність операції, логічна ув'язка з окремими показниками). Усі документи, що додаються до прибуткових і видаткових касових ордерів, а також документи, що є підставою для нарахування заробітної плати, обов'язково повинні бути погашені штампом або написом від руки “Одержано” або “Сплачено” із зазначенням дати (числа, місяця, року).

Помилки у первинних документах виправляються, переважно, коректурним способом: неправильний текст або сума закреслюється однією лінією так, щоб можна було прочитати виправлений текст, а зверху надписується правильний текст або сума. Виправлення повинні бути застережені надписом “виправлено” і підписом осіб, що завізували документи, із зазначенням дати виправлення.

Рух документів у бухгалтерському обліку від моменту їх складання до передачі в архів є документообігом. Документообіг регламентується графіком, який складає головний бухгалтер, і затверджується наказом керівника підприємства. Первинні документи, облікові регістри, бухгалтерські звіти та баланси до передачі їх в архів повинні зберігатися в бухгалтерії у спеціальних приміщеннях або шафах під відповідальністю особи, уповноваженої на це головним бухгалтером.

Відповідальність за збереження первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерських звітів та балансів, оформлення та передачу їх у встановленому порядку до архіву несе головний бухгалтер.

Бухгалтерські документи класифікують за кількома ознаками: призначення, джерела виникнення, походження, якісні ознаки тощо. Групування документів полегшує їх використання не лише у системі бухгалтерського обліку, але й під час перевірки відповідної інформації про ознаки вчинення корисливих зловживань у процесі судово-бухгалтерської експертизи.

Одним із основних принципів загальної класифікації облікової документації, що використовується в процесі судово-бухгалтерської експертизи, є її розмежування за призначенням (рис. 4.5).

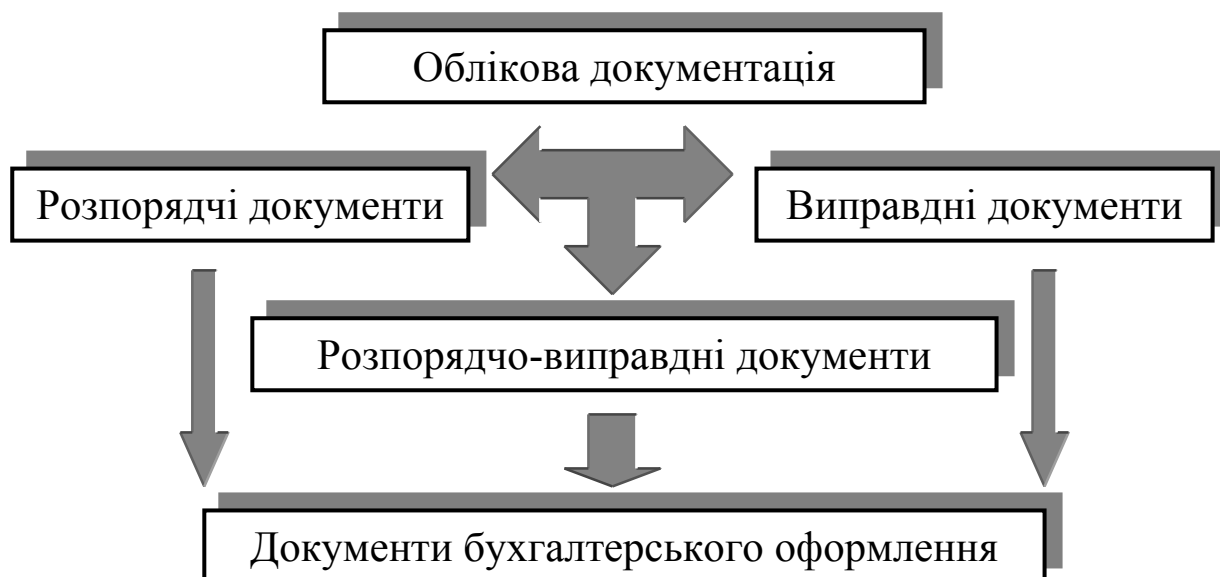

Рис. 4.5. Класифікація облікової документації за призначенням

Розпорядчі документи – містять інформацію розпорядчого змісту щодо виконання певних фінансово-господарських операцій (чеки на одержання готівки з поточного рахунка в банку, доручення на придбання товарно-матеріальних цінностей, вимоги-накладні).

Виправдні (виконавчі) документи – підтверджують факт виконання певної господарської операції; крім того, вони є підставою для облікових записів (накладна на видачу сировини (матеріалів) зі складу, приймальні та здавальні документи тощо).

Розпорядчо-виправдні (комбіновані) документи – містять одночасно розпорядження про здійснення певної господарської операції і засвідчують факт його виконання, тобто є симбіозом розпорядчих і

виправдних документів. Таким документом є, наприклад, видатковий касовий ордер, який включає розпорядження на здійснення операції і, водночас, відмітку про виплату особі грошей з каси підприємства.

Документи бухгалтерського оформлення – складаються обліковими працівниками у бухгалтерії підприємства на підставі наявних розпорядчих, виправдних і розпорядчо-виправдних документів. Переважно, це зведені документи, які систематизують однотипні господарські операції за економічним змістом і методикою відображення на рахунках бухгалтерського обліку (зведені відомості, журнали обліку витрат тощо) – реєстри бухгалтерського обліку. Їх визначальна відмінність від первинних документів полягає в тому, що в процесі судово-бухгалтерської експертизи вони не сприймаються в якості прямих доказів достовірності виконання фінансово-господарських операцій, точності відображення якісних та кількісних параметрів, встановлення матеріальної відповідальності і т.д.

Таким чином, при здійсненні судово-бухгалтерської експертизи доказами є лише три перших види бухгалтерських документів: розпорядчі, виправдні і розпорядчо-виправдні. Саме в них міститься та інформація, яка дає змогу проводити ґрунтовні експертні дослідження. Наприклад, у випадку виявлення факту фіктивного списання цукру на годівлю бджіл лише на підставі відомості витрати кормів і акта спеціальної комісії можна встановити, хто, скільки і коли одержав цукор, який списано. На основі ж зведеної відомості кількісно-сумарного обліку цього зробити не можна.

Однак, документи бухгалтерського оформлення також використовуються в процесі судово-бухгалтерської експертизи. В більшості випадків – як вихідна інформація, – своєрідна відправна точка експертного дослідження.

При дослідженні документів з метою підтвердження або спростування відомостей про корисливі зловживання необхідно мати на увазі, що документи, які мають різне призначення, але стосуються однієї господарської операції, тісно пов'язані між собою. Відсутність розпорядчого документа при наявності виконавчого ставить під сумнів законність і вірогідність здійснення господарської операції.

За джерелами виникнення облікові документи поділяються на первинні та зведені.

Первинні документи фіксують господарські операції підприємства безпосередньо. Вони складаються в момент здійснення операцій. Прикладом таких документів є прибутковий касовий ордер, рахунки, вимоги і т.д.

Зведені документи відображають ряд операцій, проведених протягом певного часу, і складаються на основі первинних документів. До зведених документів відносяться реєстри платіжних вимог, звіти касира та інших матеріально-відповідальних осіб тощо.

Зведені документи тісно пов'язані з первинними. Виявлення у звітах матеріально-відповідальної особи записів, не підтверджених первинними документами, свідчить про ознаку можливих корисливих зловживань.

За походженням облікові документи поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх належать документи, які складені на підприємстві і не виходять за його межі (касовий ордер, реєстр надходження зерна з поля тощо). До зовнішніх відносять документи, що надійшли з інших підприємств, або такі, що складені на даному підприємстві, але відсилаються за його межі (товарно-транспортна накладна, виписки з поточного рахунка тощо).

За якісними ознаками облікові документи поділяються на доброякісні і недоброякісні. Доброякісним може бути визнаний будь-який документ, оформлений згідно вимог чинного законодавства.

Недоброякісними вважаються неякісно підготовлені документи, в яких відсутні певні реквізити, додатки (при необхідності), існує ряд необумовлених виправлень і т.д. Важливою ознакою неякісно підготовлених документів є неправильність основної інформації (цін, обсягів, розрахунків, підсумків тощо), помилковість бухгалтерських проводок, наявність на документах підписів не уповноважених на це осіб, використання рахунків, не передбачених діючим планом і т.д.

Недоброякісні документи підрозділяються на фіктивні, підроблені і безтоварні.

Документ, якого не існує і який видається з певною метою за дійсний, класифікується як фіктивний (від лат. *factio* – вигадка). У практиці облікової діяльності поняття фіктивного документа тісно пов'язане з поняттям первинного і зведеного документів: якщо у зведеному документі відображена господарська операція на підставі неіснуючого первинного документа, такий запис у зведеному документі вважається зробленим на підставі фіктивного документа.

Підроблений документ подає господарську операцію у перевернутому вигляді. Характер фальсифікації може бути різний: підробка реквізитів, наприклад, підписів, зміна назви товару, підробка кількісних та якісних показників.

Безтоварний документ відображає неіснуючу господарську операцію. За формою в більшості випадків він буває доброякісним, а

за змістом – фіктивним; формальна доброякісність безтоварного документа забезпечується, переважно, матеріально відповідальною особою з тією метою, щоб безтоварна операція в ході проведення ревізії виробничо-фінансової діяльності підприємства не була викрита.

Здійснення безтоварних операцій на практиці може супроводжуватися скоєнням таких корисливих злочинів, як розкрадання матеріальних цінностей та грошових коштів, порушення правил торгівлі і навіть хабарництво [8, 20]. Доречно нагадати, що в Росії навіть існувало унікальне розмежування хабарів: хабарництво (лездоимство - в оригіналі) – хабар дають за те, що й так треба зробити; здирництво (лихаимство) – хабар за те, що не можна робити, але роблять; вимагання (вымогательство) – якщо не даси хабаря, не отримаєш [14, 224].

У слідчій та судовій практиці по виявленню правопорушень та розслідуванню кримінальних справ про розкрадання товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, інших корисливих зловживань проти майна підприємств документування дій осіб, встановлення подій злочину, виявлення винних осіб відбувається в основному на підставі документів, в яких відображені або завуальовані незаконні господарські операції. Безумовно, правоохоронними органами використовуються й інші види доказів, наприклад, показання свідків, висновки експертів, однак документи відіграють вирішальну та найважливішу роль.

Вилучення працівниками міліції облікових документів, реєстрів, звітності у підприємств будь-яких форм власності проводиться на підставі Закону України “Про міліцію” та Кримінально-процесуального кодексу України. Вилучення наведених вище документів на етапі розслідування кримінальної справи здійснюється органами дізнання, попереднього слідства та судами на підставі постанови цих органів відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства. Вилучення оформляється протоколом, копія якого вручається під розписку відповідній посадовій особі підприємства [8, 21].

При проведенні документальних ревізій на підставі Закону України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” вилучати відповідні документи мають право й ревізори.

У цьому випадку вилучення оформляється актом вилучення, а копії вилучених документів залишаються у справах підприємства. Обов’язковим є складання реєстру (опису) документів, що вилучаються, у порядку, встановленому законодавством.

Оскільки бухгалтерський облік характеризується масовістю операцій, які відображаються в різноманітних первинних документах,

з тих чи інших причин в них нерідко допускаються помилки. Трапляються помилки також при перенесенні даних первинних документів у реєстри зведеного й аналітичного обліку внаслідок неправильного підрахунку добутоків і підсумків при таксуванні документів, механічного перекручування цифр, пропуску цифр, відображення суми лише на одному рахунку тощо. Якщо їх своєчасно не виправити, такі помилки будуть у всіх реєстрах обліку, включаючи навіть Головну книгу. Інколи помилки виникають в Головній книзі, навіть якщо в журналах чи відомостях аналітичного обліку їх не було, внаслідок помилкового перенесення кредитових оборотів на інші синтетичні рахунки.

У будь-якому випадку помилкові записи повинні бути обов'язково виправлені, оскільки при їх наявності достовірність облікової інформації знижується, а у ряді випадків це може бути причиною застосування до підприємства та відповідальних осіб відсутніх фінансових санкцій, або й жорсткіших заходів – коли помилки були навмисними і зумовили зловживання.

Помилки виявляють перевіркою записів шляхом співставлення підсумків відповідних граф журналів, відомостей аналітичного обліку і даних Головної книги. Якщо ж записи у журналах і відомостях проводились на підставі аркушів-розшифровок, зведених реєстрів необхідно також перевірити правильність визначення тут проміжних підсумків, оскільки може трапитись, що загальні підсумки правильні, а суми в т.ч. визначені невірно. Наприклад, при групуванні операцій з нарахування оплати праці в аркуші-розшифровці за даними первинних документів не включено суми нарядів на відрядну роботу у витрати, але такі суми відображено за первинними документами як нараховану оплату праці.

У теорії і практиці бухгалтерського обліку здавна застосовуються такі способи виправлення помилок, як коректурний, додаткових проводок, “червоне сторно”.

При виправленні помилок коректурним способом закреслюють неправильно вказані шифри рахунків, суми і надписують над ними виправлені дані. Такі виправлення мають бути завірені підписами осіб, що їх здійснили. Закреслення проводять легкими лініями, щоб можна було прочитати закреслене. Цей метод застосовують при умові, що підсумки Головної книги ще не виведені, тобто в межах місяця. Як правило, цей метод здебільшого використовують при виправленні помилок у первинних документах. В аналітичних реєстрах чи Головній книзі він застосовується при виправленні механічних помилок, коли кореспонденція рахунків є правильною, а суми за опе-

раціями перекручені. В податковому обліку його застосування обмежене, бо наприклад, помилки у податковій накладній тут виправляються складанням додатку № 2 “Розрахунок коригування кількісних і вартісних показників до податкової накладної від _____ № ____”.

Разом з тим, цей метод виправлення помилок не може застосовуватись у всіх без винятку первинних документах. Зокрема його не можна застосовувати у грошових документах. Скажімо, при отриманні готівки з банку за чеком чи здачі виручки за оголошенням, видачі зарплати за відомостями, перерахуванням коштів за платіжними дорученнями і т.д., такі виправлення неможливі, і в цьому випадку доводиться складати нові документи, інколи зберігаючи як доказ зіпсуті: чеки, довіреності тощо. Слід, однак, наголосити, що хоча даний метод виправлення помилок і вважається простим, досить трудоемким є процес пошуку самих помилок, оскільки вимагає застосування в більшості випадків суцільної, до того ж кількаразової перевірки підсумків, правильності складеної кореспонденції рахунків, записів у реєстрах обліку тощо.

Принагідно зауважимо, що на практиці нерідко нехтують правилами коректурного способу виправлення помилок і здійснюють це шляхом підчисток чи замазування помилкових записів або жирнішим обведенням одних цифр з метою запису інших. Такий спосіб неприпустимий, оскільки нерідко призводить до того, що через певний час взагалі неможливо розібрати написане, особливо коли це зроблено неохайно або записи розплились через неякісну текстуру паперу. Інколи за цим приховано зловживання, яке замасковане під виглядом виправлення помилкових записів, на що слід звертати особливу увагу як при проведенні ревізії, так і судово-бухгалтерської експертизи.

Враховуючи ту обставину, що допущені помилки досить важко помічаються на стадії опрацювання первинних документів, підрахунків підсумків у реєстрах зведеного й аналітичного обліку, їх здебільшого виявляють завдяки подвійному запису операцій, оскільки відображення кожної з них на двох окремих рахунках за дебетом і кредитом зумовлює рівність балансу. Якщо ж допущено помилку, наприклад, запис зроблено лише на одному рахунку, такої рівності немає. Однак це можна виявити лише підрахувавши підсумки Головної книги. Тому коректурний спосіб виправлення помилок часто вже не можна використати, оскільки записи проведено у всіх реєстрах, включаючи Головну книгу, і при цьому довелось би виправляти декілька цифр у різних документах та реєстрах. В таких випадках краще скористатись методами додаткових проводок чи “червоне сторно”.

Застосування цих методів є обов'язковим, коли у Головній книзі підраховано підсумки дебетових і кредиторів обігів та сальдо за синтетичними рахунками.

Додаткові проводки застосовують у тих випадках, коли необхідно збільшити суму обігів за рахунками, де вона була занижена внаслідок помилки. Записи здійснюють у такій же кореспонденції рахунків, якою була записана попередня сума, а застосовується цей метод, як правило, при неможливості виправлення помилки коректурним способом.

Наприклад, виявлено, що податок на додану вартість, нарахований при продажі товарів за минулий місяць помилково був записаний у сумі 500 грн., замість 5000 грн. Оскільки підсумки Головної книги вже підраховані і там відображені обіги за дебетом рахунка 70 "Доходи від реалізації" та кредитом рахунка 64 "Розрахунки за податками і платежами" у сумі 500 грн., додаткову проводку дебет 70, кредит 64 складають на суму 4500 грн.

Метод "червоне сторно" застосовують при помилковому завищенні суми обігів за рахунками.

Іноколи одночасно застосовують як метод "червоне сторно", так і додаткових проводок. Це роблять тоді, коли записи зроблено у помилковій кореспонденції рахунків. У такому випадку повторно проводять запис цієї операції у тій же кореспонденції рахунків методом "червоне сторно", чим анулюють попередній помилковий запис, і записують її додатковою проводкою за правильною кореспонденцією. Наприклад, помилково віднесено 5 тис.грн. податкового кредиту на дебет субрахунка 644 "Податковий кредит" із кредиту субрахунка 631 "Розрахунки з вітчизняними постачальниками". Для виправлення помилки треба провести такі записи:

- ✓ дебет 644, кредит 631 – "червоне сторно" – 5 тис.грн.;
- ✓ дебет 641, кредит 631 – додаткова проводка – 5 тис.грн..

Хоча метод "червоне сторно", по суті, є від'ємним записом обігів за рахунками, не можна змінювати кореспонденцію рахунків на протилежну, як іноді практикують недосвідчені бухгалтери, оскільки при цьому проходить викривлення звітних даних при нібито однаковому результаті, досягнутому одночасним застосуванням обох вказаних методів. Припустимо, при відображенні податкового кредиту переплутано дебет і кредит рахунків, тому операцію записано дебет 631, кредит 641 = 5 тис.грн. Її, на перший погляд, можна виправити економніше однією проводкою дебет 641, кредит 631 = 10000 тис.грн., що в кінцевому підсумку дає ніби й однаковий результат з одержаним

за правильними записами дебет 631, кредит 641 = 5 тис.грн. – “червоне сторно”; дебет 641, кредит 631 = 5 тис.грн. – додатковою проводкою. Однак, це призведе до завищення як податкового кредиту, так і податкових зобов’язань у “Податковій декларації з податку на додану вартість” при відсутності бази оподаткування (графа А) на суму 5 тис. грн., відповідно.

Варто підкреслити, що виправлення помилок повинно бути обумовленим. Якщо при коректурному способі інколи можна обмежитись лише підписом працівника бухгалтерії, який провів виправлення запису, то при застосуванні методів “червоне сторно” чи додаткових проводок необхідним є текстове пояснення їхніх причин у бухгалтерських довідках (за підписами працівника бухгалтерії, який провів виправлення, і головного бухгалтера). Зміст довідки довільний, але він повинен вичерпно характеризувати причину виникнення помилки та обґрунтовувати спосіб її виправлення. Тому вона повинна бути якомога детальнішою, містити посилання на документи чи реєстри, у яких допущено помилку.

В необхідних випадках, крім виправлення помилок безпосередньо в документах первинного обліку, журналах, відомостях аналітичного обліку чи Головній книзі, треба внести відповідні зміни у звітні документи, маючи на увазі, що нехтування цим, особливо щодо податкової звітності, може стати причиною значних збитків для підприємства через штрафні санкції, а також покарання винних.

Для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та звітності підприємства (незалежно від форм власності) проводять інвентаризацію активів, майна, коштів, незавершеного виробництва, фінансових зобов’язань, розрахунків та інших статей балансу.

Метою проведення інвентаризації є визначення відповідності фактичних даних про стан засобів та їх джерел обліковим даним, тобто записам на рахунках бухгалтерського обліку.

Державними підприємствами інвентаризація проводиться відповідно до “Інструкції з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів, розрахунків та інших статей балансу”, затвердженої наказом Головного управління Державного казначейства України від 30.10.98 р. № 90.

На підприємствах інших форм власності проведення інвентаризації передбачене Інструкцією по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових документів, документів та розрахунків, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 11.08.94 р. № 69.

Інвентаризацією називається перевірка наявності засобів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів у матеріально-відповідальній особі на певну дату шляхом перелічення, обміру, зважування і подальшого зіставлення фактичних залишків з даними бухгалтерського обліку (з так званими книжковими залишками).

Кількість інвентаризацій у звітному році, дати їх проведення, перелік майна і зобов'язань, що підлягають інвентаризації під час кожної з них, визначаються власником або керівником підприємства, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим згідно чинного законодавства України.

Проведення інвентаризації є обов'язковим у випадках:

- ✓ перед складанням річної бухгалтерської звітності;
- ✓ за приписом правоохоронних органів;
- ✓ при зміні матеріально відповідальної особи на день приймання-передачі справ;
- ✓ при здачі майна в оренду;
- ✓ приватизації майна державного підприємства;
- ✓ при переоцінці майна підприємств;
- ✓ при встановленні фактів нестач, крадіжок, зловживань та псування товарно-матеріальних цінностей – негайно при виявленні таких фактів;
- ✓ у випадку пожежі або стихійного лиха (повені, землетрусу тощо) – негайно після стихійного лиха або ліквідації пожежі.

Проведення інвентаризації передбачає вирішення наступних завдань:

- ✓ виявлення фактичної наявності основних засобів, матеріальних цінностей та грошових коштів;
- ✓ контроль за їх збереженням;
- ✓ перевірка додержання правил та умов зберігання матеріальних цінностей і грошових коштів та інші.

Таким чином, інвентаризація, з одного боку є одним з елементів бухгалтерського обліку, що забезпечує достовірність облікових даних, а з другого – засобом фактичного контролю за збереженням майна підприємств.

У судово-бухгалтерській експертизі важливими є правильна оцінка результатів інвентаризації, порядку та об'єктивності її проведення, аналіз документів, що відображають результати інвентаризації, а також документів, зібраних у процесі всебічного закріплення даних про нестачу та лишки матеріальних цінностей, причини їх утворення, причетність до цього матеріально відповідальної особи.

Під час роботи експерта-бухгалтера з матеріалами інвентаризації необхідно, насамперед, звертати увагу на перелік документів і правильність їх оформлення. З'ясовується наявність наказу керівника підприємства про проведення інвентаризації та розписки матеріально відповідальної особи про відсутність претензій щодо проведення інвентаризації. На акті, порівняльній відомості, інвентаризаційному описі обов'язково перевіряється наявність підписів усіх членів комісії та матеріально відповідальної особи. Обов'язково встановлюється наявність підпису матеріально відповідальної особи про те, що “з результатами та висновками інвентаризації згодний, претензій до членів інвентаризаційної комісії не маю”. Суттєвим є питання про забезпечення юридичних прав матеріально відповідальної особи при проведенні інвентаризації, для чого з'ясовуються факти її участі в інвентаризації і розгляду комісією або заяви про порушення порядку проведення інвентаризації та пояснювальної записки про причини утворення нестач і лишків.

Після розгляду цього питання перевіряються матеріали інвентаризації по суті та за змістом. Важливим засобом такої перевірки є зіставлення результатів інвентаризації з іншими документами, матеріалами, зібраними в процесі документування нестачі або лишків майна, зокрема з відомостями, що містяться у чорнових записах і можуть свідчити про ознаку вчинення корисливих зловживань. Але потрібно мати на увазі, що чорнові записи набувають сили доказу лише у випадку всебічної, об'єктивної і повної документальної перевірки відомостей, які в них містяться.

В процесі здійснення судово-бухгалтерської експертизи з використанням облікової документації проводять ряд процедур.

Перша – вибір необхідних даних, зокрема показників, які забезпечують повну і всебічну характеристику питань, винесених на розгляд судово-бухгалтерської експертизи.

Друга – перевірка достовірності зібраних даних, тобто арифметична, логічна, візуальна перевірка конкретних показників, необхідних для експертного дослідження. Особливу увагу при цьому слід звертати на синтетичні показники, одержані в результаті зведення чи групування первинних даних, оскільки саме тут найчастіше виникають помилки, іноді й виключно механічні.

Третя – дослідження і використання фактографічної інформації у системі доказів судово-бухгалтерської експертизи. При цьому існує два основних напрями:

- ✓ дослідження синтетичних (узагальнених) даних, одержаних в результаті групування однорідних аналітичних показників;
- ✓ поглиблення дослідження, тобто детальне вивчення аналітичних даних про конкретні здійснені господарські операції.

Наприклад, при експертному дослідженні синтезованих даних про виробництво продукції на консервному заводі використовують дані бухгалтерського обліку і звітності, тобто інформацію про загальний випуск, загальні витрати у вартісному і частково натуральному вимірниках. При експертному дослідженні аналітичних показників використовують виключно інформацію бухгалтерського обліку, що стосуються, зокрема, структури витрат сировини у вартісному і натуральному вимірниках, дотримання норм списання тощо.

4.4. Застосування автоматизованої системи обробки інформації в судово-бухгалтерській експертизі

Оскільки проведення судово-бухгалтерської експертизи пов'язане в основному із різноманітними досить трудомісткими розрахунками, відповідно при її здійсненні доцільним є застосування автоматизованої системи обробки інформації, яка дозволить значно удосконалити експертне дослідження та скоротити витрати робочого часу на здійснення виключно арифметично-технічних процедур.

Застосування автоматизованої системи обробки інформації вносить суттєві зміни в методикау і організацію проведення судово-бухгалтерської експертизи, які проявляються, зокрема, у створенні істотних передумов для підвищення швидкості і якості експертного дослідження, посилення обґрунтованості пропозицій щодо кінцевих результатів експертизи тощо.

Визначальні принципи формування логічно-структурної схеми автоматизованої системи обробки фактографічної інформації в дослідженнях судово-бухгалтерської експертизи зображені на рис. 4.6.

Функціонування автоматизованої системи обробки інформації дає змогу в процесі судово-бухгалтерської експертизи автоматизувати пошук необхідної інформації та вирішувати типові експертні процедури. Згідно принципу пакетної обробки певна кількість інформації об'єднується за конкретною досліджуваною ознакою та надходить у комунікаційну систему. Конкретне завдання і його вирішення фіксується в операційній пам'яті комп'ютера. Після повного виконання поставленого завдання або за спеціальним запитом користувача (в

даному випадку експерта-бухгалтера) персональний комп'ютер видає чітку і вичерпну відповідь. Обробка інформації при цьому здійснюється стандартними засобами операційної системи, що сприяє прискоренню проведення експертного дослідження і підвищує наукову обґрунтованість його висновків.

Автоматизована обробка інформації в дослідженнях судово-бухгалтерської експертизи включає алгоритмізацію і постановку задач, які перебувають у компетенції експерта-бухгалтера, програмне забезпечення вирішення конкретних задач і реалізації опрацьованої інформації з метою доведення висунутих гіпотез та узагальнення висновків експертизи, розробку рекомендацій з профілактики виявлених правопорушень у подальшій діяльності підприємства.

Рис. 4.6. Логічно-структурна схема автоматизованої системи обробки даних в дослідженнях судово-бухгалтерської експертизи

ТЕМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ГРОШОВИХ І РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

План лекційних питань

- 1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою грошових і розрахункових операцій підприємства.**
- 2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій.**
- 3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій.**
- 4. Методичні прийоми експертного дослідження грошових і розрахункових операцій.**
- 5. Судово-бухгалтерська експертиза податкових розрахунків.**
- 6. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій.**

5.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою грошових і розрахункових операцій підприємства

Експертне дослідження грошових і розрахункових операцій згідно завдання експертної установи та постанови правоохоронних органів про призначення судово-бухгалтерської експертизи успішно виконуватиметься лише при умові ретельного розроблення методики її проведення. Формування і практична реалізація цієї методики проводиться згідно стандарту дослідження судово-бухгалтерською експертизою грошових і розрахункових операцій, яким, зокрема, передбачається чітка послідовність виконання організаційних, інформаційних та методичних експертних процедур. В результаті експертне дослідження набуває системності, створюються умови для впровадження наукових методів дослідження із застосуванням автоматизованих систем обробки інформації на персональних комп'ютерах. Таким чином, стандарт судово-бухгалтерської експертизи необхідний для того, щоб можна було повною мірою виконати всі завдання щодо її проведення.

Структурно-логічна модель локального стандарту проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій схематично зображена на рис. 5.1.

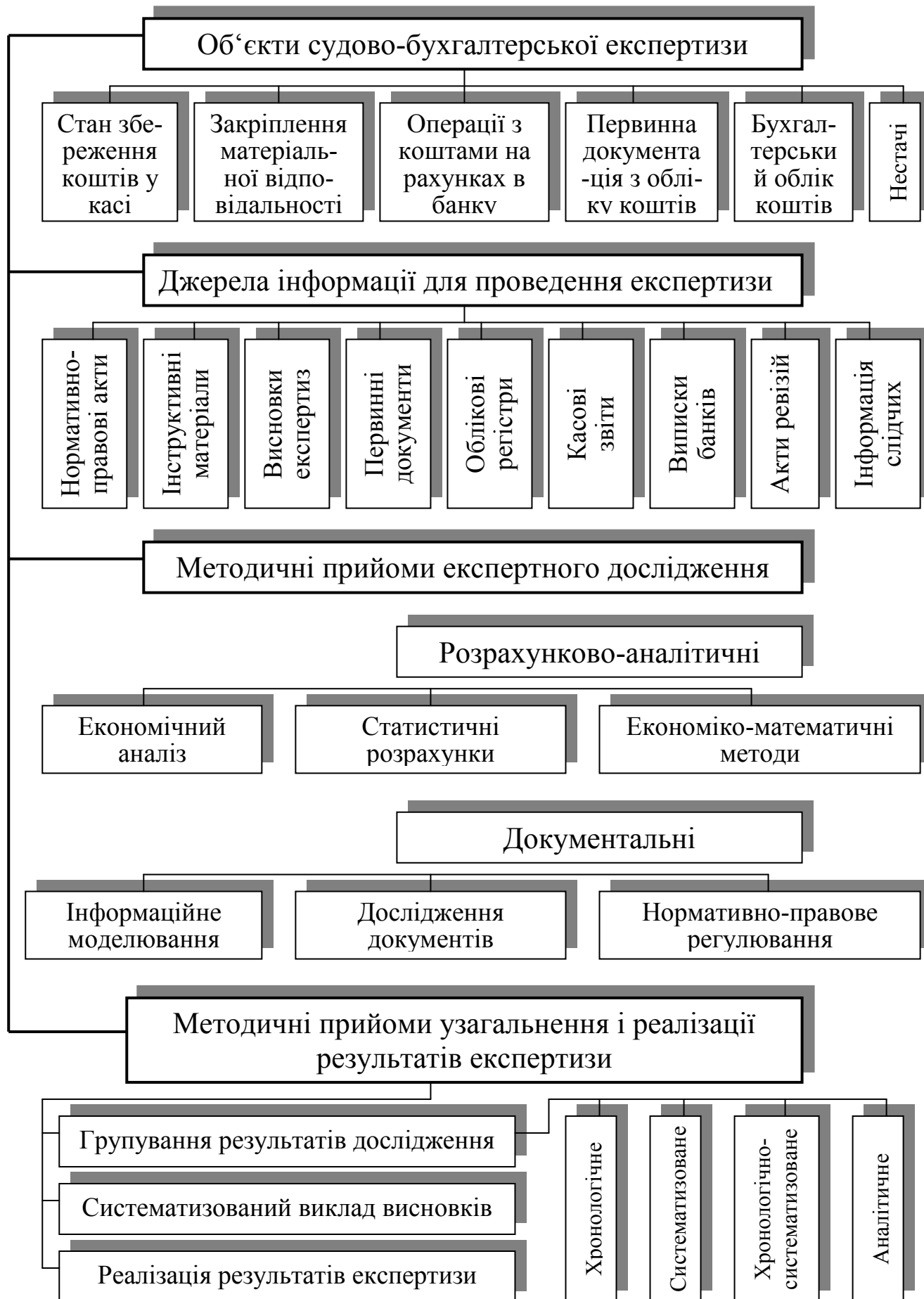

Рис. 5.1. Модель локального стандарту проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій

Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій містить наступні складові:

- ✓ об'єкти експертного дослідження грошових і розрахункових операцій підприємства (стан збереження коштів у касі підприємства, закріплення матеріальної відповідальності, поточні операції з готівкою, операції з грошовими коштами на рахунках в банку, бухгалтерських облік грошових коштів, нестачі коштів, виявлені ревізією, встановлення винних осіб тощо);
- ✓ джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій (нормативно-правові акти, що регламентують облік грошових коштів, розрахунків, довідково-інструктивні матеріали, висновки експертиз, первинна документація підприємства з обліку коштів і розрахунків, реєстри аналітичного і синтетичного обліку, звітність підприємства, акти ревізій, дані правоохоронних органів);
- ✓ методичні прийоми проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій (розрахунково-аналітичні та документальні, їх конкретизація);
- ✓ методичні прийоми узагальнення та реалізації результатів експертного дослідження грошових і розрахункових операцій (групування проміжних результатів дослідження експертизи, аналітичне групування доказів, узагальнення результатів дослідження, формування експертного висновку, розробка конкретних пропозицій з профілактики правопорушень, направлення висновку експерта правоохоронним органам, реалізація результатів експертизи у суді).

5.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій

Судово-бухгалтерська експертиза грошових і розрахункових операцій проводиться на підставі завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів при виявленні зловживань у системі обліку коштів, їх нестачі, крадіжок, розтрат. Такі зловживання, як правило, тісно пов'язані з організацією взаєморозрахунків з постачальниками чи підрядниками, покупцями чи замовниками, особами і установами, працівниками господарства, найманими і залученими фізичними особами тощо.

Практика здійснення судово-бухгалтерських експертиз грошових і розрахункових операцій свідчить, що найбільш розповсюджені

ними є зловживання при розрахунках з оплати праці та за придбану продукцію, зокрема, пально-мастильні матеріали і запасні частини.

При проведенні судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій відповідно до завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів експерт-бухгалтер визначає перелік об'єктів експертного дослідження. Ними, зокрема, можуть бути:

- ✓ стан зберігання коштів у касі підприємства – в процесі вивчення цього об'єкта необхідно дослідити, яким чином організовано дотримання порядку ведення касових операцій в частині обладнання приміщення, зокрема, чи воно ізольоване, чи обладнане металевими ґратами, наявність системи сигналізації, металевих сейфів, як і де зберігаються дублікати ключів тощо;
- ✓ матеріальна відповідальність за збереження коштів у касі підприємства – процедура вивчення даного об'єкта експертного дослідження передбачає перевірку наявності та оформлення договорів про повну матеріальну відповідальність касирів, виконання основних вимог щодо добору професійних кадрів на предмет їх відповідності кваліфікаційним нормам і правилам приймання на роботу касира тощо;
- ✓ операції з готівкою – в процесі дослідження даного об'єкта вивчають зміст і реальність здійснених господарських операцій, виконання касової дисципліни: дотримання встановленого ліміту готівки в касі, своєчасність і повноту здачі готівки до банку на поточний рахунок, дотримання правил розрахунків готівкою, правильність оформлення касових документів, перевірку достовірності і правомірності здійснених касових операцій, зокрема, оприбуткування та видачі готівки і т.д.;
- ✓ операції на рахунках в банку – здійснюється перевірка відповідності залишків у виписках банків з поточного і валютного рахунків, проводиться контроль наявності всіх виписок банку і первинних документів до них, здійснюється перевірка своєчасності проведення операцій по зарахуванню банком грошових коштів підприємства та перерахування за призначенням, проводиться перевірка обґрунтованості використання грошових коштів з поточного і валютного рахунків підприємства і т.д.;
- ✓ бухгалтерський облік касових операцій – проводиться суцільне дослідження законності та достовірності розрахунків готівкою, повноти і правильності оформлення касових документів, визначення залишку грошей у касі, правильності узагальнення підсумків і відображення на рахунках бухгалтерського обліку;

- ✓ стан зберігання і поточні операції з цінними паперами – проводиться перевірка фактичної наявності цінних паперів (акцій, облігацій, сертифікатів тощо), умов їх зберігання, операцій з надходження та вибуття цінних паперів, дотримання встановленого порядку обліку цінних паперів власної емісії і т.д.;
- ✓ розрахункові операції підприємства – в процесі вивчення цього об'єкта судово-бухгалтерської експертизи досліджується стан дотримання розрахунково-платіжної дисципліни по всіх видах розрахунків, встановлюється наявність фактів порушень чинних нормативно-правових актів щодо правомірності, доцільності та обґрунтованості управлінських рішень при здійсненні розрахункових операцій тощо;
- ✓ нестача коштів та збитки, виявлені ревізією – в процесі вивчення даного об'єкта судово-бухгалтерської експертизи необхідно встановити, наскільки обґрунтовано ревізія визначила розмір збитків, а також хто і в якій мірі повинен нести відповідальність за заподіяну підприємству шкоду.

Наведені вище об'єкти судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій носять загальний типовий характер. Згідно із завданням експертної установи та постановою про призначення судово-бухгалтерської експертизи, експерт-бухгалтер обирає і досліджує лише окремі конкретні об'єкти. Наприклад, при виявленні фіктивних виплат за реалізованих тварин, що закуплені у населення, об'єктом експертного дослідження є наступні документи: акт на закупівлю, платіжні доручення, звіт про рух худоби і птиці на фермі, книга обліку руху худоби і птиці тощо.

5.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій

Система інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій включає:

- ✓ законодавчі, нормативно-правові акти, довідкові та інструктивні матеріали, що регламентують організаційні та методичні принципи здійснення грошових і розрахункових операцій на підприємствах України:
 - Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 року № 996-XIV;

- Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.06.1995 року № 88;
- Порядок ведення касових операцій у національній валюті України, затверджений постановою НБУ від 2.02.1995 року № 21 (з врахуванням змін та доповнень);
- Положення про безготівкові розрахунки в господарському обороті України, затверджене постановою НБУ від 24.05.93 року № 37 (з врахуванням змін та доповнень);
- Інструкція “Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валютах”, затверджена постановою НБУ від 27.05.1996 року № 121 (з врахуванням змін та доповнень);
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 року № 87;
- ✓ висновки різних видів судових експертиз (криміналістичні, почеркознавчі, товарознавчі, специфічні тощо);
- ✓ первинні документи: касові прибуткові та видаткові ордери, акції, облігації, векселі, розрахунково-платіжні відомості, платіжні доручення, платіжні доручення-вимоги, чекові книжки, виписки установ банків з поточного та валютного рахунків підприємства, квитанції, договори про матеріальну відповідальність, акти інвентаризацій каси і т.д.;
- ✓ облікові реєстри: журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів, журнал реєстрації платіжних доручень, касова книга, звіт касира, реєстри аналітичного і синтетичного обліку по рахунках 30 “Каса”, 31 “Рахунки в банках”, 33 “Інші кошти”, 34 “Короткострокові векселі одержані”, 35 “Поточні фінансові інвестиції”, 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”, 37 “Розрахунки з різними дебіторами”, головна книга;
- ✓ звітність: звіт про рух грошових коштів, баланс підприємства;
- ✓ акти документальних ревізій та перевірок грошових і розрахункових операцій, проведених до призначення судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ інформація правоохоронних органів, яка знаходиться у матеріалах розслідуваних справ.

В процесі експертного дослідження грошових і розрахункових операцій важливим є чітке усвідомлення структурно-логічної схеми організації їх обліку.

На рис. 5.2 відображено загальну схему обліку касових операцій; на рис. 5.3 – розрахункових (на прикладі рахунка 36 “Розрахунки з покупцями і замовниками”).

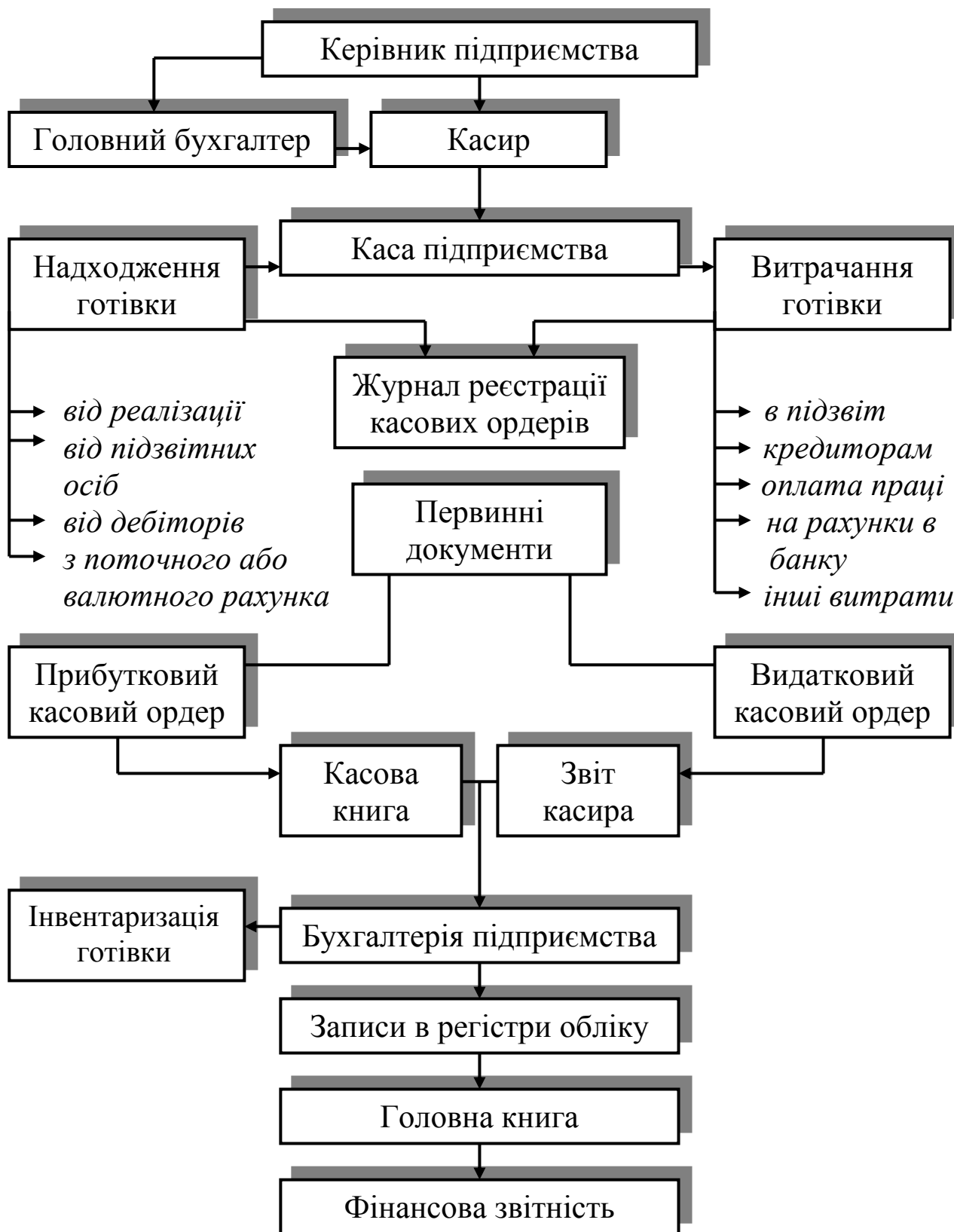

Рис. 5.2. Загальна схема обліку касових операцій

Рис. 5.3. Загальна структурно-логічна схема обліку розрахунків з покупцями і замовниками

5.4. Методичні прийоми експертного дослідження грошових і розрахункових операцій

Методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій включають розрахунково-аналітичні та документальні.

За допомогою розрахунково-аналітичних методичних прийомів дослідження об'єкта експертизи здійснюються відповідні розрахунки і аналітичні дії. Наприклад, у підприємстві "А" при розрахунках із заготівельними організаціями виявлено нестачу зерна в кількості 150 ц. В акті проведеної ревізії зазначено, що акт на сортування і сушіння продукції рослинництва складено 27 липня 2009 року на партію зерна 325 ц, згідно з яким списано "мертвих відходів" – 6 ц. Складанням спеціальних розрахунково-аналітичних таблиць з використанням інформації метеорологічної служби про опади в липні – серпні, експерт-бухгалтер встановлює реальні причини нестачі, враховуючи пояснення головного агронома і комірника щодо неповного списання усушки і засміченості зерна.

Розрахунково-аналітичні методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій застосовуються для аналізу повноти оприбуткування готівки в касу підприємства, вивчення кредитно-розрахункових відносин і т.д.

Застосування документальних методичних прийомів для дослідження об'єкта експертизи ґрунтується на використанні бухгалтерської інформації, зафіксованої у відповідних документах. Документальні методичні прийоми експертного дослідження грошових і розрахункових операцій включають:

- ✓ нормативно-правове регулювання – виявлення відхилень нормативно-правового характеру щодо встановлених нормативів здійснення й обліку грошових і розрахункових операцій;
- ✓ інформаційне моделювання – встановлення повного спектру нормативно-довідкової та фактографічної інформації щодо досліджуваного експертизою питання;
- ✓ експертизи різних видів – вивчення неякісно підготовлених документів (підроблені касові ордери, фіктивні банківські чеки, виправлення у платіжних відомостях тощо);
- ✓ дослідження документів – вивчення достовірності, доцільності та обґрунтованості зафіксованих у них господарських операцій (формальна перевірка грошових і розрахункових документів, логічна та аналітична перевірка, зустрічна перевірка і т.д.).

Розглянемо методику проведення судово-бухгалтерської експертизи найбільш поширених способів розкрадання готівки з каси.

1. Розкрадання грошових коштів, призначених для виплати заробітної плати. Слід зауважити, що серед видаткових касових документів найбільшу питому вагу займають ордери і розрахунково-платіжні відомості. Саме за рахунок підроблень цих документів відбувається розкрадання готівки з каси підприємства. В даному випадку елементом розкрадання коштів є арифметично-технічне завищення в останній колонці розрахунково-платіжної відомості “До видачі” загальної суми готівки. Вказаний вид зловживань може бути викритий шляхом логічно-арифметичного підрахунку підсумкової інформації у розрахунково-платіжній відомості по горизонталі і по вертикалі. Встановлені результативні показники порівнюють із сумою, вказаною у видатковому касовому ордері та первинних документах по нарахуванню заробітної плати. Експертне дослідження проводиться шляхом арифметичної взаємозвірки ряду документів, зокрема:

- ✓ розрахунково-платіжної відомості;
- ✓ видаткового касового ордеру;
- ✓ журналу обліку видаткових і прибуткових касових ордерів;
- ✓ звіту касира;
- ✓ касової книги;
- ✓ нарядів на оплату праці;
- ✓ табелів обліку робочого часу.

При здійсненні даної процедури доцільно перевіряти також наявність підставних осіб у розрахунково-платіжній відомості. З цією метою методом зіставлення порівнюють прізвища осіб, внесених у відомість, з даними обліку особового складу підприємства. Порівнюють також підписи у розрахунково-платіжній відомості за досліджуваній період з підписами на заявах про прийняття на роботу або у відомостях за попередні місяці [8, 97].

2. Розкрадання готівки з каси шляхом підроблення авансових звітів. Механізм здійснення даного виду розкрадання полягає в тому, що бухгалтер у змові з касиром підробляє в авансових звітах певні реквізити, зокрема, строк перебування посадової особи у відрядженні. Привласнення грошових коштів може здійснюватись також працівниками, які взагалі не були у відрядженні, наприклад, згідно наказу керівництва у відрядження направлено певну кількість осіб, припустимо, п'ять, а фактично перебувало – три. Маючи при собі посвідчення про відрядження на всіх працівників, особи, які дійсно перебувають у

відрядженні, роблять необхідні відмітки в місці перебування на усіх п'яти посвідченнях. Після завершення терміну відрядження до оплати подаються всі авансові звіти. У фіктивних переважно відсутні квитки на проїзд, зокрема, поїздом, оскільки в останніх вказуються прізвища пасажирів. Для виявлення вказаного способу розкрадання готівки досліджують ряд документів, зокрема:

- ✓ посвідчення про відрядження;
- ✓ журнал реєстрації службових відряджень;
- ✓ звіт касира;
- ✓ касову книгу;
- ✓ видатковий касовий ордер;
- ✓ авансовий звіт з усіма виправдними документами;
- ✓ відомості зустрічних перевірок з установами – пунктами відрядження;
- ✓ пояснення осіб, які дійсно перебували у відрядженні;
- ✓ пояснення осіб, які фіктивно перебували у відрядженні.

Крім цього необхідно перевірити також, чи не підписували працівники підприємства службові документи у період перебування у відрядженні. В процесі експертного дослідження списання готівки в касі особливу увагу слід приділяти логічно-арифметичній перевірці документів на видачу грошових коштів, а також бухгалтерських записів у регістрах аналітичного і синтетичного обліку по рахунках 372 “Розрахунки з підзвітними особами” і 30 “Каса” [8, 98].

Практика судово-бухгалтерських експертиз свідчить, що при розрахунках з підзвітними особами нерідко застосовується ще більш спрощений метод відображення витрачених сум у випадках, коли підзвітна особа за отриману з каси підприємства готівку придбала товарно-матеріальні цінності, при цьому списання таких сум проводиться у кореспонденції дебет рахунків 20 “Виробничі запаси”, 22 “Малоцінні і швидкозношувані предмети” тощо, кредит 30 “Каса” за видатковими касовими ордерами, до яких не завжди прикладені авансові звіти осіб, що проводили придбання товарно-матеріальних цінностей, а лише чеки або квитанції прибуткових касових ордерів постачальників (підприємств торгівлі), яким сплачено гроші. На нашу думку, всі операції з придбання товарно-матеріальних цінностей, оплати заборгованості іншим підприємством слід оформляти через розрахунки з підзвітними особами. Тобто, видача готівки з каси може відобразитись лише за дебетом субрахунка 372 “Розрахунки з підзвітними особами”, а вже потім списуватись за напрямками витрачання – для повернення

зайво отриманих сум від покупців чи погашення заборгованості перед постачальниками та підрядниками. Однак, в Інструкції до Плану рахунків передбачена кореспонденція дебет 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”, 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”, кредит 30 “Каса”, отже, малось, мабуть, на увазі, що так треба списувати готівку, передану представникам інших підприємств безпосередньо в касі за довіреностями на її отримання.

3. Розкрадання готівки шляхом підроблення виписки банку. У випадку відсутності чи неналежного стану контролю з боку головного бухгалтера облікової документації по банківських операціях (не звіряються дані корінців чеків з даними виписок з поточних рахунків в банках), касир шляхом маніпуляції з виписками банку може привласнити певну суму грошових коштів. Така ситуація є особливо ймовірною у випадках наявності у касира чистих (запасних), підписаних керівником і головним бухгалтером підприємства, грошових чеків. З метою приховування неоприбуткованих грошових коштів, касир після одержання виписок з поточних рахунків в банку підробляє шифр операцій, наприклад, “видано готівкою” на “знято за платіжною вимогою”. При цьому в чеку вказується сума, аналогічна наявній у касира копії платіжної вимоги минулого звітного періоду.

Розкрадання готівки такого типу виявляється шляхом арифметично-логічної перевірки таких документів:

- ✓ виписок з поточних рахунків в банку;
- ✓ прибуткових касових ордерів;
- ✓ журналу реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів;
- ✓ звіту касира;
- ✓ касової книги;
- ✓ корінців чекової книжки;
- ✓ платіжних вимог;
- ✓ рахунків і накладних підприємств-постачальників.

У процесі експертного дослідження фактів розкрадання грошових коштів шляхом підроблення виписок з поточних рахунків в банку необхідно також аналізувати бухгалтерські записи у регістрах аналітичного і синтетичного обліку по рахунках 30 “Каса” і 31 “Рахунки в банках” [8, 99].

4. Розкрадання грошових коштів шляхом часткового або повного їх неоприбуткування у касі підприємства. Логічний механізм цього виду розкрадання полягає в наступному: касир не проводить по касі окремі документи, привласнюючи зазначену в них суму грошей

(за продані матеріальні цінності, автотранспортні послуги тощо). Перевірка інформації про розкрадання грошових коштів таким способом здійснюється шляхом зіставлення та аналізу документів, що відображають не лише рух грошових потоків, але й наявність і динаміку обсягу матеріальних цінностей:

- ✓ прибутковий касовий ордер;
- ✓ квитанція до прибуткового касового ордера;
- ✓ журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів;
- ✓ звіт касира;
- ✓ касову книгу;
- ✓ накладні на видачу матеріальних цінностей;
- ✓ товарно-транспортні накладні;
- ✓ звіт завідувача складом про рух матеріальних цінностей.

В процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи цього виду розкрадання готівки вимагають письмових пояснень у:

- ✓ касира;
- ✓ завідувача складом;
- ✓ працівників, які вносили готівку в касу підприємства;
- ✓ інших осіб, причетних до розкрадання [8, 100].

5. Розкрадання грошових коштів шляхом привласнення депонованих сум. Депонентом вважається особа, яка з тих чи інших причин своєчасно не одержала заробітну плату, премію тощо. Ознакою можливих розкрадань грошових коштів, які скоюються цим способом, може бути такий показник використання трудових ресурсів, як відносно велика плинність кадрів на тому чи іншому підприємстві.

Механізм розкрадання готівки шляхом привласнення депонованих сум полягає в тому, що касир у змові з бухгалтером підробляють підпис депонента в розрахунково-платіжній відомості (депонентській відомості, видатковому касовому ордері).

Для виявлення та документування згаданого способу розкрадання грошових коштів необхідно проаналізувати такі документи:

- ✓ розрахунково-платіжну відомість;
- ✓ депонентську відомість;
- ✓ особовий рахунок депонента;
- ✓ журнал реєстрації прибуткових та видаткових касових ордерів;
- ✓ касову книгу;
- ✓ звіт касира;
- ✓ накази про прийняття на роботу;
- ✓ накази про звільнення з роботи;

- ✓ інші службові документи за попередній період, в яких містяться підписи депонентів [8, 96].

5.5. Судово-бухгалтерська експертиза податкових розрахунків

Державне регулювання ринкової економіки передбачає вплив держави на відтворювальні процеси в економіці за допомогою різних правових та економічних регуляторів з метою орієнтації суб'єктів господарювання й окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів соціально-економічної політики. Про необхідність державного регулювання розвитку економіки свідчить весь світовий досвід, у тому числі досвід країн з традиційно розвинутою ринковою економікою. Безперечно, методи впливу держави на економічні процеси залежать від економічної політики держави та системи управління, яка діє в той чи інший період розвитку суспільства.

Для виконання своїх функцій держава використовує різноманітні форми і методи впливу на економічні процеси, серед яких важливе місце займає податкова політика. Через рівень оподаткування, порядок обчислення податків, податкових пільг і обмежень держава, з одного боку, визначає величину доходів державного бюджету, з іншого боку, спрямовує ділову активність суб'єктів господарювання і громадян у відповідності зі встановленими пріоритетами та завданнями соціально-економічного розвитку країни. Досконалість форм і методів оподаткування свідчить про рівень розвитку держави, її економічних та правових інститутів.

Відповідно до чинного законодавства в систему оподаткування включено 19 видів загальнодержавних податків, зборів та обов'язкових платежів та 16 місцевих: податків (2); зборів (14). Тому часто виникають помилки в їх обчисленні, порушення при сплаті, або й зловживання, які стають предметом судово-бухгалтерської експертизи, що признається за кримінальними справами, порушеними податковою міліцією.

Джерелами інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи оподаткування підприємств, незалежно від форм власності, є форми звітності про господарську діяльність, до яких належать:

- ✓ баланс підприємства, форма № 1;
- ✓ звіт про фінансові результати і їх використання, форма № 2;

- ✓ звіт про майновий стан підприємства, форма № 3;
- ✓ декларація про прибуток підприємства;
- ✓ декларація з податку на додану вартість;
- ✓ розрахунки інших податків та платежів.

Податки, збори та обов'язкові платежі сплачуються юридичними та фізичними особами за ставками або у твердих сумах щодо об'єкта оподаткування. У той же час чинним законодавством передбачені відповідні пільги щодо платників податків. Тому при проведенні судово-бухгалтерської експертизи це обов'язково враховують, маючи на увазі, що такі пільги не є постійними, вони скасовуються на певний період, а потім нерідко відновлюються. У зв'язку з цим виникає часовий розрив, протягом якого пільги не застосовувались.

Велика кількість нормативних актів, які регулюють сферу оподаткування, а також часте внесення змін і доповнень до них дають можливість суб'єктам підприємницької діяльності ухилятися від сплати податків, приховувати реальні прибутки від оподаткування. Таке становище ускладнює роботу щодо здійснення ефективного контролю за дотриманням податкового законодавства, виявлення і розслідування цих злочинів.

При проведенні судово-бухгалтерської експертизи слід мати на увазі, що чинним кримінальним законодавством передбачена кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків шляхом приховування (заниження) або приховування (необчислення) будь-яких об'єктів оподаткування, вчинених суб'єктами господарювання, якщо ці дії завдали шкоди у великих чи особливо великих розмірах (ст. 148² КК України).

Відповідно до Закону України "Про внесення змін і доповнень до Кримінального Кодексу України" від 28 січня 1994 року великим розміром завданої шкоди вважається сума, що в сто і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати. Під особливо великим розміром шкоди розуміють несплачену суму податку, яка в тисячу і більше разів перевищує мінімальний розмір встановленої законодавством заробітної плати.

Найбільш поширеними є такі способи ухилення суб'єктів підприємницької діяльності від сплати податків:

- ✓ неподання податкових декларацій та розрахунків;
- ✓ приховування прибутку або інших об'єктів оподаткування;
- ✓ заниження прибутку або інших об'єктів оподаткування.

Неподання суб'єктом підприємницької діяльності податкової декларації полягає в навмисному ухиленні від сплати податків, неподанні декларації про доходи за умов, коли підприємство здійснює відповідну господарську діяльність, отримує під неї певний прибуток.

Для приховування прибутку або інших об'єктів оподаткування суб'єкти підприємницької діяльності у декларації про прибуток підприємства відображають значно меншу, порівняно з фактичною, суму прибутку від господарської діяльності (в цілому або по окремих господарських операціях), у тому числі й при пільговому оподаткуванні.

Зниження прибутку або інших об'єктів оподаткування полягає в тому, що в декларації про прибуток підприємства відображаються всі операції, але при цьому навмисно завищуються валові витрати, у зв'язку з чим зменшується загальний обсяг прибутку, який підлягає оподаткуванню.

Необхідно також зазначити, що скоєння даного виду злочину обов'язково поєднується із вчиненням службовими особами службового підлогу – внесення в офіційні документи (бухгалтерські та статистичні) свідомо неправильних відомостей і подання цих документів у державні органи. Такі обставини в діях службових осіб додатково кваліфікуються за ст. 172 КК України [8, 200].

Основна увага при експертному дослідженні справ, пов'язаних з ухиленням від сплати податків або приховуванням об'єктів оподаткування, повинна бути спрямована передусім на збір та аналіз документів, які містять перекручені дані про валові витрати виробництва, а також неправильне обчислення валових доходів як складових визначення об'єкта оподаткування.

До основних видів викривлень бухгалтерської звітності належать наступні:

- ✓ заниження прибутку, який приймається для визначення розміру платежів до бюджету, внаслідок необґрунтованого завищення величини валових витрат, неправильної оцінки за звітний період залишків товарно-матеріальних цінностей;
- ✓ включення у валові витрати таких, які покриваються за рахунок власного прибутку компанії після його оподаткування;
- ✓ приховування доходів шляхом неоприбуткування виручки від реалізації продукції, робіт та послуг.

Під час проведення судово-бухгалтерської експертизи об'єктів оподаткування особливу увагу треба приділяти документам, на під-

ставі яких оприбутковано чи виплачено готівку, списано товарно-матеріальні цінності в реалізацію тощо.

Протиріччя між даними аналітичного і синтетичного обліку, які виявляються в процесі перевірки і аналізу документів та бухгалтерських регістрів, необхідно розцінювати як ознаку можливого скоєння злочинів, пов'язаних з приховуванням об'єктів оподаткування.

Приховування об'єктів оподаткування суб'єктами підприємницької діяльності відбувається різними шляхами та способами:

Зокрема, приховування розміру фактичного прибутку здійснюється шляхом свідомо неправильного відображення валових витрат та валових доходів.

Виявлення і документування такого зловживання ґрунтується на пошуку і поглибленому аналізі обліково-бухгалтерських документів та відповідних форм статистичної звітності.

До таких документів належать:

- ✓ декларація про прибуток підприємства;
- ✓ баланс підприємства, форма № 1;
- ✓ платіжні доручення на перерахування до бюджету податку на прибуток;
- ✓ звіт про фінансові результати, форма № 2;
- ✓ бухгалтерські записи кредитом рахунка 44 “Нерозподілені прибутки” як за рік, так і за звітні періоди;
- ✓ бухгалтерські записи за рахунком 70 “Доходи від реалізації”.

Аналізуються також дані супроводжувальних товарних і розрахункових документів, первинних прибуткових документів (прибуткові накладні, картки аналітичного обліку, книги складського обліку), а також бухгалтерські записи на відповідних рахунках про надходження й оприбуткування продукції, первинні видаткові документи (накладні, лімітно-забірні картки, акти списання товарно-матеріальних цінностей), які відображають витрати матеріальних цінностей, а також бухгалтерські записи за кредитом відповідних матеріальних рахунків та дебетом рахунка 23 “Виробництво”.

При виявленні ознак приховування фактичного прибутку від оподаткування необхідно здійснити перевірку правильності визначення прибутку та обчислення на нього податку.

При проведенні експертизи відомостей щодо приховування прибутку від оподаткування необхідно враховувати обставини, які впливають на величину оподаткованого прибутку, надані суб'єкту

господарювання пільги та ставки податку. У випадку одержання підприємством прибутків від кількох видів діяльності, щодо яких застосовуються різні ставки, податок на прибуток визначається окремо для кожного виду діяльності за відповідною ставкою податку, незалежно від підсумків діяльності підприємства в цілому [8, 203].

Одним із шляхів приховування розміру фактичного прибутку є неправильне обчислення амортизаційних відрахувань на основні засоби, зносу інших необоротних активів.

Для доведення таких зловживань експерт-бухгалтер проводить перевірку та аналіз облікових документів, розрахунків амортизаційних відрахувань.

Крім того, досліджуються:

- ✓ акти приймання-передачі основних засобів;
- ✓ акти про ліквідацію основних засобів;
- ✓ інвентарні картки з обліку основних засобів;
- ✓ матеріали переоцінки основних засобів (перевіряється правильність відображення результатів переоцінки на рахунку 10 “Основні засоби”).

У випадках виявлення ознак завищення амортизаційних відрахувань, віднесених на зменшення оподаткованого прибутку, необхідно перевірити фактичний склад основних засобів як в натурі, так і за допомогою інвентаризаційних описів основних засобів, інвентарних карток. Крім того, зіставляються дані розрахунків амортизаційних відрахувань з бухгалтерськими записами за дебетом рахунка 23 “Виробництво” [8, 204].

Приховування прибутків від торговельно-закупівельних операцій нерідко відбувається шляхом заниження торговельних націнок після реалізації товарів.

Джерелами інформації для експертного дослідження приховування прибутків є такі документи:

- ✓ журнал і відомість, які відкриваються до рахунка 63 “Розрахунки з постачальниками і підрядниками”;
- ✓ товарно-транспортні накладні або рахунки-фактури;
- ✓ платіжні вимоги на оплату товарів постачальнику;
- ✓ товарний звіт торговельного підприємства;
- ✓ бухгалтерські записи за субрахунком 285 “Торговельна націнка”;
- ✓ розрахунок торговельної націнки [8, 204].

При необхідності експертом-бухгалтером використовується метод зустрічної перевірки супроводжувальних товарних і розрахункових документів з постачальником товарів, а також метод контрольного зіставлення залишків товарів у торговельному підприємстві.

Приховування фактичного обсягу реалізації продукції з метою зменшення розміру податку на додану вартість.

У процесі експертного дослідження відомостей про приховування фактичного обсягу реалізації продукції треба враховувати пільги, надані суб'єкту підприємницької діяльності при обчисленні податку на додану вартість.

Головна увага приділяється:

- ✓ правильності обчислення податку;
- ✓ відображенню його в регістрах бухгалтерського обліку;
- ✓ аналізу обліково-бухгалтерських документів.

Перевірка документації здійснюється у такому порядку:

- ✓ аналізуються дані декларації з податку на додану вартість і платіжні доручення на його перерахування у бюджет;
- ✓ перевіряється відповідність суми обчисленого податку і відображеної у журналі за кредитом рахунка 64 “Розрахунки за податками й платежами”) та поданій декларації;
- ✓ визначається правильність обчислення оборотів за відвантаженими товарами, виконаними роботами та наданими послугами шляхом аналізу даних аналітичного обліку, товарно-транспортних накладних, банківських і касових документів;
- ✓ перевіряється правильність віднесення на дебет рахунка 64 “Розрахунки за податками й платежами” сплаченого податку за даними платіжних доручень.

При виявленні фактів реалізації продукції, не включеної в оподаткований оборот, важливо визначити кількісний і вартісний обсяг реалізованої продукції, для чого використовуються:

- ✓ платіжні документи підприємства-відправника, покупця, а також ті, що знаходяться в банку, договірні зобов'язання, що підтверджують операції;
- ✓ супроводжувальні товарно-транспортні документи на відвантажену продукцію;
- ✓ виписки з поточного рахунка банку (підприємства-постачальника та підприємства-одержувача продукції).

Для експертного дослідження кримінальних справ, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, важливе значення має якість зібра-

них на етапі попередньої перевірки матеріалів, зокрема акта перевірки сплат податків. Вимоги щодо оформлення акта перевірки ті ж самі, що й до складання акта документальної ревізії або акта аудиторської перевірки.

Матеріали, які передаються податковій міліції для прийняття рішення щодо порушення кримінальної справи, повинні містити:

- ✓ лист податкової інспекції, в якому відображено суть корисливого порушення, вказано, які закони чи підзаконні акти порушені, а також посади і прізвища осіб, причетних до вчинення цих порушень;
- ✓ акт податкової інспекції про перевірку сплати податків суб'єктом господарювання;
- ✓ документи, розрахунки, фінансові звіти, які свідчать про ухилення від сплати податків або про приховування прибутків від оподаткування;
- ✓ пояснення осіб, причетних до вчинення корисливих порушень;
- ✓ висновок інспектора податкової інспекції про згоду із поясненнями осіб, причетних до вчинення корисливих порушень, або спростування цих пояснень.

Акт перевірки сплати податків відповідно до ст. 65 КПК України, як і акт ревізії, належить до самостійного джерела доказів, тому додаткове проведення ревізії щодо підтвердження факту злочину є недоцільним. Проведення документальної ревізії за ініціативою органів внутрішніх справ необхідне лише у тих випадках, коли в процесі експертного дослідження кримінальних справ про ухилення від сплати податків виявлено інші корисливі злочини [8, 206].

5.6. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій

На основі проведеного експертного дослідження грошових і розрахункових операцій експерт-бухгалтер узагальнює і реалізує результати судово-бухгалтерської експертизи, користуючись методичними прийомами хронологічного, систематичного і хронологічно-систематичного групування попередніх результатів дослідження в журналі судово-бухгалтерської експертизи (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

*Журнал групування досліджень
судово-бухгалтерської експертизи*

Зміст питання, поставленого на вирішення експертизи	Інформація	
	нормативно-правова	фактографічна
1	2	3
Встановити обґрунтованість факту нестачі грошових коштів у підзвіті касира Дорошенко М.Н., виявленого ревізією станом на 17.11.2009 року	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Порядок ведення касових операцій у національній валюті України, затверджений постановою НБУ від 2.02.1995 року № 21 (з врахуванням змін та доповнень) ✓ Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом МФУ від 24.06.1995р. № 88 (з врахуванням змін і доповнень) ✓ Порядок ведення товарно-касової книги при розрахунках готівкою у сфері торгівлі, громадського харчування та інших послуг, затверджений наказом МФУ від 21.11.94 р. № 113 (з врахуванням змін і доповнень) ✓ План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом МФУ від 30 листопада 1999 року № 291 та Інструкція про застосування Плану рахунків 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Первинні облікові документи з касових операцій за період з 2 травня 2009 р. по 16 листопада 2009 року ✓ Звіти касира Дорошенко М.Н. за період з 2 травня 2009 р. по 16 листопада 2009 р. ✓ Регістри аналітичного та синтетичного обліку касових операцій за період з 2 травня 2009 року по 16 листопада 2009 року ✓ Акт ревізії каси станом на 17 листопада 2009 року ✓ Договір про повну матеріальну відповідальність касира Дорошенко М.Н. ✓ Документальні матеріали правоохоронних органів, що стосуються безпосередньо виявленого факту нестачі коштів

Виявлено ревізією				Встановлено експертизою				Профілактичні заходи
Зміст недоліків (правопорушень)	Сума збитків, грн.	Матеріально відповідальні особи	Відповідальні службові особи	Зміст недоліків (правопорушень)	Сума збитків, грн.	Матеріально відповідальні особи	Відповідальні службові особи	
4	5	6	7	8	9	10	11	
<p>На посаду касира підприємства призначено Дорошенко М.Н., яка не має спеціальної освіти</p> <p>Відсутність належно-го контролю за роботою касира Дорошенко М.Н.</p> <p>Виявлено нестачу готівки в касі підприємства</p>	2970	Касир Дорошенко М.Н.	Головний бухгалтер Загорський І.І.	<p>Касира Дорошенко М.Н. прийнято на роботу за відсутності рішення кваліфікаційної комісії підприємства</p> <p>Ревізія каси не проводилась щомісячно. Це дало змогу касиру Дорошенко М.Н. приховувати розтрату готівки</p>	2574	Касир Дорошенко М.Н.	<p>Директор підприємства Андрусак Т.І.</p> <p>Головний бухгалтер Загорський І.І.</p>	<p>Дотримуватися законодавства щодо призначення на посади з матеріальною відповідальністю</p> <p>Посилити внутрішньогосподарський поточний контроль</p>

У ньому фіксують зміст конкретного питання, винесеного на розгляд судово-бухгалтерської експертизи, наприклад, “Встановити

обґрунтованість факту нестачі грошових коштів у підзвіті касира Дорошенко М.Н., виявленого ревізією станом на 17.11.2009 року”, вказують перелік нормативно-правової та фактографічної інформації, що стосується безпосередньо досліджуваного питання, формулюють зміст недоліків і правопорушень, виявлених ревізією, наводять суму збитку та вказують посадову особу, яка відповідає за ці правопорушення. Далі наводиться зміст інформації, встановлений, власне, судово-бухгалтерською експертизою, зокрема конкретні недоліки чи правопорушення, сума збитку, матеріально відповідальні й службові особи, безпосередньо або частково винні у скоєнні злочину. Між змістом інформації, встановленим ревізією, з однієї сторони, та підтвердженим судово-бухгалтерською експертизою, з іншої – як правило, виникає певна розбіжність, оскільки все недостатньо доведене ревізією судово-бухгалтерська експертиза відкидає.

На основі записів у журналі судово-бухгалтерської експертизи експерт-бухгалтер, використовуючи методичні прийоми аналітичного групування доказів правопорушень і зловживань при здійсненні грошових і розрахункових операцій, у спеціальних таблицях формує зведений результат експертного дослідження, наприклад, вказує загальну суму нестачі готівки в касі підприємства, фіктивного списання коштів тощо.

На підставі цих матеріалів експерт-бухгалтер складає узагальнюючий висновок судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій, який разом з журналом судово-бухгалтерської експертизи і аналітичними таблицями передається правоохоронному органу, який призначив експертизу. Реалізація результатів судово-бухгалтерської експертизи відбувається у суді (арбітражі) на основі висновку експерта-бухгалтера, а також в органах управління на основі передачі їм пропозицій щодо профілактики виявлених зловживань.

ТЕМА 6. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОПЕРАЦІЙ З МАТЕРІАЛЬНИМИ ЦІННОСТЯМИ

План лекційних питань

- 1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою операцій з матеріальними цінностями.***
- 2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями.***
- 3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями.***
- 4. Методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями.***
- 5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями.***

6.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою операцій з матеріальними цінностями

Практичне здійснення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями проводиться на основі локального стандарту експертного дослідження (рис. 6.1).

Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями включає наступні основні параметри: 1) об'єкти судово-бухгалтерської експертизи; 2) джерела інформації для проведення експертизи; 3) методичні прийоми експертного дослідження; 4) методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів експертизи.

Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями містить наступні складові:

- ✓ об'єкти експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями (процес оприбуткування матеріальних цінностей за кількістю та якістю, стан і умови збереження матеріальних цінностей, закріплення матеріальної відповідальності, дотримання норм витрат матеріалів, псування матеріальних цінностей, первинна документація з обліку матеріальних цінностей, реєстри аналітичного і синтетичного обліку, звітність підприємства, нестачі товарно-матеріальних цінностей та збитки, виявлені ревізією, їх обґрунтованість та встановлення винних осіб);

Рис.6.1. Модель локального стандарту проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями

- ✓ джерела інформації експертного дослідження (нормативні акти щодо приймання і використання матеріальних цінностей, нормативно-правові акти з обліку та контролю матеріальних ресурсів, контракти поставок, договори про матеріальну відповідальність працівників, первинні облікові документи, відомості інвентаризації, реєстри бухгалтерського обліку, акти ревізій та перевірок матеріальних цінностей, інформація правоохоронних органів щодо виявлених правопорушень);
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження (розрахунково-аналітичні: економічний аналіз, статистичні розрахунки, аналітичні розрахунки, економіко-математичні методи та документальні: нормативно-правове регулювання, інформаційне моделювання, камеральні перевірки нормативів, експертизи різних видів, дослідження документів, зокрема формальна, зустрічна, аналітична і логічна перевірка документів);
- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями (хронологічне, систематичне та комбіноване групування результатів експертного дослідження, аналітичне групування доказів, узагальнення результатів дослідження, систематизований виклад висновків, розробка профілактичних заходів, реалізація результатів судово-бухгалтерської експертизи).

6.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями

Судово-бухгалтерська експертиза операцій з матеріальними цінностями проводиться на підставі завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів при виявленні зловживань у системі обліку товарно-матеріальних цінностей, їх нестачі, крадіжці, розтратах. Такі зловживання, як правило, тісно пов'язані з організацією складського господарства, дотриманням норм списання матеріалів на виробництво, а також втратами, браком і псуванням товарно-матеріальних цінностей.

Практика здійснення судово-бухгалтерських експертиз операцій з матеріальними цінностями свідчить, що найбільш розповсюдженими зловживаннями є крадіжки товарів, паливо-мастильних матеріалів, запасних частин, сировини, напівфабрикатів, будівельних матеріалів тощо.

Вважаємо необхідним наголосити, що розкрадання товарно-матеріальних цінностей є порівняно простим і легким способом крадіжок. Якщо махінації з грошовими коштами вимагають високої кваліфікації та спеціальної освіти, то зловживання з матеріальними цінностями можуть бути доступними практично кожному працівнику.

При проведенні судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями відповідно до завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів експерт-бухгалтер визначає перелік об'єктів експертного дослідження. Ними, зокрема, можуть бути:

- ✓ оприбуткування матеріальних цінностей за кількістю, якістю та ціною – досліджується обґрунтованість та повнота оприбуткування товарно-матеріальних цінностей за даними бухгалтерського обліку, адекватність їх за якістю супровідним документам, аналізуються ціни придбання матеріальних ресурсів тощо;
- ✓ стан збереження матеріальних цінностей – досліджується відповідність стану складського господарства основним вимогам збереження матеріальних ресурсів (наявність вимірювальних приладів, зокрема вагових, з необхідним клеймуванням, обладнання складів стелажми, полицями, контейнерами та іншими засобами розмежування різнотипних матеріальних цінностей, дієвість протипожежного устаткування, наявність сигналізації, надійність замків, дотримання техніки безпеки тощо);
- ✓ закріплення матеріальної відповідальності – перевіряється фактичне закріплення матеріальної відповідальності за даними договорів про матеріальну відповідальність, складеними між адміністрацією підприємства і конкретними працівниками;
- ✓ дотримання норм витрат матеріалів на виробництво – в процесі експертного дослідження перевіряється обґрунтованість затверджених норм витрат матеріальних цінностей на виробництво продукції та аналізується рівень їх дотримання;
- ✓ псування матеріальних цінностей – досліджуються об'єктивні та суб'єктивні причини, що зумовили дане негативне явище, встановлюються особи, відповідальні за завдані збитки;
- ✓ первинна документація з обліку матеріальних цінностей – досліджується достовірність та повнота відображення господарських операцій, пов'язаних із придбанням, внутрішнім переміщенням та використанням товарно-матеріальних цінностей;
- ✓ реєстри аналітичного і синтетичного обліку матеріальних цінностей – досліджуються питання повноти, об'єктивності відображення та взаємозв'язку здійснених господарських операцій;

- ✓ нестачі матеріальних цінностей та збитки, виявлені ревізією, їх обґрунтованість і відповідальність конкретних посадових осіб – експертизою узагальнюються всі об’єкти експертного дослідження, в межах яких ревізією виявлені зловживання, нестачі та збитки, уточнюються розміри цих збитків, їх відповідність даним бухгалтерського обліку, матеріалам правоохоронних органів, обґрунтовується достовірність встановлення матеріальної відповідальності конкретних працівників і посадових осіб підприємства, уточнюється розмір відшкодування завданих збитків в розрізі винних осіб.

6.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями

Джерелами інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями є нормативно-довідкова та фактографічна інформація.

Розпочинаючи експертне дослідження операцій з товарно-матеріальними цінностями, експерт-бухгалтер повинен, насамперед, підібрати необхідні законодавчі, нормативно-правові, інструктивні та довідкові інформаційні джерела, що стосуються даного питання:

- ✓ Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 р. № 996 – XIV;
- ✓ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси”;
- ✓ План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом МФУ від 30.11.1999 року № 291;
- ✓ Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестач, знищення (псування) матеріальних цінностей, затверджений постановою КМУ від 22.01.1996 року № 116;
- ✓ Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджену наказом МФУ від 30.11.1999 року № 291;
- ✓ Інструкцію з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів, розрахунків та інших статей балансу, затверджену наказом МФУ від 30.10.1998 року № 90;

- ✓ Інструкцію з бухгалтерського обліку податку на додану вартість, затверджену наказом МФУ від 01.07.1997 року № 141;
- ✓ Інструкцію про порядок реєстрації виданих, повернутих та використаних довіреностей на одержання матеріальних цінностей, затверджену наказом МФУ від 16.05.1996 року № 99.

Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи міститься, переважно, у документах, які додаються до акта ревізії. Це, зокрема:

- ✓ порівняльні відомості результатів інвентаризації;
- ✓ контракти на поставку матеріальних цінностей;
- ✓ договори про матеріальну відповідальність;
- ✓ первинні документи з надходження матеріальних цінностей:
 - товарно-транспортні накладні;
 - акти на оприбуткування товарно-матеріальних цінностей;
 - комерційні акти;
 - щоденники, реєстри, путівки на вивезення продукції з поля;
- ✓ документація про витрати товарно-матеріальних цінностей:
 - акти на списання добрив, отрутохімікатів і гербіцидів;
 - акти на списання будівельних матеріалів;
 - акти на сортування і сушіння продукції рослинництва;
 - акти на списання сировини і матеріалів.

Важливим джерелом фактографічної інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями є реєстри аналітичного і синтетичного обліку за рахунками:

- 20 “Виробничі запаси”;
- 22 “Малоцінні і швидкозношувані предмети”;
- 26 “Готова продукція”;
- 28 “Товари”.

Джерелом фактографічної інформації для експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями виступає також звітність підприємства про надходження та витрачання товарно-матеріальних цінностей.

Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з товарно-матеріальними цінностями міститься також у актах ревізій та перевірок, складених відповідними контролюючими органами, висновках інших експертиз (біологічної, хімічної, товарознавчої, екологічної, технологічної) та матеріалах правоохоронних органів щодо розслідуваної справи.

З метою здійснення повноцінного експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями експерт-бухгалтер повинен вивчити загальну схему обліку запасів підприємства (рис. 6.2).

Рис. 6.2. Загальна схема організації обліку запасів підприємства

6.4. Методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями

Використовуючи комплекс джерел нормативно-довідкової та фактографічної інформації, експерт-бухгалтер за допомогою певних методичних прийомів експертного дослідження здійснює судово-бухгалтерську експертизу конкретних операцій з матеріальними цінностями.

В процесі експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями вивчається, передусім, стан збереження матеріальних ресурсів, зокрема, наявність договорів про матеріальну відповідальність працівників, умови зберігання товарно-матеріальних цінностей, справність сигналізації, надійність охорони об'єкта, пошкодження замків тощо. Судово-бухгалтерська експертиза операцій з матеріальними цінностями досліджує також стан організації поточного контролю за збереженням і витрачанням ресурсів підприємства, діяльність матеріально відповідальних і посадових осіб, строки проведення інвентаризації товарно-матеріальних цінностей тощо.

Методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями розмежовують в розрізі двох груп:

- ✓ розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, статистичні та аналітичні розрахунки, економіко-математичні методи);
- ✓ документальні (інформаційне моделювання, нормативно-правове регулювання, експертизи різних видів, камеральні перевірки, дослідження документів).

Економічний аналіз в процесі судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями застосовується, як правило, при дослідженні ритмічності поставок сировини, встановленні відхилень від норм витрачання матеріалів, виявленні негативних факторів, що зумовили понаднормативні витрати матеріальних цінностей.

Аналітичні та статистичні розрахунки застосовують у процесі судової експертизи операцій з матеріальними цінностями, переважно, для формування аналітичних таблиць і порівняльних відомостей.

Економіко-математичні методи використовують для встановлення тісноти взаємозв'язку певних факторів, визначення яких є неможливим за допомогою інших методичних прийомів експертизи.

Суть інформаційного моделювання полягає у зборі сукупності нормативно-правової і фактографічної інформації про об'єкт судово-бухгалтерської експертизи, в даному випадку матеріальні цінності.

Нормативно-правове регулювання полягає у встановленні відповідності об'єкта судово-бухгалтерської експертизи нормативній документації (Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестач, знищення (псування) матеріальних цінностей тощо).

Експертизи різних видів – в процесі здійснення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями виникає необхідність використання висновків товарознавчих експертиз (щодо встановлення якості матеріалів), технологічних експертиз (щодо технології виготовлення продукції) та інших.

Камеральні перевірки норм і нормативів застосовуються судово-бухгалтерською експертизою з метою перевірки обґрунтованості їх затвердження, встановлення реальності обсягу та правильності використання при здійсненні операцій з матеріальними ресурсами.

Дослідження документів – вивчення достовірності, доцільності та обґрунтованості зафіксованих у них господарських операцій з надходження, внутрішнього переміщення, списання товарно-матеріальних цінностей. Методичні прийоми дослідження документів включають формальну, зустрічну, аналітичну, логічну перевірку документів та їх взаємний контроль.

Судово-бухгалтерська експертиза операцій з матеріальними цінностями проводиться на основі поєднання вище наведених методичних прийомів експертного дослідження. Розглянемо найбільш характерні випадки порушень, зловживань і крадіжок товарно-матеріальних цінностей у виробничій сфері та відповідні варіанти поєднання і взаємодії конкретних методичних прийомів судово-бухгалтерської експертизи.

1. Розкрадання матеріальних цінностей шляхом неповного їх оприбуткування при надходженні від постачальників. Підтвердження або спростування інформації про розкрадання товарно-матеріальних цінностей даним способом передбачає застосування документальних методичних прийомів, зокрема, дослідження документів. Шляхом логічної, формальної та аналітичної перевірки досліджують:

- ✓ договір постачання матеріальних цінностей;
- ✓ товарно-транспортні накладні;
- ✓ акт приймання матеріалів;
- ✓ комерційний акт;
- ✓ розрахунково-платіжні документи;
- ✓ виписки з поточного рахунка в банку;

- ✓ звіт про рух тари;
- ✓ реєстри аналітичного і синтетичного обліку за рахунком 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”;
- ✓ навантажувально-розвантажувальні документи [8, 84].

За допомогою розрахунково-аналітичних методичних прийомів експертного дослідження формують аналітичні таблиці та порівняльні відомості. При необхідності застосовують зустрічну перевірку документів та взаємний контроль операцій. Додатково необхідно організувати і провести інвентаризацію на складі матеріальних цінностей, отримати письмові пояснення осіб, причетних до факту розкрадання. За ініціативою слідчих органів при наявності відповідних підстав призначається ревізія матеріальних запасів і розрахунків з постачальниками.

2. Розкомплектування окремих інвентарних об'єктів, що знаходяться на складі або в експлуатації. Дії судового експерта щодо підтвердження або спростування відомостей про вчинення такого правопорушення полягають у вивченні й перевірці таких документів, як:

- ✓ акт приймання-передачі;
- ✓ товарно-транспортна накладна (залізнична або водна);
- ✓ технічна документація на об'єкт;
- ✓ паспорт технічного засобу (характеризує його комплектність);
- ✓ інвентарна картка;
- ✓ рахунок-платіжна вимога;
- ✓ відомість амортизаційних відрахувань.

Доцільно організувати й провести технічну експертизу за участю відповідного спеціаліста, отримати пояснення від осіб, причетних до вчинення цього правопорушення. За допомогою оперативно-пошукових методів відпрацьовується (встановлюється) місцезнаходження частин розкомплектованого об'єкта [8, 82].

3. Розкрадання матеріальних цінностей шляхом передчасного списання їх з балансу. При експертному дослідженні цього способу здійснення розкрадань обов'язково аналізуються такі документи:

- ✓ акт приймання-передачі;
- ✓ товарно-транспортна накладна;
- ✓ інвентарна картка;
- ✓ рахунок-платіжна відомість;
- ✓ акт ліквідації основних засобів з описанням причин ліквідації;
- ✓ відомість амортизаційних нарахувань (перевіряється правильність застосування норм амортизаційних нарахувань);

- ✓ накладна на оприбуткування придатних матеріалів;
- ✓ накладні на здачу брухту у Вторчормет, Вторресурси;
- ✓ акт оцінки зношених основних засобів;
- ✓ заява особи про придбання інвентарного об'єкта;
- ✓ прибутковий касовий ордер про оплату в касу підприємства вартості придбаного об'єкта;
- ✓ пояснення осіб, причетних до вчинення правопорушення, у тому числі членів ліквідаційної та оціночної комісії [8, 83].

4. Розкрадання сировини чи готової продукції шляхом складання фіктивних актів на сортування і сушіння або завищення реальних даних про кількість відходів. Методика проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями при виявленні розкрадань, здійснених вище наведеними способами, полягає в підборі та аналізі документів, які відображають відповідні протиправні господарські операції.

Виявлені в процесі арифметичної, логічної та аналітичної перевірки документів і взаємного контролю операцій невідповідності щодо кількості обробленої сировини чи продукції, відображеної в акті на сортування і сушіння й таблиці обліку робочого часу, а також протиріччя щодо строків роботи сортувальних та очищувальних машин і дати складання акта на сортування і сушіння сировини чи продукції, свідчать про факт їхнього розкрадання.

Для повного підтвердження цієї гіпотези необхідно ознайомитись із сортовими посвідченнями, які містять інформацію про відповідність вимогам стандартів за вологістю і засміченістю. Експертне дослідження даного виду розкрадання матеріальних цінностей передбачає також необхідність проведення інвентаризації з метою встановлення наявної кількості сировини чи продукції, відходів, механічних домішок.

5. Розкрадання товарно-матеріальних цінностей шляхом застосування завищених обсягів природних втрат. Даний вид зловживань з боку матеріально відповідальних осіб здійснюється переважно під час оформлення результатів інвентаризації, коли встановлено нестачі товарно-матеріальних цінностей, а також в результаті неправильно проведених розрахунків обсягу списання природних втрат на підставі завищених норм природного убутку конкретних матеріалів. З метою підтвердження зловживань даного типу експерт-бухгалтер повинен здійснити камеральну перевірку норм природних втрат відповідних товарно-матеріальних цінностей та провести формальну, аналітичну і логічну перевірку облікової документації, зокрема:

- ✓ інвентаризаційних описів;
- ✓ порівняльних відомостей;
- ✓ акта інвентаризації;
- ✓ товарно-транспортних накладних;
- ✓ лімітно-забірних карт;
- ✓ затверджених норм природних втрат;
- ✓ прибутково-видаткових документів;
- ✓ звітів матеріально відповідальних осіб.

В окремих випадках доцільно використати висновки спеціальних судових експертиз, зокрема, технологічної. При дослідженні обґрунтованості застосування норм природних втрат необхідно враховувати період року, термін придатності і умови зберігання товарно-матеріальних цінностей. Додатково необхідно використати методичні прийоми контрольного зіставлення залишків та відновлення кількісно-сумарного обліку матеріалів.

Практика проведення судово-бухгалтерських експертиз операцій з матеріальними цінностями свідчить про складність, багатогранність і значну трудомісткість процедур експертного дослідження.

6.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями

На основі проведеного експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями експерт-бухгалтер узагальнює результати його здійснення в журналі судово-бухгалтерської експертизи. При цьому фіксують зміст конкретного питання, винесеного на розгляд судово-бухгалтерської експертизи, наприклад, “Підтвердження достовірності нестачі 20 тонн дизпалива”, вказують перелік нормативно-правової та фактографічної інформації, що стосується безпосередньо досліджуваного питання, формулюють зміст недоліків і правопорушень, виявлених ревізією, наприклад, відсутність калібрувальних паспортів на цистерни, несвоєчасність проведення інвентаризації, халатність бухгалтера з обліку пально-мастильних матеріалів, наводять суму збитку та вказують посадову особу, яка відповідає за розкрадання. Далі наводиться зміст інформації, встановлений, власне, судово-бухгалтерською експертизою, зокрема конкретні недоліки і правопорушення, сума збитку, матеріально відповідальні та службові особи, безпосередньо або частково винні у скоєнні злочину.

На основі записів у журналі судово-бухгалтерської експертизи експерт-бухгалтер, використовуючи методичні прийоми аналітичного групування доказів правопорушень при здійсненні операцій з матеріальними цінностями, у спеціальних аналітичних таблицях формує зведений результат експертного дослідження.

На підставі вище наведених матеріалів експерт-бухгалтер складає узагальнюючий висновок судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями, який разом з журналом судово-бухгалтерської експертизи та аналітичними таблицями передається правоохоронному органу, який призначив експертизу. Реалізація результатів експертного дослідження відбувається у суді чи арбітражі на основі висновку експерта-бухгалтера, а також в органах управління на основі пропозицій щодо профілактики виявлених зловживань.

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ

План лекційних питань

- 1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою розрахунків з оплати праці.***
- 2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці.***
- 3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці.***
- 4. Методичні прийоми експертного дослідження розрахунків з оплати праці.***
- 5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці.***

7.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою розрахунків з оплати праці

Практичне здійснення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці проводиться на основі попередньо сформованого локального стандарту експертного дослідження (рис.7.1).

Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці включає такі складові елементи:

- ✓ об'єкти судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці;
- ✓ джерела інформації для проведення експертизи розрахунків з оплати праці;
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження;
- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів експертизи розрахунків з оплати праці.

Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці містить наступні складові елементи:

- ✓ об'єкти експертного дослідження розрахунків з оплати праці (трудові ресурси підприємства та ефективність їх використання, системи оплати праці, преміювання, стан трудової дисципліни господарюючого суб'єкта, дотримання трудового законо-

- давства, кошти соціального страхування працівників і напрями їх використання, розрахунки з оплати праці, первинна документація з обліку праці та заробітної плати, реєстри аналітичного і синтетичного обліку розрахунків з оплати праці, збитки від правопорушень в системі оплати праці, виявлені ревізією, їх обґрунтованість, встановлення відповідальності винних осіб;
- ✓ джерела інформації експертного дослідження – законодавчі акти про підприємства і підприємництво, трудове законодавство, нормативно-довідкова інформація з обліку праці та заробітної плати, первинна документація з обліку праці та її оплати, реєстри бухгалтерського обліку, звітність, акти ревізій та перевірок розрахунків з оплати праці, інформація правоохоронних органів щодо виявлених правопорушень);
 - ✓ методичні прийоми експертного дослідження (розрахунково-аналітичні: економічний аналіз, статистичні розрахунки, аналітичні розрахунки, економіко-математичні методи та документальні: нормативно-правове регулювання, інформаційне моделювання, камеральні перевірки норм і розцінок, експертизи різних видів, дослідження документів, зокрема формальна, зустрічна, аналітична і логічна перевірка документів);
 - ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці (групування результатів експертного дослідження: хронологічне, систематичне та комбіноване, аналітичне групування доказів, узагальнення результатів дослідження, систематизований виклад висновків, розробка профілактичних заходів, реалізація результатів судово-бухгалтерської експертизи).

7.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці

Судово-бухгалтерська експертиза розрахунків з оплати праці проводиться на підставі завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів при виявленні зловживань у системі обліку праці та її оплати. Такі зловживання, як правило, тісно пов'язані з порушенням трудового законодавства, нераціональним використанням трудових ресурсів, перевищенням обсягів зростання оплати праці над рівнем продуктивності праці, нецільовим використанням коштів соціального страхування, порушеннями у сфері бухгалтерського обліку та звітності.

Рис.7.1. Модель локального стандарту проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці

Вважаємо необхідним наголосити, що зловживання та порушення в системі розрахунків з оплати праці є досить розповсюдженим способом крадіжок грошових коштів і особливо важливим елементом експертного дослідження.

При проведенні судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці відповідно до завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів експерт-бухгалтер визначає перелік об'єктів експертного дослідження. Ними, зокрема, можуть бути:

- ✓ трудові ресурси підприємства та раціональність їх використання – в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен на основі аналітичних таблиць і відповідних розрахунків встановити забезпеченість підприємства власною робочою силою;
- ✓ системи оплати праці та преміювання – в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен детально вникнути в особливості систем оплати праці, які застосовуються на підприємстві (відрядної, почасової, акордно-преміальної), проаналізувати їх прийнятність і доцільність в конкретних господарських ситуаціях;
- ✓ стан трудової дисципліни і дотримання трудового законодавства – в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен проаналізувати фактичний стан використання робочого часу працівниками підприємства, дотримання тривалості робочого дня, періодичності і кількості вихідних днів, факти ненадання щорічних відпусток тощо;
- ✓ розрахунки з оплати праці - в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен провести комплексний аналіз операцій на підприємстві, які стосуються нарахування й виплати заробітної плати працівникам;
- ✓ кошти соціального страхування – в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен проаналізувати комплекс операцій, пов'язаних із формуванням і напрямками використання коштів соціального страхування, зокрема, на оплату путівок, матеріальної допомоги тощо;
- ✓ первинні документи з обліку праці та заробітної плати – в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен встановити доброякісність облікової документації з метою її використання в системі доказів судово-

бухгалтерської експертизи. Вважаємо необхідним зазначити, що на відміну від зловживань в інших питаннях, усі крадіжки коштів при розрахунках з оплати праці відбуваються лише на основі документів. Відповідно такий об'єкт судово-бухгалтерської експертизи як первинні облікові документи з нарахування і виплати заробітної плати вимагає особливо скрупульозної уваги експерта-бухгалтера. Усі випадки підчищень, виправлень, іншого почерку, однакових підписів, надривів полів тощо мають бути детально дослідженні;

- ✓ бухгалтерський облік розрахунків з оплати праці – в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен здійснити комплекс заходів, направлених на виявлення порушень та зловживань в системі синтетичного обліку розрахунків з оплати праці. При цьому, необхідно пам'ятати, що всі зловживання з оплати праці просто зробити, але непросто приховати;
- ✓ збитки від правопорушень в системі оплати праці, виявлені ревізією, їх обґрунтованість, встановлення відповідальності винних осіб – в процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер визначає обґрунтованість виявлених ревізією збитків та встановлює конкретну матеріально відповідальну особу. При цьому слід мати на увазі, що нанесені підприємству збитки обов'язково повинні бути компенсовані в повному обсязі, тому експерт-бухгалтер повинен чітко розмежувати безпосередньо та частково винних осіб. Одна справа, коли бухгалтер помилився і нарахував зайві гроші, інша – коли це крадіжка. В першому випадку повертає той, хто помилково одержав гроші, в другому – винні у зловживаннях.

7.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці

Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці поділяють в розрізі нормативно-правових і фактографічних.

До нормативно-правових джерел інформації судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці належать:

- ✓ Кодекс законів про працю України, який є основним законодавчим актом у сфері трудових відносин;

- ✓ Закон України “Про оплату праці” від 24.03.95р. № 108 / 95;
- ✓ Закон України “Про розмір внесків на деякі види загально-обов’язкового державного соціального страхування” від 11.01.2001р. № 2213 – III;
- ✓ Закон України “Про збір на обов’язкове державне пенсійне страхування” від 26.06.97р. № 400 / 97 – ВР (з врахуванням змін і доповнень);
- ✓ Декрет Кабінету Міністрів України “Про прибутковий податок з громадян” від 26.12.92р. № 13 – 92 (з врахуванням змін і доповнень);
- ✓ Інструкція “Про прибутковий податок з громадян”, затверджена наказом Головної ДПП України від 21.04.93р. № 12;
- ✓ Інструкція про порядок обчислення і сплати підприємствами, установами, організаціями та громадянами збору на обов’язкове державне пенсійне страхування, інших платежів, а також обліку їх надходження до пенсійного фонду України, затверджена постановою правління Пенсійного фонду України від 3.06.99р. № 4 – 6.

Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи міститься, переважно, у первинних документах з обліку праці та заробітної плати:

- ✓ накази про зарахування на роботу;
- ✓ трудові угоди;
- ✓ особові листки обліку кадрів;
- ✓ табелі обліку робочого часу;
- ✓ наряди на виконану роботу;
- ✓ облікові листки;
- ✓ розрахунково-платіжні відомості;
- ✓ інші документи з обліку праці та заробітної плати.

Важливим джерелом фактографічної інформації експертного дослідження є реєстри аналітичного і синтетичного обліку оплати праці та періодична звітність підприємства щодо виплати заробітної плати, зокрема, “Звіт про розрахунки з оплати праці”. На жаль, ревізори навіть не дивляться на нього, не те, щоб аналізувати. Між тим випадки приписок оплати праці швидко можна виявити саме при вдумливому аналізі цієї звітної форми за останні один-два роки.

Акти ревізій і перевірок розрахунків з оплати праці та інформація правоохоронних органів щодо досліджуваного питання викорис-

товуються судово-бухгалтерською експертизою поряд з іншими джерелами фактографічної інформації з метою встановлення реального обсягу завданих підприємству збитків та конкретизації міри відповідальності за скоєне правопорушення серед матеріально відповідальних і службових осіб.

7.4. Методичні прийоми експертного дослідження розрахунків з оплати праці

Методичні прийоми експертного дослідження розрахунків з оплати праці характеризуються значною складністю, яка пов'язана, передусім, з їх масовістю і частою періодичністю. До того ж досить багатогранною і складною є, власне, методика нарахування оплати праці. Справу ускладнює ще й величезна кількість первинних документів. Все це в результаті зумовлює велику трудомісткість і багатоаспектність здійснення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці. Основними напрямками експертного дослідження є:

- ✓ перевірка стану заборгованості з оплати праці і відповідності даних про залишки на рахунку 66 “Розрахунки з оплати праці” в Головній книзі і балансі з підсумковими даними в розрахунково-платіжних відомостях по графі “Сума до видачі”;
- ✓ встановлення достовірності первинних документів, які є підставою для нарахування заробітної плати (табелі обліку робочого часу, наряди на виконані роботи, трудові угоди тощо);
- ✓ перевірка правомірності застосування тарифних ставок, умов трудових контрактів при почасовій оплаті праці;
- ✓ встановлення обґрунтованості застосування норм і розцінок, достовірності обсягу виконаних робіт при відрядній оплаті;
- ✓ перевірка нарахувань суми доплат за роботу в нічний час, понаднормативних робіт тощо;
- ✓ перерахунок суми утримань із нарахованої заробітної плати (прибуткового податку, обов'язкових зборів у Пенсійний фонд, фонд зайнятості, стягнень за виконавчими листами суду тощо);
- ✓ експертиза розрахункових, розрахунково-платіжних і платіжних відомостей з точки зору правильності узагальнення підсумкової облікової інформації, достовірності цих документів;
- ✓ перевірка розрахунків з депонентами по заробітній платі.

В процесі експертного дослідження цих та інших питань судово-бухгалтерською експертизою використовується ряд методичних прийомів: розрахунково-аналітичних (економічний аналіз, статистичні розрахунки, аналітичні розрахунки, економіко-математичні методи) і документальних (інформаційне моделювання, нормативно-правове регулювання, камеральні перевірки норм і розцінок, експертизи різних видів, дослідження документів за формою і змістом, зустрічна перевірка документів, аналітична і логічна перевірка документів, метод взаємного контролю операцій та документів).

Одним із прикладів застосування розрахунково-аналітичних методичних прийомів експертного дослідження в судово-бухгалтерській експертизі є підтвердження системи доказів виявлених фактів приписок виконаних робіт окремим працівникам підприємства шляхом аналітичного групування щоденних обсягів виконаних робіт з врахуванням відповідних норм виробітку.

Розрахунково-аналітичні методичні прийоми застосовуються також при виявленні так званих “мертвих душ” в процесі нарахування заробітної плати. Для підтвердження даного факту зловживань експерт-бухгалтер формує розрахунково-аналітичні таблиці обсягів робіт, норм виробітку, закріплення певних робочих місць, здавання продукції, нарахування оплати праці тощо, в результаті підтверджують відсутність залучення певної кількості осіб. При виявленні фактів приписок оплати праці необхідно скласти групувальні аналітичні таблиці в розрізі категорій працівників – робітники, водії, механізатори, будівельники тощо, підсумувати усі аналітичні рахунки з оплати праці та визначити сальдо і обороти за синтетичним рахунком 66 “Розрахунки з оплати праці”.

В процесі судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці особливо широкого застосування набули документальні методичні прийоми експертного дослідження.

Практично всі види зловживань і порушень в системі розрахунків з оплати праці, пов'язані, в кінцевому підсумку, із крадіжкою грошових коштів, можна виявити на основі детального аналізу облікової документації. Спектр документальних методичних прийомів експертного дослідження застосовується в більшості випадків неординарно і залежить, передусім, від змісту конкретного порушення чи зловживання.

Для підтвердження фактів зловживань при розрахунках з оплати праці та встановлення їх доказовості, переважно, застосовують методичний прийом зустрічної перевірки документів. Наприклад, при виявленні приписок обсягів транспортних перевезень необхідно порівняти дані обліку товарно-матеріальних цінностей і подорожних листів автомобіля.

В господарській діяльності підприємств частими є випадки подвійного нарахування оплати праці, незаконного нарахування додаткової заробітної плати, премій тощо. В даній ситуації експерт-бухгалтер застосовує декілька методичних прийомів експертного дослідження, зокрема:

- ✓ інформаційне моделювання;
- ✓ нормативно-правове регулювання;
- ✓ камеральну перевірку норм і розцінок.

При встановленні факту навмисного нерознесення залишків за дебетом рахунка 66 “Розрахунки з оплати праці” застосовується документальний методичний прийом взаємного контролю господарських операцій і облікових документів.

Вважаємо необхідним наголосити, що всі, без виключення, документи підлягають формальній, логічній та аналітичній перевірці.

При виникненні складних дискусійних моментів у процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці доцільно застосовувати додаткові судові експертизи різних видів.

Якщо облік розрахунків з оплати праці на підприємстві здійснюється за допомогою ПЕОМ, експерт-бухгалтер повинен ознайомитись з особливостями організації і технологією облікового процесу на підприємстві при застосуванні комп'ютерної техніки (ведення архівної інформації, нормативної бази, внесення змін, коригування інформації за минулі звітні періоди тощо). Особливу увагу необхідно приділити своєчасності і достовірності внесення змін та доповнень до нормативної бази даних з точки зору документальної обґрунтованості змін у чисельності працюючих, місячних ставок заробітної плати, видів та обсягів утримань із заробітної плати, надання пільг при оподаткуванні прибутковим податком, звільненні з роботи.

У процесі експертного дослідження розрахунків з працівниками обов'язково здійснюється перевірка витрачання коштів фонду соціального страхування, а також з депонентами по заробітній платі, заборгованості за минулі місяці у зв'язку з несвоєчасними розрахун-

ками тощо. При цьому необхідно враховувати, що відповідно до чинного законодавства при неповних розрахунках з оплати праці сума утримань із заробітної плати погашається частково.

7.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці

Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці суттєво не відрізняються від наведених у попередньому матеріалі. На основі проведеного дослідження експерт-бухгалтер узагальнює результати його здійснення в журналі судово-бухгалтерської експертизи. При цьому фіксують зміст конкретного питання, винесеного на розгляд судово-бухгалтерської експертизи, вказують перелік нормативно-правової та фактографічної інформації, що стосується безпосередньо досліджуваного питання, формулюють зміст недоліків і правопорушень, виявлених ревізією, наводять суму збитку та вказують посадову особу, яка відповідає за розкрадання. Далі наводиться зміст інформації, встановлений, власне, судово-бухгалтерською експертизою, зокрема конкретні недоліки і правопорушення, сума збитку, матеріально відповідальні та службові особи, безпосередньо або частково винні у скоєнні злочину.

На основі записів у журналі судово-бухгалтерської експертизи експерт-бухгалтер, використовуючи методичні прийоми аналітичного групування доказів правопорушень при здійсненні розрахунків з оплати праці, у спеціальних аналітичних таблицях формує зведений результат експертного дослідження.

На підставі вище наведених матеріалів експерт-бухгалтер складає узагальнюючий висновок судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці, який разом з журналом судово-бухгалтерської експертизи та аналітичними таблицями передається правоохоронному органу, що призначив експертизу. Реалізація результатів експертного дослідження відбувається у суді чи арбітражі на основі висновку експерта-бухгалтера, а також в органах управління на основі пропозицій щодо профілактики виявлених зловживань і недопущення їх в майбутньому.

ТЕМА 8. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ТОВАРІВ, ПРОДУКЦІЇ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ

План лекційних питань

- 1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг.***
- 2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг.***
- 3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг.***
- 4. Методичні прийоми експертного дослідження виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг.***
- 5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг.***

8.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг

Здійснення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг проводиться на основі попередньо сформованого локального стандарту експертного дослідження, який включає об'єкти судово-бухгалтерської експертизи, джерела інформації, методичні прийоми дослідження, узагальнення і реалізації результатів експертизи (рис. 8.1).

До об'єктів судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг належать: встановлення достовірності обсягів виробництва конкретних товарів і видів продукції; підтвердження достовірності обсягів реалізації товарів, продукції, робіт та послуг; обґрунтованість витрат виробництва за елементами; витрати на реалізацію товарів, продукції, робіт та послуг; калькуляція собівартості продукції; стан збереження продукції при транспортуванні; первинні документи на оприбуткування і реалізацію продукції; бухгалтерський облік і звітність підприємства, а також виявлені ревізією чи слідством неоприбутковані обсяги товарів, про-

дукції; збитки; понаднормативне списання природних втрат, їх обґрунтованість і безпосередня або часткова відповідальність конкретних осіб.

До джерел інформації судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг належать: законодавчі акти про підприємства і підприємництво, нормативні акти з виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг, нормативно-методична документація з бухгалтерського обліку і звітності, первинні документи з обліку виробництва та реалізації товарів, продукції, робіт та послуг, реєстри аналітичного і синтетичного обліку, звітність підприємства, акти ревізій та перевірок, інформація правоохоронних органів щодо розслідуваної справи.

Методичні прийоми експертного дослідження виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг включають розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, статистичні розрахунки, аналітичні розрахунки, економіко-математичні методи) та документальні (нормативно-правове регулювання, інформаційне моделювання, камеральні перевірки цін і стандартів, експертизи різних видів, дослідження документів, зокрема формальна, зустрічна, аналітична і логічна перевірка документів, взаємний контроль операцій і документів).

Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи виробництва та реалізації товарів, продукції, робіт та послуг включають групування результатів експертного дослідження: хронологічне, систематичне та комбіноване, аналітичне групування доказів, узагальнення результатів дослідження, систематизований виклад висновків, розробку профілактичних заходів, реалізацію результатів судово-бухгалтерської експертизи).

До об'єктів судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг належать:

- ✓ встановлення достовірності обсягів виробництва конкретних товарів і видів продукції, робіт та послуг (експертиза обґрунтовує фактичний рівень виробництва в розрізі видів продукції, оскільки на практиці нерідко трапляються випадки недовиробництва одних та перевиробництва інших видів товарів);
- ✓ підтвердження достовірності обсягів реалізації товарів, продукції, робіт та послуг (експерт-бухгалтер встановлює фактичні обсяги реалізованої продукції, товарів, робіт та послуг і порівнює їх з даними, відображеними в системі бухгалтерського обліку і звітності підприємства, експертні процедури при цьому необхідно здійснювати в розрізі конкретних видів товарів);

Рис.8.1. Модель локального стандарту проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації продукції

8.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг

Об'єктами судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, виконання робіт та надання послуг переважно є:

- ✓ обґрунтованість витрат виробництва за елементами (на основі відповідних первинних документів, у яких відображено матеріальні витрати, нараховану оплату праці, амортизацію основних засобів, інші витрати, їх загальну суму відображають як елементи витрат за дебетом рахунків 81-84 і списують на відповідні аналітичні рахунки синтетичного рахунка 23 (згруповані в розрізі видів виробництв або груп продукції));
- ✓ витрати на реалізацію товарів, продукції, робіт та послуг (встановлюється фактичний рівень і достовірність витрат, пов'язаних з реалізацією товарної продукції, при цьому слід здійснювати порівняння з фактичним обсягом реалізованої продукції);
- ✓ калькуляція собівартості продукції є найбільш складним об'єктом судово-бухгалтерської експертизи, оскільки передбачає визначення всієї сукупності витрат на виробництво і реалізацію товарів, продукції, робіт і послуг;
- ✓ стан збереження продукції при транспортуванні (досліджується кожний випадок нестачі продукції при транспортуванні від постачальника до покупця, встановлюється сума нестачі конкретної продукції, відповідальність осіб);
- ✓ первинні документи на оприбуткування і реалізацію продукції (визначають достовірність первинної документації, яка застосовується для відображення операцій з виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг з метою її використання у системі доказів судово-бухгалтерської експертизи);
- ✓ бухгалтерський облік і звітність підприємства (досліджуються факти приписок продукції на стадіях виробництва і реалізації, встановлюються факти навмисного викривлення собівартості товарів, продукції, робіт та послуг тощо);
- ✓ виявлені ревізією (слідством) неоприбутковані обсяги продукції, збитки, понаднормативне списання природних втрат, їх обґрунтованість і відповідальність конкретних осіб.

8.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг

Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг поділяють в розрізі нормативно-правових і фактографічних.

До нормативно-правових належать: Закони України, постанови Кабінету Міністрів України, інструкції міністерств і відомств, положення з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції, нормативно-методична документація з обліку та звітності, зокрема Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 “Витрати”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318.

Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг міститься, переважно, у первинних документах на оприбуткування і реалізацію готової продукції, а також у товарно-транспортних накладних на реалізацію продукції.

Важливим джерелом фактографічної інформації для експертного дослідження є реєстри аналітичного та синтетичного обліку виробництва товарів, продукції, робіт і звітність підприємства щодо надходження готової продукції, зокрема, “Звіт про рух продукції”. Фактографічну інформацію про реалізацію товарної продукції одержують з таких реєстрів, як “Реєстр документів на реалізацію продукції”, “Реєстр документів на реалізацію матеріальних цінностей” тощо.

Акти ревізій і перевірок операцій, пов’язаних з виробництвом і реалізацією товарів, продукції, робіт та інформація правоохоронних органів щодо досліджуваного питання використовуються судово-бухгалтерською експертизою поряд з іншими джерелами фактографічної інформації з метою встановлення реального обсягу завданих підприємству збитків та конкретизації міри відподальності за скоєне правопорушення серед матеріально відповідальних і службових осіб.

Структурно-логічну схему формування спектру фактографічної інформації щодо експертного дослідження операцій з виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт зображено на рис. 8.2.

Основу фактографічної інформації експертного дослідження операцій з виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт не обхідно формувати на підставі логічно-структурної моделі виробництва і реалізації продукції (за типами і видами витрат).

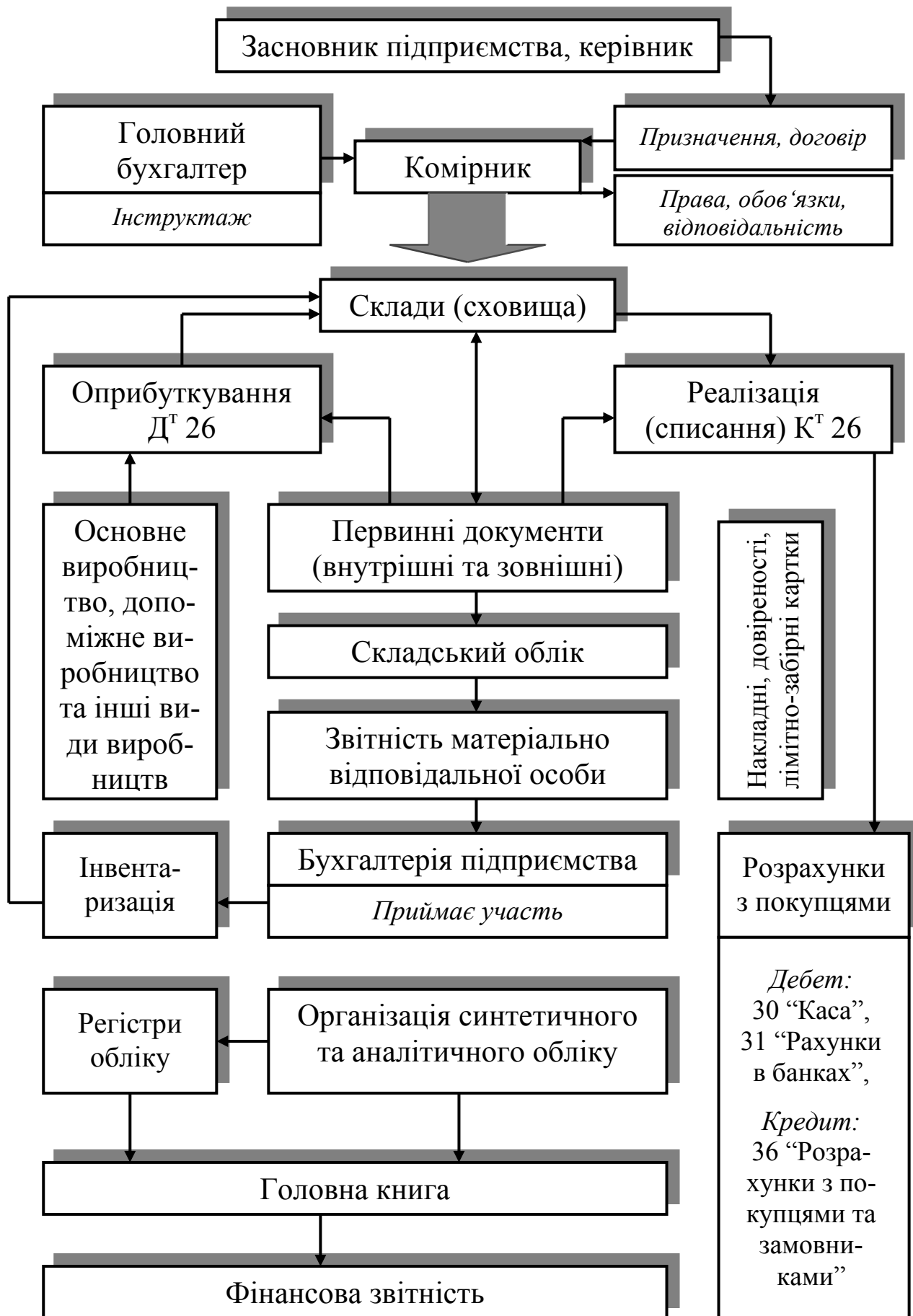

Рис. 8.2. Загальна схема організації обліку готової продукції

8.4. Методичні прийоми експертного дослідження виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг

Використовуючи комплекс джерел нормативно-довідкової та фактографічної інформації, експерт-бухгалтер за допомогою певних методичних прийомів експертного дослідження (розрахунково-аналітичних і документальних) здійснює процедуру судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт і послуг (згідно завдань правоохоронних органів).

Слід наголосити, що судово-бухгалтерська експертиза будь-якого конкретного питання з виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт і послуг починається із застосування двох найбільш загальних методичних прийомів експертного дослідження – інформаційного моделювання і нормативно-правового регулювання. Це означає, що експерт-бухгалтер повинен володіти повним пакетом інформації щодо поставленого на розгляд експертизи питання: актами ревізій, інвентаризаційними описами, висновками інших експертиз, матеріалами правоохоронних органів, первинними документами, обліковими регістрами, нормативно-правовими актами, які регламентують методику обліку витрат виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт і послуг тощо. При наявності даного переліку інформаційних джерел експерт-бухгалтер застосовує конкретні методичні прийоми експертного дослідження залежно від специфіки поставлених правоохоронними органами питань.

Як свідчить практика здійснення судово-бухгалтерських експертиз в різних галузях народного господарства, найбільш поширеними порушеннями у сфері виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг є наступні:

1. У сфері сільськогосподарського виробництва:

- ✓ розкрадання насінневого зерна та грошових коштів шляхом приписки посівних площ;
- ✓ неповне оприбуткування зерна нового урожаю;
- ✓ перевищення нормативів витрат пального, насіння і кормів;
- ✓ реалізація продукції за цінами, нижчими договірних;
- ✓ фальсифікація обсягів реалізації при готівкових розрахунках;
- ✓ заниження обсягів валових доходів щодо реалізації продукції;
- ✓ порушення методики бухгалтерського та податкового обліку реалізації продукції, валових доходів, особливо при бартерних

операціях, що зумовлює заниження обсягу оподаткування податком на прибуток і податком на додану вартість.

Розглянемо методику проведення судово-бухгалтерської експертизи конкретних порушень і зловживань, вказуючи відповідні методичні прийоми експертного дослідження.

Судово-бухгалтерська експертиза розкрадання насіннєвого зерна шляхом приписок посівних площ здійснюється, в основному, за допомогою методичного прийому дослідження документів, зокрема формальної, зустрічної, аналітичної та логічної перевірки документів і взаємного контролю операцій і документів. Експертному дослідженню підлягають лімітно-забірні картки, внутрішньогосподарські накладні, акти витрат насіння на сівбу, в яких міститься інформація про кількість витраченого насіння та розмір посівної площі, облікові листи тракториста-машиніста тощо. При необхідності призначається агрономічна експертиза. На підставі вказаних документів шляхом розрахунково-аналітичних методичних прийомів експертного дослідження можна встановити факти створення лишків насіння і приписок посівних площ. Однак, для підтвердження гіпотези про розкрадання насіння необхідно продовжити дослідження щодо кількості неопробуваного зерна і протиправної його реалізації.

Факти неповного оприбуткування зерна від нового урожаю встановлюються шляхом зустрічної перевірки облікових документів на приймання, транспортування зерна і оплати праці: талонів комбайнерів і водіїв, реєстрів приймання зерна, облікових листів тракториста-машиніста, подорожних листів шоферів, відомостей руху зерна, складської книги, бухгалтерських записів на рахунку 27 “Продукція сільськогосподарського виробництва”. У випадку підтвердження інформації щодо неповного оприбуткування зерна нового урожаю необхідно провести експертне дослідження його реалізації [8, 112].

Судово-бухгалтерська експертиза незаконної реалізації лишків зерна проводиться на основі формальної, аналітичної, логічної та зустрічної перевірки наступних документів: товарно-транспортних накладних, подорожних листів, приймальних квитанцій, накладних на оприбуткування сільськогосподарської продукції, видаткових касових документів заготівельної організації, квитанцій поштових переказів тощо. Аналізуючи ці та інші документи, необхідно враховувати, що приймальні квитанції можуть складатися на родичів, знайомих або взагалі неіснуючих осіб.

Додатково у процесі експертного дослідження фактів розкрадання зерна доцільно проводити інвентаризацію на складі заготівельної організації та документальну ревізію за ініціативою органів внутрішніх справ.

В процесі експертного дослідження фактів фіктивного завищення нормативів витрат матеріалів, пального, насіння і кормів, насамперед, необхідно застосувати методичний прийом камеральних перевірок норм, цін і стандартів. Далі, використовують розрахунково-аналітичні методичні прийоми, зокрема економічний аналіз витрат за статтями, елементами, операціями і аналітичні розрахунки. В результаті застосовують документальні методичні прийоми експертного дослідження, зокрема: формальну, зустрічну, аналітичну та логічну перевірку документів і взаємний контроль господарських операцій та документів. Наприклад, витрати медикаментів на основі звіту ветеринарного лікаря аналізують у зіставленні з даними амбулаторного журналу профілактичних (лікувальних) заходів.

2. У галузі хлібопродуктів:

- ✓ фальсифікація якісних показників відвантаженого зерна;
- ✓ недотримання норм виходу продукції;
- ✓ завищення показників вологості;
- ✓ перевищення кількості сміттєвих домішок;
- ✓ фальсифікація кількісно-якісного обліку.

Розкрадання зерна і продуктів його переробки в галузі хлібопродуктів скоюються, переважно, за умов попереднього створення матеріально-відповідальними особами їх лишків.

У період заготівель необліковані лишки зерна на елеваторах та інших хлібоприймальних підприємствах можуть створюватися за рахунок неправильного визначення якісних показників зерна, а саме за рахунок завищення відсотків вологості і сміттєвої домішки. Крім того, обрахування хлібоздавачів здійснюється шляхом заниження натуральної ваги зерна та вмісту клейковини.

Для виявлення та підтвердження ознак можливих зловживань необхідно провести повторне визначення показників вологості, сміттєвої домішки, попередньо вилучивши картки аналізів та журнали реєстрації аналізів. Результати повторного аналізу, визначені комісійно в присутності працівника лабораторії, порівнюються з даними, занесеними в картки і журнали.

Для документування крадіжок лишків зерна та його протиправного збуту необхідно використати такі документи:

- ✓ реєстри товарно-транспортних накладних;
- ✓ приймальні квитанції;
- ✓ виписки з поточного рахунка банку;
- ✓ наказ керівника хлібоприймального підприємства на відпуск зерна на сторону;
- ✓ журнал зважування зерна;
- ✓ картки аналізів зерна, що відпускається споживачам;
- ✓ журнал реєстрації аналізів зерна;
- ✓ книга кількісно-якісного обліку;
- ✓ товарно-транспортні документи на вивіз зерна споживачам;
- ✓ книга реєстрації товарно-транспортних накладних.

При переробці зерна на борошномельних, комбікормових та круп'яних підприємствах розкрадання сировини та готової продукції скоюються шляхом створення їх лишків за рахунок списання сировини не за фактичними витратами, а розрахунковим способом. Виявлення таких розкрадань передбачає аналіз наступних документів:

- ✓ розпорядження керівника підприємства про відпуск зерна для переробки;
- ✓ накладної на відпуск зерна в переробку;
- ✓ журналу зважування;
- ✓ виробничого журналу начальника цеху;
- ✓ рапорту про виробництво готової продукції;
- ✓ накладної на здачу готової продукції на склад;
- ✓ книги кількісно-якісного обліку;
- ✓ звіту матеріально відповідальної особи складу про рух готової продукції.

При вчиненні протиправних дій щодо матеріальних цінностей і готової продукції в галузі хлібопродуктів розкрадачі можуть використовувати одночасно декілька способів утворення необлікованих лишків. Для виявлення і розслідування розкрадань на підприємствах галузі великого значення набуває документування способів вивозу необлікованих лишків зерна і продуктів його переробки, оскільки в ланцюгу дій розкрадачів ця ланка є найбільш вразливою. Якщо при факті викриття необлікованих лишків можуть бути виявлені причини, які спростовують або ставлять під сумнів подію корисливого зловживання, то протиправний вивіз хлібопродуктів з території підприємства є прямою ознакою скоєння злочину.

До найбільш поширених способів завуалювання протиправного вивозу зерна і хлібопродуктів відносять:

- ✓ вивіз зерна або продукції з території підприємства за однією товарно-транспортною накладною кілька разів;
- ✓ вивіз хлібопродуктів за межі підприємства за товарно-транспортною накладною, яка після цього анулюється під виглядом зіпсованої;
- ✓ вивіз зерна або продукції за накладними, в яких зазначена вага не відповідає фактичній вазі товару;
- ✓ завищення ваги тари в документах про відправлення продукції.

При документуванні способів незаконного вивезення необлікованих лишків зерна і продукції з території підприємства необхідно здійснити дослідження первинних документів, якими оформляється вивіз товарів, а саме: перепусток на виїзд транспортного засобу з території заводу, товарно-транспортних накладних, книги реєстрації товарно-транспортних накладних, зважувальних книг тощо [8, 124].

3. В будівельних організаціях:

- ✓ розкрадання будівельних матеріалів шляхом часткового їх неоприбуткування при надходженні від постачальників;
- ✓ розкрадання матеріалів і грошових коштів шляхом завищення в актах приймання фактичних обсягів виконаних робіт;
- ✓ розкрадання грошових коштів шляхом включення в наряди фіктивних або виконаних у меншому обсязі робіт;
- ✓ розкрадання грошових коштів шляхом завищення розцінок або відображення в нарядах ручного способу виконання робіт при фактичному здійсненні робіт механізованим способом;
- ✓ розкрадання матеріальних цінностей і грошових коштів шляхом завищення витрат будівельних матеріалів у виробництві.

Розглянемо більш детально наведені вище способи розкрадання майна будівельних організацій.

Ознаками розкрадання будівельних матеріалів шляхом часткового їх неоприбуткування при надходженні від постачальників є наявність у підрядній організації незадоволених претензій чи рекламцій постачальникам щодо “недовантаження” матеріалів, а також факти підписування комерційних актів та актів приймання матеріалів одними особами протягом певного періоду.

Для документування та виявлення даного способу розкрадання будівельних матеріалів необхідно використовувати такі документи:

- ✓ договір постачання між підрядником та постачальником;
- ✓ комерційні акти та акти приймання будівельних матеріалів;
- ✓ товарно-транспортні накладні та подорожні листи;

- ✓ прибуткові ордери та картки складського обліку;
- ✓ рапорти про роботу кранів та інших машин (у цих документах можуть міститися записи про розвантаження тих чи інших матеріалів, не відображені в первинних документах);
- ✓ журнал обліку вантажів, які надійшли від постачальників;
- ✓ рахунок-платіжну відомість та виписки банку;
- ✓ записи на рахунку 63 “Розрахунки з постачальниками” та записи на субрахунку 205 “Будівельні матеріали”;
- ✓ накопичувальні відомості з обліку будівельних матеріалів;
- ✓ договір про матеріальну відповідальність матеріально відповідальних осіб [8, 132].

Механізм розкрадання матеріальних цінностей і грошових коштів шляхом завищення в актах приймання фактичних обсягів виконаних робіт полягає в тому, що в актах приймання відповідних об’єктів будівництва, а також у довідці форми № 3 підробляються найменування виконаних робіт та їх обсяги. Експертам необхідно мати на увазі, що при цьому звичайно підробляються й записи у нарядах, рапортах, розрахунково-платіжних відомостях. Такі підроблення актів приймання дають можливість створювати лишки будівельних матеріалів з метою їх подальшого розкрадання. Завищення в актах приймання та в довідці ф. № 3 фактичного обсягу виконаних робіт може досягатися застосуванням підрядною організацією завищених коефіцієнтів для обчислення кошторисних витрат, що дає можливість збільшувати суми грошових коштів, які забудовники сплачують під-рядній організації за виконані роботи.

Для дослідження цього способу розкрадання доцільно використовувати такі документи:

- ✓ довідку ф. № 3 про кошторисну вартість виконаних робіт;
- ✓ акт приймання об’єктів будівництва;
- ✓ звіт про витрати матеріалів при виконанні будівельно-монтажних робіт;
- ✓ наряди на виконання робіт;
- ✓ розрахунково-платіжну відомість;
- ✓ журнал обліку виконаних робіт;
- ✓ лімітно-забірні картки;
- ✓ рапорт про роботу баштового крана та інших машин.

В ході експертного дослідження обов’язково зіставляються:

- ✓ записи за кредитом рахунка 70 “Доходи від реалізації” і дані довідки ф. № 3;

- ✓ записи за дебетом рахунка 70 “Доходи від реалізації” і за кредитом рахунка 23 “Виробництво”;
- ✓ записи за дебетом рахунка 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками” і за кредитом рахунка 23 “Виробництво” [8, 133].

Ознакою розкрадання грошових коштів шляхом фіктивних або виконаних у меншому обсязі робіт є невідповідність записів у журналах обліку виконаних робіт і записів щодо видів та обсягів робіт, відображених у нарядах на виконання робіт.

Підтвердження або спростування відомостей про включення в наряди фактично невиконаних робіт здійснюється за допомогою аналізу таких документів:

- ✓ нарядів на виконання робіт;
- ✓ журналів обліку виконаних робіт;
- ✓ актів приймання виконаних робіт або довідки ф. № 3;
- ✓ розрахунково-платіжних відомостей;
- ✓ видаткових касових ордерів;
- ✓ лімітно-забірних карток;
- ✓ нарядів на виконання раніше оплачених робіт;
- ✓ рапортів про виконання робіт механізованим способом.

З використанням наведених вище документів проводиться також експертне дослідження розкрадань грошових коштів, здійснених шляхом завищення розцінок або відображення в нарядах ручного способу виконання робіт при фактичному здійсненні робіт механізованим способом. Різниця полягає лише в тому, що крім зазначених вище документів, дані, які містяться в нарядах на виконання робіт зіставляються з кошторисною вартістю робіт, єдиними нормами витрачання матеріалів та тарифними розцінками.

Розкраданню матеріальних цінностей і грошових коштів шляхом завищення витрат будівельних матеріалів у виробництві передують створення необлікованих лишків будівельних матеріалів. При дослідженні даного виду зловживань необхідно мати на увазі, що витрати матеріалів на одиницю виконаних робіт обчислюються за кошторисними нормами.

Доведення розкрадань, здійснених даним способом, полягає в експертному дослідженні наступних документів:

- ✓ довідки ф. № 3 про кошторисну вартість виконаних робіт;
- ✓ звіту про витрати окремих матеріалів при виконанні будівельно-монтажних робіт;
- ✓ лімітно-забірних карток на відпуск будівельних матеріалів;

- ✓ товарно-транспортних документів;
- ✓ карток аналітичного обліку;
- ✓ накопичувальних відомостей про витрату будівельних матеріалів;
- ✓ відомості про рух матеріалів у грошовому виразі;
- ✓ єдиних норм витрат будівельних матеріалів на виконання одиниці робіт;
- ✓ рапортів про виконаний обсяг робіт.

В даному випадку додатково вивчається акт ревізії, інвентаризаційний опис будівельних матеріалів, проводиться контрольний обмір виконаних робіт, а при необхідності – будівельно-технологічна експертиза [8, 134].

4. В підприємствах торгівлі:

- ✓ розкрадання товарів шляхом неповного їх оприбуткування при надходженні від постачальників;
- ✓ розкрадання грошових коштів шляхом часткового неоприбуткування виручки від реалізації товарів;
- ✓ розкрадання товарів шляхом складання безтоварних документів;
- ✓ корисливі зловживання при переоцінці товарів;
- ✓ розкрадання товарів та грошових коштів шляхом неправильного визначення розміру природних втрат.

Розглянемо більш детально кожен з вище наведених випадків.

Розкрадання товарів шляхом неповного їх оприбуткування при надходженні від постачальників. Про ознаки вчинення розкрадання цим способом можуть свідчити незадоволені рекламації (комерційні акти) на “недопостачання” товарів.

Механізм скоєння розкрадання полягає в тому, що при надходженні товарів до підприємств оптової або роздрібної торгівлі матеріально відповідальна особа частину товарів, які надійшли від постачальника, навмисно не оприбутковує. На вимогу матеріально відповідальної особи, яка хоче замаскувати свої дії, створюється комісія з приймання, яка найчастіше підтверджує факт недовезення певної кількості товарів, про що складається комерційний акт.

З метою експертного дослідження розкрадання товарів необхідно проаналізувати наступні документи:

- ✓ договір постачання;
- ✓ комерційний акт;
- ✓ товарно-транспортну накладну;

- ✓ рахунок-фактуру;
- ✓ подорожній лист;
- ✓ рахунок-платіжну вимогу, виписки банку;
- ✓ товарний звіт;
- ✓ товарну книгу;
- ✓ звіт про рух тари.

Крім того, зіставляються записи за кредитом рахунка 631 “Розрахунки з вітчизняними постачальниками” та за дебетом рахунка 281 “Товари на складі”. При необхідності потрібно провести інвентаризацію товарів, що надійшли від постачальника, а також організувати комісійне приймання або відвантаження товарів.

Для визначення джерела розкрадання та збування лишків товарів на складах та базах підприємств оптової та роздрібної торгівлі важливе значення має використання чорнових записів матеріально відповідальних осіб. Як свідчить практика, завідувачі складами промислових підприємств, а також працівники торгівлі ще до складання відповідних прибуткових документів часто фіксують у своїх чорнових записах дані про кількість та вартість товарів, що відвантажені або надійшли від постачальника [8, 144].

Необхідно враховувати те, що в прибуткових і видаткових документах зміст господарських операцій іноді далі виправляється, а в чорнових записах операція зберігає свій первинний вигляд, тому розбіжність між документом і даними чорнових записів може бути важливою ознакою скоєння злочину і навіть доказом по кримінальній справі. Оскільки порядок заповнення та зберігання документів неофіційного обліку галузевими та відомчими інструкціями не передбачений, тому матеріально відповідальні особи свої чорнові записи, як правило, знищують. Однак при збереженні неофіційних записів (чорнові записи, документи подвійного обліку, боргові розписки) матеріально відповідальних осіб вони можуть використовуватись в процесі експертного дослідження кримінальної справи.

Розкрадання грошових коштів шляхом часткового неоприбуткування виручки під реалізації товарів. Підтвердження або спростування відомостей про розкрадання грошових коштів цим способом ґрунтується на аналізі таких документів:

- ✓ касової відомості;
- ✓ контрольної касової стрічки та даних контрольних касових апаратів;
- ✓ книги касира-оператора;

- ✓ товарного звіту;
- ✓ касового звіту;
- ✓ документів, що містять дані про обсяг зданої виручки в установу банку, інкасатору, на пошту (квитанції банку, квитанції на грошовий переказ, супроводжувальні відомості).

Обов'язково зіставляються бухгалтерські записи за дебетом рахунка 311 "Каса в національній валюті" та кредитом рахунка 702 "Дохід від реалізації товарів" [8, 145].

Розкрадання товарів шляхом складання безтоварних документів. Механізм вчинення розкрадання таким способом полягає в приховуванні нестач на стадії зберігання або реалізації товарів за готівку за рахунок внутрішнього переміщення товарів. Найчастіше безтоварні документи виписуються за згодою працівників облікового апарату, які обробляють товарні та касові звіти, а також за домовленістю з матеріально відповідальними особами тих магазинів, на адресу яких надійшли оформлені безтоварні документи.

Для експертного дослідження фактів розкрадання товарів шляхом складання безтоварних документів використовують такі облікові документи:

- ✓ товарно-транспортні накладні;
- ✓ рахунки-фактури;
- ✓ подорожні листи водія;
- ✓ товарні та касові звіти;
- ✓ пакувальні ярлики;
- ✓ наряди на навантаження та розвантаження товарів;
- ✓ звіти про рух тари.

Доцільно використати матеріали інвентаризації товарів у магазині, на адресу якого "надійшли" товари, а також застосувати метод контрольного зіставлення залишків товарів. Оскільки безтоварні документи за формою є доброякісними, тому дуже важливими є своєчасно взяті пояснення у водія. Таким чином, на самому початку дослідження можна підтвердити або спростувати сам факт безтоварної господарської операції. Допомогає при дослідженні злочину та обставина, що при оформленні безтоварних операцій матеріально відповідальні особи торговельних підприємств змушені правильно оприбутковувати тару, в якій надійшов товар, тому що тара обліковується за кількістю і сумою у всіх підприємствах. Саме при зіставленні даних про переміщення товарів з даними про тару, в якій вони перевозилися, виявляється ознака вчинення розкрадання [8, 146].

Корисливі зловживання при переоцінці товарів у підприємствах торгівлі. Механізм їх скоєння полягає в тому, що при підвищенні роздрібних цін частина товарів не включається в опис переоцінки, і навпаки, при зниженні роздрібних цін в описи переоцінки включаються і ті товари, які раніше були продані за готівку. При цьому матеріально відповідальні особи створюють сумарні лишки товарів за рахунок різниць у цінах.

Такі корисливі зловживання викриваються шляхом проведення повторної інвентаризації зразу після переоцінки товарів (до відкриття магазину). Крім того, необхідно застосовувати методику експертного дослідження облікової документації.

Розкрадання товарів та грошових коштів шляхом неправильного визначення розміру природних втрат. Такі корисливі зловживання з боку матеріально відповідальних осіб найчастіше здійснюються в процесі визначення результатів інвентаризації, коли встановлено нестачі товарів, а також коли безпідставно або неправильно проведено розрахунок розміру природних втрат товарів (на підставі норм природних втрат на відповідні товари).

Для підтвердження таких корисливих зловживань аналізуються наступні документи:

- ✓ документи інвентаризації (інвентаризаційні описи, порівняльна відомість, акт інвентаризації);
- ✓ розрахунки сум природних втрат;
- ✓ затверджені норми природних втрат;
- ✓ прибутково-видаткові документи;
- ✓ звіти матеріально відповідальних осіб.

Перевіряється правильність застосування норм природних втрат з урахуванням періоду року, терміну та умов зберігання товарів, а також правильність відображення на рахунках бухгалтерського обліку міжінвентаризаційних різниць. Крім того, доцільно застосувати методи контрольного зіставлення залишків товарів та відновлення кількісного обліку.

У діяльності торговельних підприємств бувають ситуації, коли протягом певного звітної періоду за рахунок забезпечення оптимальних умов зберігання товарів утворюється економія природних втрат (тобто лишки товарів). Безумовно, такі ситуації необхідно розцінювати як позитивне явище, але тільки за умови, що суми економії природних втрат товарів оприбутковуються і відносяться під звіт ма-

теріально відповідальних осіб. На практиці ці суми опиняються в неоприбуткованих лишках і привласнюються порушниками [8, 147].

Експертне дослідження даного виду зловживань з боку матеріально відповідальних осіб здійснюється на основі розрахунково-аналітичних і документальних методичних прийомів.

5. У банківській сфері:

- ✓ корисливі зловживання, що скоюються шляхом використання підроблених кредитних авізо;
- ✓ розкрадання грошових коштів шляхом використання підроблених чеків;
- ✓ розкрадання коштів вкладників шляхом повного або часткового їх неоприбуткування;
- ✓ привласненнями касирами відділень банку частини облігацій державної позики при купівлі їх від населення;
- ✓ розкрадання грошових коштів шляхом привласнення нарахованих відсотків за вкладами клієнтів.

Корисливі зловживання, що скоюються шляхом використання підроблених кредитних авізо. Здійснення цього злочину передбачає попереднє отримання злочинцями чистих бланків авізо з відбитками печаток банківських установ. (Авізо – це письмове повідомлення відправника одержувачеві про відвантаження продукції, переведення коштів тощо). Ці бланки можуть бути придбані у комерційних банках або скопійовані за допомогою високотехнологічної копіювальної техніки. З метою підтвердження джерел грошових коштів, обґрунтування розрахункових операцій складаються підроблені платіжні доручення та інші документи “від імені” підприємницьких структур. Слід наголосити, що найчастіше підроблені авізо складаються від імені комерційних банків. До розрахункового касового центру банку платника вони можуть не надходити, і в таких випадках проводки по кореспондентських рахунках не здійснюються.

До найбільш характерних ознак скоєння такого виду злочину належать:

- ✓ безпосередня доставка представниками комерційного банку або його клієнтами кредитового авізо до розрахункового касового центру банку одержувача коштів;
- ✓ оформлення платіжних документів з порушенням відповідних вимог (рукописне оформлення документа, наявність виправлень, дописок, відсутність печатки відправника та інших необхідних реквізитів);

- ✓ надходження до розрахункового касового центру банку кількох бланків авізо за одним номером і серією;
- ✓ відсутність підтвердження банком відправника перерахування грошових коштів на запит банку отримувача або ініціативне підтвердження достовірності кредитового авізо без отримання відповідного запиту від банку отримувача;
- ✓ наявність на бланку телеграми відправника ознак підробок печатки та підписів працівників банку, відсутність відтиску календарного штампу та підпису працівника відділення зв'язку.

Експертиза правопорушень, які здійснюються з використанням підроблених кредитових авізо, проводиться у таких напрямках:

- 1) перевіряються відомості щодо використання підроблених банківських платіжних документів шляхом аналізу карток по рахунках МФО за певний період;
- 2) у випадку виявлення кредитових авізо із ознаками підробок, необхідно перевірити в розрахунковому касовому центрі і комерційних банках-одержувачах авізо, чи надсилалися запити на підтвердження фактів переказу грошових коштів;
- 3) перевірка авізо, за якими підтвердження про переказ грошей не одержано, надалі здійснюється на основі документації банку-платника: встановлюється наявність їх копій, інших платіжних документів, які є підставою для проведення розрахункової операції, з метою подальшого порівняння їх з оригіналом авізо. Крім цього необхідно зазначені в авізо суми зіставити із сумами, відображеними на кореспондентських рахунках банку платника і банку одержувача;
- 4) якщо кошти зараховуються на розрахункові рахунки клієнтів, обов'язково треба перевірити достовірність здійснення господарської операції, за яку ці кошти отримані. Для підтвердження або спростування цих фактів аналізуються договори постачання, товарно-транспортні документи, інші супровідні товарні документи (наряди на вантажно-розвантажувальні роботи, товарні ярлики, сертифікати). У бухгалтерії підприємств, які отримали або переказали грошові кошти, необхідно проаналізувати виписку з поточного рахунка в банку, операції, які в ній зазначені, зіставити виписку з особовим рахунком підприємства в банку.

При експертному дослідженні таких злочинів необхідно враховувати ту особливість, що підприємницькі структури, яким перерахо-

вуються грошові кошти, можуть бути фіктивними, тобто такими, що реєструються лише з метою одержання коштів і ніякою господарською діяльністю не займаються [8, 186-187].

Розкрадання грошових коштів шляхом використання підроблених чеків. Механізм скоєння злочину з використанням фіктивних чеків полягає в оформленні чека, в який вносяться відомості про неіснуюче підприємство, або таке, що має розрахунковий рахунок в установі банку. За цим чеком вказана в ньому сума коштів зараховується на рахунок дійсно існуючого підприємства. У свою чергу це підприємство, маючи два рахунки в різних установах банку (наприклад, один – в банку України, інший – у філії зарубіжного банку на території України), переводить кошти з першого рахунка на другий. Потім ці кошти зараховуються на рахунки ще кількох підприємств та фірм, а далі вилучаються і присвоюються.

Характерними ознаками вищеописаних корисливих зловживань можуть бути:

- ✓ вказані у чеках значні суми грошових коштів, які необхідно ретельно перевіряти;
- ✓ певна кількість пред'явлених однією особою чеків, грошові кошти за якими становлять значну суму.

Механізм скоєння цих видів злочинів включає:

- ✓ наявність в одного з підприємств двох або більше поточних рахунків в установах банку;
- ✓ оформлення злочинцями доручення на підставну особу з метою отримання чекової книжки;
- ✓ отримання злочинцями чекових книжок та внесення до них фіктивних відомостей;
- ✓ оформлення фіктивних документів про реєстрацію підприємств, відкриття на підставі цих документів в установах банків поточних рахунків.

Перевіряючи рахунки, в яких значиться перерахування коштів, необхідно встановити наявність документів, які обґрунтовують ці операції (договори-контракти і т.д.), а також документів на оплату транспортних послуг, електроенергії, сировини тощо. З'ясовується надходження до податкової інспекції платежів за податками і дотримання термінів платежів. Зустрічні перевірки у підприємствах (чекодавцях та чекоодержувачах) є найбільш ефективним прийомом підтвердження фактів здійснення фіктивних операцій, які полягають у перекиданні грошових коштів з одного рахунка на інший.

Експертне дослідження фактів зловживань, які скоюються шляхом використання підроблених чеків, здійснюються в напрямках:

- ✓ у разі пред'явлення до установи банку доручення на отримання чекових книжок обов'язково перевіряється, чи не є підставною або взагалі неіснуючою особа, яка зазначена в дорученні;
- ✓ з'ясовується, чи дійсно зареєстровані та функціонують підприємства, які є чекодавцями;
- ✓ перевіряється в установах банку наявність рахунків підприємств, вказаних у чеках, а також відображення у бухгалтерських проводках зазначених у чеках сум;
- ✓ перевіряються чеки через установи банків щодо достовірності внесених у них відомостей.

Крім того експерти-бухгалтери повинні здійснювати перевірку таких документів:

- ✓ виданих чеків та чекових книжок;
- ✓ банківських документів про залишок грошових коштів на рахунках чекодавця;
- ✓ витягу із поточного рахунка банку про залишок грошових коштів на рахунках чекодавця;
- ✓ договорів, угод, контрактів, документів про поставку товарів, виконання робіт, надання послуг тощо, згідно з якими проводяться розрахунки чеками [8, 189-190].

Виявлені у документах невідповідності, а також відсутність певних документів свідчать про ознаки скоєння злочинних дій.

Розкрадання коштів вкладників шляхом повного або часткового їх неоприбуткування. Механізм скоєння злочину цим способом полягає в тому, що контролер-касир відділення Ощадбанку протягом певного часу навмисно по оперативному щоденнику і особовому рахунку вкладника не проводить певні суми грошей повністю або частково, хоча в ощадній книжці ці суми відображаються правильно. На практиці бувають випадки, коли матеріально відповідальні особи філій, відділень Ощадбанку України з метою маскування порушень ведуть "подвійну картотеку" або "подвійний облік".

Експертне дослідження цих корисливих зловживань ґрунтується на встановленні невідповідностей між показниками, які містяться у взаємопов'язаних документах. Для подальшого підтвердження або спростування цих протиріч необхідно проаналізувати такі документи:

- ✓ прибутковий ордер;

- ✓ операційний щоденник;
- ✓ журнал (реєстр) реєстрації ордерів;
- ✓ особові рахунки клієнтів;
- ✓ ощадні книжки вкладників.

Важливе значення при документуванні розкрань грошових коштів вкладників має своєчасне викриття та вилучення картотеки або інших документів “подвійного обліку” [8, 191].

Привласнення касирами відділень банку частини облігацій державної позики при купівлі їх у населення. Здійснення цього злочину передбачає неоприбуткування і невідображення касиром чи контролером в операційному щоденнику, а також у додатку до нього суми вартості облігацій державної позики, придбаних у населення. Далі неоприбутковані облігації державної позики продаються населенню, а курсова різниця (у грошовому виразі) привласнюється контролером чи касиром.

Ознакою злочину є невідповідність між фактичною сумою та кількістю наявних облігацій і тією сумою вартості та кількістю облігацій, що відображені у додатку до операційного щоденника. Перевірка здійснюється шляхом поаркушного перерахування облігацій державної позики.

Треба мати на увазі, що, переважно, цей злочин скоюється за умови попередньої змови між контролером, касиром і завідуючим відділенням Ощадного банку.

З метою підтвердження протиправних дій доцільно у ході перевірки відомостей використати такий метод документальної перевірки, як контрольне порівняння залишків, а отже проаналізувати такі документи:

- ✓ інвентаризаційні відомості на початок періоду, який перевіряється;
- ✓ контрольні відомості на продаж та купівлю облігацій державної позики;
- ✓ операційні щоденники;
- ✓ звіти про рух грошових коштів і цінних паперів;
- ✓ інвентаризаційні відомості на кінець періоду, який підлягає перевірці.

Крім того, підсумкові дані за місяць про продаж та купівлю облігацій треба зіставити з даними, відображеними на відповідних синтетичних рахунках у бухгалтерії Ощадбанку [8, 191].

Розкрадання грошових коштів шляхом привласнення нарахованих відсотків за вкладами клієнтів. Привласнення матеріально відповідальними особами банку грошових коштів наведеним вище способом може відбуватися за рахунок:

- ✓ свідомо неправильного визначення відсотків за вкладами, найчастіше у випадках, коли клієнт має на рахунку “не круглу” суму, а також коли гроші лежать на рахунку у банку не повний календарний рік. Злочину сприяє складність процедури визначення відсотків та неможливість достовірної перевірки громадянами правильності розрахунків;
- ✓ щорічного нарахування відсотків на суму первісного внеску, а не на суму фактичного залишку (у випадку, якщо на рахунку не проводились видаткові операції), а також коли залишок грошових коштів на рахунку більший від суми первинного внеску;
- ✓ переоформлення простого внеску клієнта на терміновий внесок без його відома з метою привласнення різниці між сумами відсотків термінового і звичайного внесків.

Збір доказів, необхідних для викриття матеріально відповідальних осіб, які вчинили зловживання, полягає в дослідженні документів, які містять дані про здійснення розрахункових операцій. Такими документами є:

- ✓ операційний щоденник;
- ✓ особовий рахунок;
- ✓ прибутковий ордер на прийняття готівки;
- ✓ прибутковий ордер, який складається на загальну суму платежів, списаних з рахунків вкладників за їх дорученням;
- ✓ книга реєстрації незатребуваних клієнтами ощадних книжок;
- ✓ довідки про виведені залишки вкладів і суми нарахованих відсотків;
- ✓ виписки про операції.

У кожному конкретному випадку виявлення зловживань, вчинених працівниками банківських установ, необхідно організувати суцільне звірення записів в ощадних книжках вкладників із записами в їх особистих рахунках, і документами, які знаходяться в бухгалтерії банку [8, 192].

8.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг

Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг практично не відрізняються від методики, викладеної у попередніх розділах. За аналогічною схемою експерт-бухгалтер на основі проведеного дослідження узагальнює результати його здійснення в журналі судово-бухгалтерської експертизи. При цьому фіксують зміст конкретного питання, винесеного на розгляд судово-бухгалтерської експертизи, вказують перелік нормативно-правової та фактографічної інформації, що стосується безпосередньо досліджуваного питання, формулюють зміст недоліків і правопорушень, виявлених ревізією, наводять суму збитку та вказують посадову особу, яка відповідає за розкрадання. Далі наводиться зміст інформації, встановлений, власне, судово-бухгалтерською експертизою, зокрема конкретні недоліки і правопорушення, сума збитку, матеріально відповідальні та службові особи, безпосередньо або частково винні у скоєнні злочину.

На основі записів у журналі судово-бухгалтерської експертизи експерт-бухгалтер, використовуючи методичні прийоми аналітичного групування доказів правопорушень у сфері виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг, у спеціальних аналітичних таблицях формує зведений результат експертного дослідження.

На підставі наведених вище матеріалів експерт-бухгалтер складає узагальнюючий висновок судово-бухгалтерської експертизи, який разом з журналом та аналітичними таблицями передається правоохоронному органу, що призначив експертизу. Реалізація результатів експертного дослідження відбувається у суді чи арбітражі на основі висновку експерта-бухгалтера, а також в органах управління на основі переданих їм пропозицій щодо профілактики виявлених зловживань і недопущення їх в майбутньому.

ТЕМА 9. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

План лекційних питань

- 1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою операцій з інвестиційної діяльності підприємства.**
- 2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства.**
- 3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства.**
- 4. Методичні прийоми експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності підприємства.**
- 5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності.**

9.1. Стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою операцій з інвестиційної діяльності підприємства

Більшість підприємств має в своєму розпорядженні тимчасово вільні фінансові ресурси, які з метою отримання додаткового прибутку інвестуються в об'єкти різних галузей народного господарства.

Інвестиції (від лат. *investire* – обкладати) – довгострокові вкладення грошових, майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Потреба у дослідженнях судово-бухгалтерською експертизою вказаних операцій виникає, передусім, при створенні конфліктних ситуацій у сфері інвестиційної діяльності підприємства, пов'язаних, зокрема, із порушенням чинного законодавства України, нормативно-правових актів, зловживаннями в сфері обігу цінних паперів і т.д.

Здійснення судово-бухгалтерської експертизи операцій з інвестиційної діяльності підприємства проводиться на основі попередньо сформованого локального стандарту експертного дослідження (рис. 9.1), який включає:

- ✓ об'єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з інвестиційної діяльності підприємства;
- ✓ джерела інформації для проведення експертизи;
- ✓ конкретні методичні прийоми дослідження;

- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів експертизи операцій з інвестиційної діяльності підприємства.

До об'єктів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства належать: інвестиції у майнових цінностях; ноу-хау, авторські права, інші об'єкти інтелектуальної власності; векселі, акції, облігації та інші цінні папери; капітальні інвестиції; бухгалтерський облік інвестицій; правопорушення в інвестиційній діяльності підприємства.

Джерелами інформації судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства є законодавство України про інвестиційну діяльність; нормативно-правові акти, що регулюють її здійснення; інструктивні матеріали з обліку інвестиційної діяльності; первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку; інформація правоохоронних органів.

Методичні прийоми експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності включають розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, статистичні розрахунки, аналітичні розрахунки тощо) і документальні (нормативно-правове регулювання, інформаційне моделювання, експертизи різних видів, дослідження документів).

Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності включають групування результатів експертного дослідження, аналітичне групування доказів, узагальнення результатів дослідження, систематизований виклад висновків, розробку профілактичних заходів, реалізацію результатів судово-бухгалтерської експертизи).

9.2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства

До об'єктів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства належать:

- ✓ ноу-хау, авторські права та інші об'єкти інтелектуальної власності (експертиза досліджує конфліктні питання, що стосуються продуктів інтелектуальної творчої праці. Ноу-хау (від англ. know-how – знаю як) – сукупність технічних знань виробничого, комерційного та іншого досвіду, необхідного для виготовлення певної продукції, відтворення виробничого процесу і т.д. Ноу-хау включає технічну і комерційну інформацію, яка застосовується в ліцензійних угодах, домовленостях про технічне співробітництво тощо. Ноу-хау вважається власністю фірми);

Рис.9.1. Модель локального стандарту проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства

- ✓ інвестиції у майнових цінностях (експертиза досліджує конфліктні ситуації, пов'язані з порушенням прав інвесторів щодо використання грошових засобів, пайових внесків, прав користування землею, іншими природними ресурсами);
- ✓ векселі, сертифікати, акції, облігації та інші цінні папери (експертизою встановлюються факти нераціонального використання, наявності порушень та зловживань в системі обігу цінних паперів, обґрунтовується розмір завданих збитків);
- ✓ бухгалтерський облік та звітність інвестиційної діяльності підприємства (експертизою досліджується весь комплекс облікової документації та звітних форм підприємства, пов'язаний з безпосереднім відображенням інвестиційної діяльності господарюючого суб'єкта);
- ✓ правопорушення у сфері інвестиційної діяльності фірми, виявлені ревізією, що призвели до збитків (судово-бухгалтерська експертиза встановлює достовірність інформації актів ревізії, пов'язаних із фактами зловживань, обґрунтовує розмір збитку і встановлює матеріальну відповідальність осіб, безпосередньо або частково винних у скоєнні правопорушення).

Об'єктом судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства є також капітальні інвестиції – сукупність витрат на придбання або створення матеріальних і нематеріальних необоротних активів, поліпшення якісного стану основних засобів.

До складу капітальних інвестицій відносять:

- ✓ капітальне будівництво;
- ✓ придбання (виготовлення) основних засобів;
- ✓ придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів;
- ✓ придбання (створення) нематеріальних активів;
- ✓ формування основного стада (в сільському господарстві).

Детальному експертному дослідженню підлягають обсяги витрат будівельних матеріалів і праці на окремі об'єкти капітального будівництва, їх загальна собівартість, обсяги незавершеного будівництва, приписки обсягів виконаних робіт, нестачі будівельних й інших матеріалів, витрати на придбання і монтаж основних засобів тощо, а також бухгалтерські документи і реєстри аналітичного та синтетичного обліку капітальних інвестицій.

9.3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства

Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства поділяють в розрізі нормативно-правових і фактографічних.

До нормативно-правових належать:

- Закон України “Про інвестиційну діяльність”;
- Закон України “Про цінні папери і фондову біржу”;
- Закон України “Про підприємництво”;
- Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”;
- План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталів, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій;
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 “Інвестиції”;
- Укази Президента України, Розпорядження Кабінету Міністрів України стосовно регламентації інвестиційних процесів.

Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності міститься, переважно, в системі бухгалтерського обліку підприємства, зокрема, первинній документації, яка підтверджує факти здійснення фінансових операцій з інвестиційної діяльності господарюючого суб'єкта:

- виписка банку з поточного рахунка підприємства;
- довідка бухгалтерії на різницю між номінальною і ринковою вартістю цінних паперів;
- акт приймання-передачі основних засобів при бартерному обміні;
- акт контрольних обмірів виконаних будівельно-монтажних робіт.

Важливим джерелом фактографічної інформації експертного дослідження є реєстри аналітичного та синтетичного обліку інвестиційної діяльності підприємства, зокрема, реєстр придбаних цінних паперів, книга обліку цінних паперів і т.д. Акти ревізій і перевірок операцій, пов'язаних з інвестиційною діяльністю підприємств та інформація правоохоронних органів щодо досліджуваного питання використовуються судово-бухгалтерською експертизою поряд з іншими джерелами фактографічної інформації з метою встановлення

реального обсягу завданих підприємству збитків та конкретизації міри відподальності за скоєне правопорушення (зловживання) серед матеріально відповідальних та службових осіб господарства.

9.4. Методичні прийоми експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності підприємства

Використовуючи комплекс джерел нормативно-довідкової та фактографічної інформації, експерт-бухгалтер за допомогою певних методичних прийомів експертного дослідження (розрахунково-аналітичних і документальних) здійснює процедуру судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємств (згідно завдань правоохоронних органів).

Розрахунково-аналітичні методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємств (економічний аналіз, аналітичні розрахунки, статистичні розрахунки, економіко-математичні методи) застосовуються, переважно, для виявлення нецільового використання інвестицій.

Документальні методичні прийоми є більш доказовими, відповідно вони формують основу експертного дослідження. Кожен з них має свою специфіку, зокрема:

- ✓ нормативно-правове регулювання інвестиційної діяльності – експертизою встановлюються відхилення нормативно-правового характеру щодо встановлених нормативів і стандартів здійснення й обліку інвестиційних операцій;
- ✓ інформаційне моделювання – встановлення повного спектру нормативно-довідкової та фактографічної інформації щодо досліджуваного експертизою питання;
- ✓ експертизи різних видів – переважно застосовують для вивчення неякісно підготовлених документів (підроблені виписки банків з поточного рахунка, фіктивні довідки бухгалтерії на різницю між номінальною і ринковою вартістю цінних паперів, фальсифікації в реєстрах надходження цінних паперів тощо), а також при встановленні обсягів і якості виконаних робіт;
- ✓ дослідження документів – вивчення достовірності, доцільності та обґрунтованості зафіксованих у них господарських операцій (формальна перевірка бланків цінних паперів, логічна та аналітична перевірка доходності інвестицій, зустрічна перевірка в установах банків, взаємний контроль документів і операцій).

9.5. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності

Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємств практично не відрізняються від методики, викладеної у попередніх розділах (особливістю є лише те, що при аналітичному групуванні доказів необхідно складати окремі відомості за видами інвестицій).

Експерт-бухгалтер на основі проведеного дослідження узагальнює результати його здійснення в журналі судово-бухгалтерської експертизи. При цьому фіксують зміст конкретного питання, винесеного на розгляд судово-бухгалтерської експертизи, вказують перелік нормативно-правової та фактографічної інформації, що стосується безпосередньо досліджуваного питання, формулюють зміст недоліків і правопорушень, виявлених ревізією, наводять суму збитку та вказують посадову особу, яка відповідає за правопорушення. Далі наводиться зміст інформації, встановлений, власне, судово-бухгалтерською експертизою, зокрема конкретні недоліки і правопорушення, сума збитку, матеріально відповідальні та службові особи, безпосередньо або частково винні у скоєнні злочину. На основі записів у журналі судово-бухгалтерської експертизи експерт-бухгалтер, використовуючи методичні прийоми аналітичного групування доказів правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, у спеціальних аналітичних таблицях формує зведений результат експертного дослідження.

На підставі наведених вище матеріалів експерт-бухгалтер складає узагальнюючий висновок судово-бухгалтерської експертизи, який разом з журналом та аналітичними таблицями передається правоохоронному органу, що призначив експертизу. Реалізація результатів експертного дослідження відбувається у суді чи арбітражі на основі висновку експерта-бухгалтера, а також в органах управління на основі переданих їм пропозицій щодо профілактики виявлених зловживань і недопущення їх в майбутньому.

ТЕМА 10. МЕТОДОЛОГІЯ УЗАГАЛЬНЕННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВО- БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

План лекційних питань

- 1. Висновок судово-бухгалтерської експертизи, його структура та методика складання.***
- 2. Процесуальна оцінка висновку судово-бухгалтерської експертизи.***
- 3. Реалізація експертного висновку в судовому процесі.***
- 4. Механізм профілактичних заходів судово-бухгалтерської експертизи.***

10.1. Висновок судово-бухгалтерської експертизи, його структура та методика складання

Завершальним і найбільш відповідальним етапом процедури здійснення судово-бухгалтерської експертизи є складання експертом-бухгалтером висновку (додаток Д). Оскільки проведення судово-бухгалтерської експертизи по своїй суті є процесуальною дією, то, безперечно, і висновок експерта повинен відповідати певним процесуальним вимогам як за змістом, так і за формою. Порухення цих вимог зумовлює не лише призначення повторних експертиз, але й скасування відповідних рішень правоохоронних органів та судів вищими судовими інстанціями України.

Експертний висновок повинен об'єктивно відображати адекватність проведеного дослідження даним бухгалтерського обліку та містити систему інформаційних даних, які згідно статті 75 “Висновок експерта” Кримінально-процесуального кодексу України мають силу доказів у справі, що розглядається правоохоронними органами.

Висновок експерта-бухгалтера повинен бути повним і науково обґрунтованим. Повнота висновку передбачає багатоаспектну характеристику об'єкта дослідження, джерел інформаційного забезпечення та методики експертного дослідження. Наукова обґрунтованість висновку полягає у застосуванні експертом-бухгалтером в процесі дослідження загальнонаукових та конкретних емпіричних методичних прийомів. Як свідчить практика здійснення судово-бухгалтерських експертиз, обґрунтованість висновку підвищується в результаті засто-

сування системи аналітичних розрахунків, статистичних групувань, економіко-математичних методів, таблиць, графіків, схем, висновків інших видів експертиз тощо.

До важливих вимог процесуального характеру належать також послідовність і конкретність висновків судово-бухгалтерської експертизи. Висвітлення питань експертного дослідження повинно ґрунтуватись безпосередньо на даних первинної облікової документації та бухгалтерських реєстрів, ні в якому випадку не суперечити реальним фактам господарської діяльності, відображеним у системі бухгалтерського обліку підприємства. Оскільки висновок експерта-бухгалтера є доказом в процесі провадження судових справ, він повинен бути чітким, конкретним, лаконічним, і легко сприйматись учасниками судового процесу. Неприпустимою ознакою висновку експерта-бухгалтера є можливість двозначного тлумачення конкретних рішень. Відповіді на всі питання судово-бухгалтерської експертизи обов'язково повинні обґрунтовуватись системою відповідних доказів.

Структура і зміст висновку експерта-бухгалтера регламентується статтею 200 Кримінально-процесуального кодексу України.

Висновок експерта-бухгалтера складається з трьох частин: вступної, дослідної та результативної (рис. 10.1).

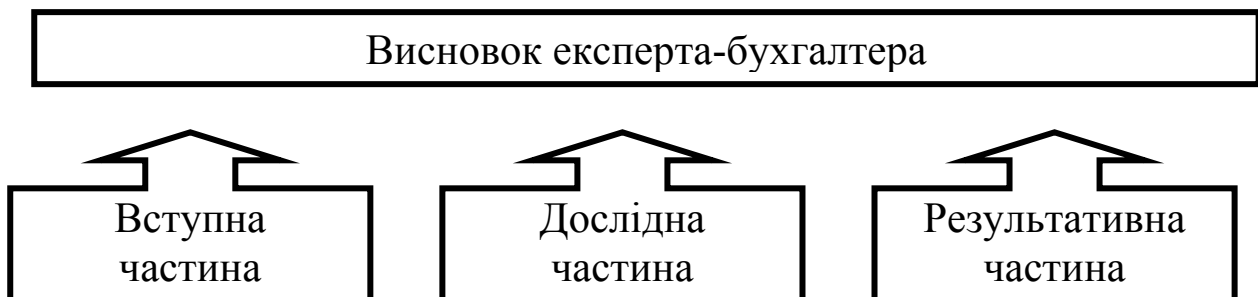

Рис. 10.1. Структура висновку експерта-бухгалтера

У вступній частині відображено організаційні аспекти процесу здійснення судово-бухгалтерської експертизи в розрізі наступних параметрів: найменування експертизи; вид відповідальності (кримінальна, цивільна); номер справи, з якої призначено експертне дослідження; дата і номер постанови про призначення судово-бухгалтерської експертизи; назва правоохоронного органу; прізвище та ініціали слідчого; найменування експертної установи, яка видала завдання експерту на проведення експертизи; номер і дата завдання; перелік матеріалів, що надійшли експерту-бухгалтеру для дослідження; пи-

тання, які поставлені перед експертом; дата і місце складання висновку; відомості про експерта-бухгалтера (прізвище та ініціали, освіта, спеціальність, вчений ступінь, посада).

У дослідній частині висновку відображається весь процес експертного дослідження у тій послідовності, в якій викладено питання. Характеристику об'єктів судово-бухгалтерської експертизи, як правило, починають із зазначення конкретних фактів (обставин), що були виявлені в процесі документальної ревізії. Далі описуються первинні документи і реєстри бухгалтерського обліку, які використовувались експертом у процесі дослідження. Виявлені розбіжності між результатами ревізії та відповідними документами експерт-бухгалтер повинен мотивовано (з юридичної точки зору) обґрунтувати. Наприклад, при висвітленні питань судово-бухгалтерської експертизи, пов'язаних із нестачею товарно-матеріальних цінностей чи грошових коштів у висновку вказують: дату і період утворення нестачі; розмір матеріальної шкоди; обставини, що сприяли вчиненню зловживань; прізвища матеріально відповідальних осіб; методи дослідження, які підтверджують факт нестачі. Додатково необхідно відображати інформацію щодо укладання договору про матеріальну відповідальність осіб (дата складання, коли і ким затверджений, наявність підпису головного бухгалтера підприємства). У випадку посилання на конкретні документи або інші матеріали справи (показання звинувачених, свідків, висновки експертів інших спеціальностей) слід обов'язково вказувати томи та аркуші справи. При посиланні на законодавчі та нормативно-правові акти, інструктивні матеріали тощо необхідно зазначати їх повну назву, орган влади і дату затвердження.

Результативна (підсумкова) частина висновку експерта-бухгалтера містить результати дослідження з кожного конкретного питання, поставленого правоохоронними органами, у формі адекватної відповіді. У випадку непідтвердження судово-бухгалтерською експертизою результатів документальної ревізії або даних бухгалтерського обліку експерт зобов'язаний пояснити причини розбіжностей, посилаючись на інші конкретні докази – первинні документи, норми витрат сировини, розцінки, тарифи, стандарти і т.д.

Альтернативні висновки експерта-бухгалтера не слід ототожнювати з припущеннями, які, в більшості випадків, не мають конкретного обґрунтування і, відповідно, не можуть виступати в якості реальних доказів істини. Висновки експерта-бухгалтера обов'язково повинні мати категоричний характер.

Висновок судово-бухгалтерської експертизи підписується безпосереднім її виконавцем – експертом-бухгалтером (при проведенні комісійної експертизи – всіма учасниками). У випадку розбіжності висновків кожний експерт підписує зроблений ним висновок окремо.

Висновок експерта-бухгалтера в окремих випадках може містити систему додатків (таблиць, графіків, схем, діаграм), які певною мірою деталізують і конкретизують результати судово-бухгалтерської експертизи. Кожний додаток нумерується в хронологічному порядку, підписується експертом-бухгалтером та скріплюється печаткою експертної установи. Додаток є логічним продовженням висновку.

10.2. Процесуальна оцінка висновку судово-бухгалтерської експертизи

Висновок експерта-бухгалтера повинен відповідати вимогам статті 200 “Висновки експерта” Кримінально-процесуального кодексу України, зокрема, містити систему необхідних доказів щодо вирішення конкретної справи, порушеної правоохоронними органами.

Оцінка висновку експерта-бухгалтера проводиться в напрямку:

- ✓ визначення здатності експерта-бухгалтера виявляти обставини, які мають безпосереднє значення для розслідуваної справи – перевіряється, в основному, кваліфікація експерта, наявність спеціальної освіти та необхідних знань в галузі бухгалтерського обліку, а також його незацікавленість в упередженому вирішенні конкретної справи;
- ✓ перевірки дотримання процесуальних норм при проведенні судово-бухгалтерської експертизи – встановлюються факти виходу експерта-бухгалтера за межі своєї компетенції, використання матеріалів, не залучених до справи слідчим (судом);
- ✓ з’ясування достовірності й об’єктивності доказів, повноти проведеного дослідження, підтвердження висновків відповідними бухгалтерськими документами;
- ✓ перевірки правильності та доцільності застосування обраної експертом-бухгалтером методики дослідження;
- ✓ встановлення достовірності посилань на законодавчі, нормативно-правові, інструктивно-довідкові матеріали, які наведені експертом-бухгалтером для обґрунтування висновку;
- ✓ виявлення редакційних помилок, арифметичних неточностей, логічних протиріч тощо.

Для попередньої оцінки змісту і якості висновку експерта-бухгалтера та з метою отримання певних роз'яснень і уточнень щодо окремих положень висновку слідчий, керуючись статтею 201 “Допит експерта” Кримінально-процесуального кодексу України, має право допитати експерта-бухгалтера.

Достовірна інформація, яка міститься у висновку експерта-бухгалтера, згідно вимог статті 65 “Докази” Кримінально-процесуального кодексу України повинна відображати параметри доказу, тобто правоохоронні органи при вирішенні розслідуваної справи розглядають висновок експерта-бухгалтера в якості повноцінного елемента системи зібраних доказів. У зв'язку з цим він повинен відповідати певним юридичним вимогам, зокрема: відповідність процесуальним вимогам, об'єктивність, повнота, наукова обґрунтованість, логічність і послідовність викладу, конкретність, додержання стилістики ділових документів. Відповідність висновку експерта-бухгалтера зазначеним вимогам встановлює слідчий.

Висновок експерта-бухгалтера відповідатиме процесуальним вимогам лише за умови, що в процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи дотримано всі необхідні процесуальні норми.

Слідчий, перевіряючи дотримання у висновку експерта-бухгалтера процесуальних норм, встановлює, передусім, правильність посилань на відповідні нормативно-правові акти при аргументації доказів.

Об'єктивність висновку передбачає його достовірність та відповідність істині, доведеної у процесі судово-бухгалтерської експертизи комплексом реальних доказів, які ґрунтуються на достовірних даних системи бухгалтерського обліку підприємства, підтверджених матеріально відповідальними та службовими особами.

Повнота висновку полягає у комплексному викладі об'єктів експертного дослідження, джерел інформаційного забезпечення, методики проведення судово-бухгалтерської експертизи та узагальнення і реалізації її результатів.

Наукова обґрунтованість – система аргументації висновку експерта, сформована на основі використання загальнонаукових та емпіричних методичних прийомів судово-бухгалтерської експертизи.

Логічність і послідовність викладу – якісні параметри висновку експерта-бухгалтера, які полягають у логічній послідовності процедури розкриття змісту питань, поставлених на вирішення експертизи.

Конкретність вважається основною вимогою до висновку експерта-бухгалтера, яка полягає у чіткому однозначному формулю-

ванні відповідей на поставлені правоохоронними органами питання, зокрема на підставі яких доказів експертизою встановлено суму збитку і хто конкретно несе за неї відповідальність.

Дотримання стилістики ділових документів – одна із якісних характеристик висновку експерта, яка передбачає виконання системи основних вимог, встановлених у сфері ділової комунікації.

Оцінка висновку експерта-бухгалтера слідчим, судом, арбітражем або адвокатом передбачає також зіставлення результативних даних експертного дослідження з іншими матеріалами розслідуваної справи. Згідно статей 75 “Висновок експерта” і 203 “Призначення додаткової або повторної експертизи” Кримінально-процесуального кодексу України у певній ситуації може бути проведена додаткова судово-бухгалтерська експертиза. Переважно, вона призначається у випадку, якщо:

- ✓ висновок експерта-бухгалтера є недостатньо повним, конкретним і об’єктивним;
- ✓ виявлено нові джерела фактографічної інформації, що стосуються певних обставин розслідуваної справи.

Для проведення додаткової судово-бухгалтерської експертизи слідчий вносить мотивовану постанову. Виконавцем може бути призначений експерт, який проводив попередню основну експертизу.

У випадках визнання слідчим або судом висновку первинної судово-бухгалтерської експертизи необґрунтованим згідно статей 75 та 203 Кримінально-процесуального кодексу України може бути проведена повторна експертиза. Вона призначається в ситуації, якщо:

- ✓ висновок первинної експертизи суперечить документам і матеріалам справи, які були в розпорядженні експерта-бухгалтера;
- ✓ експертом допущено ряд помилок у застосуванні методичних прийомів експертного дослідження;
- ✓ порушено процесуальні норми проведення судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ у висновках кількох експертів, що проводили дослідження стосовно однієї справи, виникли суттєві суперечності, врегулювати які не вдалося.

Проведення повторної судово-бухгалтерської експертизи доручається іншому експерту або іншій групі експертів.

До постанови про призначення додаткової або повторної судово-бухгалтерської експертизи додають висновки первинних судово-бухгалтерських експертиз з усіма матеріалами досліджень.

10.3. Реалізація експертного висновку в судовому процесі

Процесуальним правом передбачено використання висновків судово-бухгалтерської експертизи у системі доказів кримінальних і цивільних справ. У процесі розслідування кримінальних справ судово-бухгалтерська експертиза проводиться переважно на стадії попереднього слідства; в ході розслідування цивільних справ – експерт-бухгалтер формує свій висновок безпосередньо в судовому процесі. Незалежно від того, на якій стадії розслідування залучається експерт-бухгалтер, завершальним етапом його участі в правоохоронному механізмі держави є процедура реалізації висновку в судовому процесі.

Реалізація висновку експерта-бухгалтера починається з процедури допиту експерта (стаття 311 “Допит експерта у суді” Кримінально-процесуального кодексу України). Допит експерта-бухгалтера проводиться з метою більш детального роз’яснення або з’ясування обґрунтованості експертного висновку. Якщо на судовому засіданні присутні декілька експертів, які подали єдиний висновок, – відповідати може лише один з них або, за погодженням, кожен експерт дає пояснення на окреме питання; якщо ж експерти подали різні висновки – їх допитують в персональному порядку. На обґрунтовану вимогу експерта йому може бути надано судом певний час для підготовки кваліфікованої відповіді на поставлене питання. Відповіді експерта вносять до протоколу судового засідання дослівно і розглядають в якості складового елемента висновку судово-бухгалтерської експертизи.

Якщо в процесі судового засідання не виникає нових суттєвих обставин розслідуваної справи, які могли б зумовити необхідність доповнення експертного висновку, експерт складає у письмовій формі короткий висновок про факт підтвердження без змін основного експертного висновку і передає його суду.

У випадках представлення судом нових принципово важливих доказів щодо розслідуваної справи, не відомих на стадії попереднього слідства, експерт-бухгалтер в процесі судового засідання складає додатковий висновок з врахуванням відповідних змін і доповнень.

10.4. Механізм профілактичних заходів судово-бухгалтерської експертизи

Статтею 23 “Виявлення причин і умов, що спричиняють вчиненню злочину” Кримінально-процесуального кодексу України пере-

дбачено наступне: в процесі проведення процедур дізнання, попереднього слідства та судового розгляду кримінальної справи слідчий, прокурор і суд зобов'язані виявляти конкретні обставини, які зумовили здійснення фінансово-господарських правопорушень і зловживань. Найбільш повною мірою підтвердження цих правопорушень і встановлення обсягу реальних збитків та конкретних матеріально відповідальних осіб забезпечує судово-бухгалтерська експертиза.

В процесі експертного дослідження встановлюються всі факти зловживань, аналізуються причини їх виникнення та розробляються профілактичні заходи щодо недопущення аналогічних порушень в майбутній фінансово-господарській діяльності підприємства. Основним нормативним актом, який регулює дане питання, є Інструкція про організацію і проведення профілактичної роботи судово-експертними установами, затверджена Міністерством юстиції України. Причини правопорушень та профілактичні заходи щодо їх нейтралізації в найближчій перспективі виявляють на дослідній стадії експертизи та систематизують у Журналі групування досліджень судово-бухгалтерської експертизи.

Профілактичні заходи щодо нейтралізації умов і причин виникнення правопорушень у фінансово-господарській діяльності підприємств експерт-бухгалтер викладає в окремому розділі висновку судово-бухгалтерської експертизи або оформляє їх відокремлено і подає правоохоронним органам в якості додатку до висновку.

Правоохоронні органи після встановлення обставин виникнення правопорушень формують відомості про застосування певних профілактичних заходів. Суд виносить з даного питання відповідну ухвалу та направляє її керівництву підприємства для проведення профілактичних заходів щодо запобігання правопорушень в майбутньому.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ТА ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

При підготовці до семінарського заняття на тему „*Науково-теоретичні основи судових експертиз. Особливості судово-бухгалтерської експертизи*” необхідно ознайомитися з роллю і місцем судово-бухгалтерської експертизи у правоохоронній діяльності, формуванні правосвідомості громадян, які вступають у правовідносини. Особливу увагу слід звернути на розуміння названих категорій, вміння їх чітко сформулювати. Далі студенти повинні вивчити зміст поняття “судові експертизи”, які використовуються у правоохоронній діяльності, знати їх розмежування за предметом і об’єктами експертизи. Необхідно звернути увагу на відмінність судово-бухгалтерської експертизи від ревізії виробничо-фінансової діяльності підприємств, уміти сформулювати такі відмінності. При вивченні суті предмета судово-бухгалтерської експертизи, користуючись рекомендованими підручниками і конспектом лекцій, треба з’ясувати його визначення стосовно особливостей сільськогосподарських підприємств, а також загальні характеристики цієї категорії. Вивчаючи об’єкти судово-бухгалтерської експертизи, слід ознайомитись з визначенням поняття “об’єкт”, а також принципами поділу їх на прості й складні, речові й документальні, з особливостями дослідження об’єктів, встановленням їх параметрів. Для глибшого засвоєння методу СБЕ необхідно звернути увагу на його характеристику, класифікацію, принципи застосування загально-наукових і конкретних емпіричних методичних прийомів.

Контрольні питання

1. Суть правоохоронної діяльності, роль і місце в ній СБЕ.
2. Правовідносини та правопорядок: значення СБЕ у їх забезпеченні.
3. Поняття про судові експертизи у системі правовідносин суб’єктів господарської діяльності.
4. Класифікація експертиз за організаційними і процесуальними ознаками.
5. Судово-експертні установи в Україні.
6. Класифікація експертиз за видами.
7. Судово-економічні експертизи, їх поділ.
8. Особливості судово-бухгалтерської експертизи.
9. Відмінність судово-бухгалтерської експертизи від ревізії фінансово-господарської діяльності.
10. Предмет судово-бухгалтерської експертизи.
11. Об’єкти судово-бухгалтерської експертизи.
12. Дослідження об’єктів судово-бухгалтерської експертизи.
13. Методологія судово-бухгалтерської експертизи, її поділ.
14. Визначення методу судово-бухгалтерської експертизи, його характеристика.

15. Загальнонаукові методичні прийоми, які використовують при проведенні судово-бухгалтерської експертизи.
16. Конкретні наукові емпіричні прийоми, які використовують при проведенні судово-бухгалтерської експертизи.
17. Необхідність застосування судово-бухгалтерської експертизи в юридичній практиці господарюючих суб'єктів.

При підготовці до семінарського заняття на тему **“Організаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи”** необхідно ознайомитись з умовами призначення СБЕ, вивчити порядок і випадки, які вимагають проведення експертного дослідження. При цьому слід чітко визначити, що є головним для призначення і проведення судово-бухгалтерської експертизи.

Студентам необхідно чітко з'ясувати зміст і структуру постанови про призначення судово-бухгалтерської експертизи, вимоги до формування питань, які виносяться на експертне дослідження, роль експерта-бухгалтера в їх постановці. Слід звернути увагу на особливості передачі експерту-бухгалтеру матеріалів, необхідних для проведення судово-бухгалтерської експертизи, порядок одержання додаткових матеріалів для найбільш повного висвітлення об'єктів експертизи. В процесі підготовки до семінарського заняття необхідно звернути увагу на особливості планування процесу судово-бухгалтерської експертизи, зміст плану-графіка експертного дослідження.

На основі вивчення попередніх питань студенти повинні знати і вміти використовувати стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи, розуміти роль і місце його складових частин, володіти знаннями, необхідними для використання відповідних джерел інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи. При підготовці до семінарського заняття за вказаною темою необхідно також засвоїти права та обов'язки експерта-бухгалтера, вимоги до його кваліфікації, особливості організації його роботи.

Контрольні питання

1. Необхідність призначення судово-бухгалтерської експертизи.
2. Типові умови призначення судово-бухгалтерської експертизи.
3. Порядок призначення судово-бухгалтерської експертизи за кримінальними та цивільними справами.
4. Зміст постанови про призначення судово-бухгалтерської експертизи.
5. Документи, які додаються до постанови про призначення експертизи.
6. Вимоги до формулювання питань, що виносяться на експертний розгляд.
7. Роль експерта-бухгалтера у постановці питань, що виносяться на СБЕ.
8. Порядок отримання додаткових документів, необхідних для проведення експертного дослідження.
9. Орієнтовний перелік документів для забезпечення обґрунтованості висновків експерта-бухгалтера.
10. Взаємодія експерта-бухгалтера з органами, що призначили судово-бухгалтерську експертизу.

11. План-графік проведення судово-бухгалтерської експертизи.
12. Послідовність складання плану-графіка проведення СБЕ.
13. Стандарт проведення СБЕ, його складові частини та їх характеристика.
14. Права експерта-бухгалтера.
15. Обов'язки експерта-бухгалтера.
16. Організація професійної діяльності експерта-бухгалтера.

При підготовці до семінарського заняття на тему „*Методичне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи*” необхідно особливу увагу звернути на з'ясування змісту експертного дослідження в судово-бухгалтерській експертизі, процесу формування і основних стадій розвитку гіпотез, особливостей застосування процедур судово-бухгалтерської експертизи: нормативно-правових, організаційних, аналітичних, розрахункових, логічних тощо. Необхідно також з'ясувати характерні риси методичних прийомів експертного дослідження, їх поєднання в судово-бухгалтерській експертизі.

Контрольні питання

1. Зміст експертного дослідження у судово-бухгалтерській експертизі.
2. Гіпотеза та її місце в експертному дослідженні.
3. Процес розвитку гіпотез, його стадії.
4. Зміст поняття “процедура експертного дослідження”.
5. Характеристика організаційних процедур експертного дослідження.
6. Характеристика процедур моделювання.
7. Інформаційна модель об'єктів експертного дослідження.
8. Характеристика нормативно-правових процедур.
9. Характеристика аналітичних процедур.
10. Характеристика розрахункових процедур.
11. Характеристика логічних процедур.
12. Характеристика процедур порівняння і зіставлення.
13. Загальнонаукові методичні прийоми та їх застосування в експертному дослідженні.
14. Конкретні емпіричні методичні прийоми та їх застосування в судово-бухгалтерській експертизі.
15. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми.
16. Економічний аналіз та його застосування в експертному дослідженні.
17. Аналітичні розрахунки та їх застосування в експертному дослідженні.
18. Відновлення натурально-вартісного обліку матеріальних цінностей та його застосування в експертному дослідженні.
19. Зворотне калькулювання собівартості продукції, основні принципи його застосування експертному дослідженні.
20. Характеристика документальних методичних прийомів експертного дослідження.
21. Взаємний контроль операцій і документів при проведенні судово-бухгалтерської експертизи.

22. Зустрічна перевірка документів у експертному дослідженні.
23. Аналітична і логічна перевірка документів, її застосування в експертному дослідженні.

При підготовці до семінарського заняття на тему **“Інформаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи”** необхідно засвоїти зміст понять “інформаційне забезпечення”, “економічна інформація”, звернути увагу на основні параметри і класифікацію економічної інформації, особливості формування банку даних для проведення судово-бухгалтерської експертизи, систему класифікації інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи. Необхідно також з’ясувати роль і значення документів, в яких відображаються господарські операції, для проведення експертного дослідження; вміти їх класифікувати за видами; знати, які документи бухгалтерського обліку належать до кожного виду; вивчити особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи в умовах автоматизованої системи обробки економічної інформації.

Контрольні питання

1. Зміст поняття інформація, її поділ на види.
2. Економічна інформація та її характеристика.
3. Повідомлення як форма безпосереднього подання інформації.
4. Концептуальна основа економічної інформації як взаємодія синтактики, семантики і прагматики.
5. Одиниця інформаційної сукупності.
6. Визначення понять “реквізит” і “економічний показник”.
7. Основні параметри економічної інформації.
8. Класифікація економічної інформації.
9. Обліково-економічна інформація.
10. Рациональне використання економічної інформації.
11. Система класифікації інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи.
12. Професійна інформаційна комунікація.
13. Ступінь пізнавальності джерел інформаційного забезпечення.
14. Диференціація інформації на нову і релевантну.
15. Класифікація інформаційного забезпечення за змістом.
16. Класифікація облікової документації за призначенням.
17. Фактографічна інформація судово-бухгалтерської експертизи.
18. Характеристика автоматизованої системи обробки інформації в СБЕ.

При підготовці до практичного заняття на тему **“Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій”** необхідно вивчити перелік об’єктів експертизи, джерела інформації для її проведення, методичні прийоми експертного дослідження.

Особливу увагу слід звернути на засвоєння знань, потрібних для застосування документальних методичних прийомів експертного дослідження гро-

шових і розрахункових операцій (зустрічної перевірки, взаємного контролю операцій і документів, логічної й аналітичної перевірки документів, дослідження облікової документації за формою і змістом). Для цього необхідно додатково використати матеріал вже вивченої теми 3 “Експертне дослідження у судово-бухгалтерській експертизі”.

В процесі підготовки до практичного заняття потрібно ознайомитись із основними джерелами інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій, зокрема Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 24.06.1995 року № 88; Порядком ведення касових операцій у національній валюті України, затвердженим постановою Національного банку України від 2.02.1995 року № 21 (з врахуванням змін і доповнень); Положенням про безготівкові розрахунки в господарському обороті України, затвердженим постановою Національного банку України від 24.05.1993 р. № 37 (з врахуванням змін і доповнень); Положенням(стандартом) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів”, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 року № 87; джерелами фактографічної інформації і т.д.

Для глибшого засвоєння матеріалу з цієї теми необхідно звернути увагу на особливості експертного дослідження грошових і розрахункових операцій, вивчення якісно і неякісно підготовлених документів; використання висновків інших видів експертиз (почеркознавчих, криміналістичних тощо); з'ясування специфіки методичних прийомів експертного дослідження грошових і розрахункових операцій; особливостей узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій.

Контрольні питання

1. Стандарт проведення СБЕ грошових і розрахункових операцій.
2. Об'єкти СБЕ грошових і розрахункових операцій.
3. Джерела інформації СБЕ грошових і розрахункових операцій.
4. Нормативно-правові акти, що регулюють здійснення грошових і розрахункових операцій.
5. Характеристика фактографічної інформації.
6. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми експертного дослідження грошових і розрахункових операцій.
7. Документальні методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій.
8. Дослідження грошових і розрахункових документів.
9. Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій.
10. Групування результатів експертного дослідження.

Більш глибоке засвоєння матеріалу досягається шляхом вирішення на практичному занятті конкретних ситуацій, що є предметом експертного дослідження грошових і розрахункових операцій.

Завдання для практичного заняття студентів з теми “Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій”.

1. Ревізією встановлено, що внаслідок зменшення залишку на рахунку 372 “Розрахунки з підзвітними особами” станом на 1 січня 2010 р. на суму 6500 грн. в СП “А” ... району Тернопільської області, була завуальована і привласнена сума зайво виданих під звіт коштів, повернена підзвітними особами в період з 1 по 10 січня 2010 року.

В наведеному завданні необхідно визначити і вказати:

- ✓ загальну послідовність дій експерта-бухгалтера;
- ✓ об’єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ джерела інформації для проведення експертного дослідження;
- ✓ документи, необхідні для експертного дослідження;
- ✓ нормативно-правові акти, що регулюють дані операції;
- ✓ ймовірне коло осіб, причетних до зловживання;
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження;
- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи.

2. Ревізією встановлено, що під звіт завгоспу Дорошенко М.М. ТзОВ “Х” ... району Тернопільської області списано за фіктивними документами 640 грн., які на його аналітичний рахунок не занесено, а завуальовано в обліку за рахунок виключення кредиторської заборгованості МП “Ф” м. Тернополя, яке самоліквідувалось і термін позовної давності по ній минув.

В наведеному завданні необхідно визначити і вказати:

- ✓ загальну послідовність дій експерта-бухгалтера;
- ✓ об’єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ джерела інформації для проведення експертного дослідження;
- ✓ документи, необхідні для експертного дослідження;
- ✓ нормативно-правові акти, що регулюють дані операції;
- ✓ ймовірне коло осіб, причетних до зловживання;
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження;
- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи.

3. Постановою слідчого призначено судово-бухгалтерську експертизу за фактом зловживань при бартерному обміні цукру на дизпаливо у акціонерному товаристві “Р” ... району Тернопільської області. Експертне дослідження доручено провести Тернопільському відділенню Київського науково-дослідного інституту судових експертиз.

На експертне дослідження винесено такі питання:

1. Яка сума збитку завдана акціонерному товариству “Р” внаслідок виявленого ревізією зловживання?

2. Порухення яких нормативно-правових актів допущено при здійсненні даної операції?
3. В якій мірі у скоєному винні посадові особи АТ?

Необхідно визначити та вказати:

- ✓ об'єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ перелік документів, необхідних для проведення експертного дослідження даного виду зловживань;
- ✓ конкретні методичні прийоми експертного дослідження;

При підготовці до практичного заняття на тему **“Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями”** необхідно вивчити перелік об'єктів такої експертизи, джерела інформації для її проведення, з'ясувати методичні прийоми експертного дослідження. Потрібно також засвоїти особливості застосування документальних і розрахунково-аналітичних методичних прийомів експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями. Слід ознайомитись зі змістом нормативно-правових актів, що регулюють облік товарно-матеріальних цінностей. При підготовці до заняття необхідні знання з організації бухгалтерського обліку матеріалів, запасних частин, сільськогосподарської продукції, малоцінних і швидкозношуваних предметів, основних засобів тощо. Особливу увагу слід звернути на первинні документи і реєстри обліку запасів. Треба також засвоїти особливості використання в експертному дослідженні операцій з матеріальними цінностями висновків інших експертиз, вміти застосовувати методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів експертизи.

Контрольні питання

1. Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями.
2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями.
3. Документи і реєстри бухгалтерського обліку, які є об'єктами експертизи операцій з сільськогосподарською продукцією.
4. Документи і реєстри бухгалтерського обліку, які є об'єктами експертизи операцій з матеріалами, паливом, запасними частинами, малоцінними і швидкозношуваними предметами.
5. Документи і реєстри бухгалтерського обліку, які є об'єктами експертизи операцій з основними засобами.
6. Документи і реєстри бухгалтерського обліку, які є об'єктами експертизи операцій з тваринами на вирощуванні і відгодівлі.
7. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями.
8. Документальні методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями, їх характеристика.

9. Особливості узагальнення і реалізації результатів експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями.

Більш глибоке засвоєння особливостей експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями можна забезпечити при вирішенні на практичному занятті типових ситуацій, що складають предмет судово-бухгалтерської експертизи.

Завдання для практичного заняття на тему “Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями”.

1. Ревізією встановлено, що в складі ТзОВ “Н” ... району Тернопільської області є нестача 450 кг цукру на суму 3540 грн. Вона була завуальована в обліку неправильним перенесенням кількісного залишку за грудень 2009 року на початок 2010 року, відповідно розбіжностей у вартісному підсумку між аналітичними і синтетичними рахунками не виникло.

В наведеному завданні необхідно визначити і вказати:

- ✓ загальну послідовність дій експерта-бухгалтера;
- ✓ об’єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ джерела інформації для проведення експертного дослідження;
- ✓ документи, необхідні для експертного дослідження;
- ✓ нормативно-правові акти, що регулюють дані операції;
- ✓ ймовірне коло осіб, причетних до зловживання;
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження;
- ✓ конкретні розрахунково-аналітичні прийоми експертизи;
- ✓ конкретні прийоми дослідження документів;
- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи.

2. Ревізією, призначеною на вимогу слідчого за фактом крадіжки зерна зі складу товариства власників “А” ... району Тернопільської області, виявлено лишки зерна озимої пшениці на суму 32567 грн. Нестача ярого ячменю складає суму 3976 грн.

В наведеному завданні необхідно визначити і вказати:

- ✓ загальну суму збитку, нанесеного товариству власників “А”;
- ✓ об’єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ джерела інформації для проведення експертного дослідження;
- ✓ документи, необхідні для експертного дослідження;
- ✓ нормативно-правові акти, що регулюють дані операції;
- ✓ ймовірне коло осіб, причетних до зловживання;
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження;
- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи.

3. Постановою слідчого призначено експертизу за фактами крадіжок комбікорму в ТзОВ “Л” ... району Тернопільської області. До постанови додано матеріали, які засвідчують, що при видачі комбікорму на ферму в документах на одержання його зі складу є підпис завідувача фермою Николин В.М. З аналогічним підписом оформлено документи на витрачання комбікорму для годівлі тварин. Ревізією виявлено, що норм годівлі тварин не дотримано: списано комбікорму на 157 ц більше, ніж належало за нормою.

В процесі вирішення даного завдання необхідно:

- ✓ сформулювати питання, які можуть бути поставлені для вирішення експертом-бухгалтером;
- ✓ вказати документи і реєстри бухгалтерського обліку, які повинні бути додані до постанови на проведення судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ визначити методичні прийоми експертного дослідження за даним фактом зловживань;
- ✓ дати відповіді на питання, поставлені для вирішення експертом-бухгалтером.

При підготовці до практичного заняття на тему **“Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці”** необхідно вивчити перелік об’єктів такої експертизи, джерела інформації для її проведення, методичні прийоми експертного дослідження. Необхідно засвоїти особливості використання розрахунково-аналітичних методичних прийомів при експертному дослідженні приписок оплати праці, нарахування її вигаданим особам, подвійного нарахування оплати праці механізаторам на ремонтних роботах, коли вони їх не виконували або перебували у відпустках. Важливо засвоїти документальні методичні прийоми при експертному дослідженні операцій з нарахування і видачі оплати праці, виплат з фонду соціального страхування. При цьому необхідно вміти на основі джерел інформації для проведення експертного дослідження здійснювати інформаційне моделювання, камеральну перевірку норм і розцінок, зустрічну перевірку документів, їх дослідження за формою і змістом, взаємний контроль операцій і документів.

Контрольні питання

1. Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці.
2. Об’єкти судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці, їх характеристика.
3. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці.
4. Фактографічна інформація експертного дослідження розрахунків з оплати праці.
5. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми експертного дослідження розрахунків з оплати праці.

6. Документальні методичні прийоми експертного дослідження розрахунків з оплати праці.
7. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці.

Завдання для практичного заняття на тему “Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці”.

1. На основі заяви в прокуратуру працівника товариства з обмеженою відповідальністю “К” ... району Тернопільської області Коротенького М.І. про те, що йому в кілька разів було завищено середньомісячний заробіток, була призначена ревізія виробничо-фінансової діяльності. Ревізією встановлено, що після видачі оплати праці робітникам касир підприємства Рудий Н.Г. дописував напроти деяких прізвищ цифру “1” спереду вказаної суми або цифру “нуль” у кінці суми. На порушення встановлених вимог загальний підсумок з кожної сторінки відомостей не підраховувався, а відомості на видачу оплати праці було доручено складати касиру. Бухгалтер з оплати праці Антонів П.І. підсумків аналітичних і синтетичних рахунків не звіряв, у результаті в обліку не було виявлено зловживань на суму 23743 грн.

Необхідно визначити і вказати:

- ✓ об’єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ джерела інформації для проведення експертного дослідження;
- ✓ документи, необхідні для експертного дослідження;
- ✓ нормативно-правові акти, що регулюють дані операції;
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження;
- ✓ методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи.

2. Ревізією, призначеної на підставі скарги групи працівників товариства власників “Х” ... району Тернопільської області про те, що площа цукрових буряків, яку вони обробляли, більша, ніж значиться у документах з нарахування їм оплати праці, було виявлено факти нарахування і видачі оплати праці залученим особам, у тому числі й таким, які в господарстві не працювали. Всього в товаристві власників було залучено згідно документів про нарахування оплати праці 26 чоловік. З них 20 працювало на вирощуванні цукрових буряків, а 6 – на вирощуванні цибулі. Заробітну плату виплачували грішми, зерном і цибулею тим залученим особам, що вирощували цибулю, а зайнятим на вирощуванні цукрових буряків – виключно грішми, до того ж лише один раз у липні за окремою відомістю на загальну суму 9750 грн. Поясненням членів підприємства, які додані до матеріалів слідства, заперечується факт виконання проривки, шарування і перевірки сходів цукрових буряків залученими зі сторони особами. Камеральною перевіркою експерт-бухгалтер встановив, що розцінки в документах нарахування оплати праці залученим особам на вирощування цукрових буряків

завищені в 1,5 рази, а площа 12 га згідно з даними ревізії перевищує посівну площу цієї культури, вказаних у звітних документах господарства. Насправді, як свідчать документи про збирання врожаю, дана посівна закріплена за штатними працівниками ланок.

Необхідно визначити і вказати:

- ✓ чим підтверджується факт фіктивного нарахування оплати праці так званим “мертвим душам”;
- ✓ які документи є доказами за вказаним фактом;
- ✓ як можна класифікувати ці докази;
- ✓ які методи і процедури треба застосувати експерту-бухгалтеру для дослідження цього факту зловживання;
- ✓ яка сума збитку завдана товариству власників “Х”;
- ✓ які нормативно-правові акти необхідно використати для інформаційного моделювання;
- ✓ ймовірне коло осіб, причетних до цього правопорушення.

3. Постановою слідчого призначено судово-бухгалтерську експертизу за фактами зловживань при перерахуванні грошей на особові рахунки в банку “Аваль” окремих працівників товариства з обмеженою відповідальністю “М” ... району Тернопільської області. До постанови додано матеріали, які засвідчують, що належну за підсумками року додаткову оплату праці окремі працівники одержали в касі підприємства, але вона ще раз була перерахована їм на особові рахунки в банку “Аваль”, зокрема:

1. Криничний М.О. – голова правління – 1634 грн.
2. Гусак Н.О. – головний бухгалтер – 1276 грн.
3. Макаренко Т.В. – завідуючи дитячим садком – 523 грн.
4. Лопатіна Т.І. – економіст – 792 грн.
5. Рижий А.А. – водій – 320 грн.
6. Чайковський Я.І. – технолог – 500 грн.
7. Яцкова Н.В. – касир – 451 грн.

В обліку ця операція була завуальована шляхом нерознесення вказаних сум за аналітичними рахунками до рахунку 66 “Розрахунки з оплати праці”.

В процесі вирішення завдання необхідно:

- ✓ сформулювати питання, які можуть бути поставлені на вирішення експерта-бухгалтера;
- ✓ вказати документи і реєстри бухгалтерського обліку, які повинні бути додані до постанови про призначення експертизи;
- ✓ визначити методичні прийоми і процедури експертного дослідження за даним фактом;
- ✓ дати відповідь на питання, які поставлені для вирішення експертизи.

При підготовці до практичного заняття на тему *“Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг”* необхідно вивчити перелік об’єктів експертизи, засвоїти особливості застосування методичних прийомів експертного дослідження, вміти використовувати джерела інформації для його проведення. Особливу увагу слід зосередити на формуванні вміння застосовувати розрахунково-аналітичні методичні прийоми при експертному дослідженні операцій з витрат насіння, добрив, кормів, пального, малоцінних і швидкозношуваних предметів тощо.

Важливим також є засвоєння особливостей методичних прийомів дослідження документів на оприбуткування виробленої сільськогосподарської продукції, її реалізацію. З цією метою, передусім, слід поновити знання з бухгалтерського обліку надходження сільськогосподарської продукції, відображення операцій у відповідних регістрах.

Контрольні питання

1. Об’єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з виробництва продукції (надання послуг, виконання робіт).
2. Об’єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з реалізації продукції (надання послуг, виконання робіт).
3. Документи і реєстри бухгалтерського обліку, які є об’єктами судово-бухгалтерської експертизи операцій з виробництва продукції.
4. Документи і реєстри бухгалтерського обліку, які є об’єктами судово-бухгалтерської експертизи операцій з реалізації продукції.
5. Джерела інформації для експертного дослідження операцій з виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.
6. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми експертного дослідження операцій з виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.
7. Характеристика і особливості застосування документальних методичних прийомів експертного дослідження операцій з виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.
8. Особливості узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації продукції (послуг, робіт).

Глибше засвоєння особливостей експертного дослідження операцій з виробництва і реалізації продукції передбачає вирішення типових ситуацій, що були передані на судово-бухгалтерську експертизу Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Завдання для практичного заняття на тему *“Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт і послуг”*.

1. У результаті рейдової перевірки дотримання правил оприбуткування зерна озимої пшениці від урожаю було виявлено крадіжку його з току товарист-

ва власників “К” ... району Тернопільської області у нічний час водієм автотранспортного підприємства “Н” Топоровським О.І. в кількості 2034 кг. Матеріали слідства підтверджують наявність змови між ним і завідувачем током Ухачем І.І. Призначеною на вимогу слідчого ревізією виявлено, що при оприбуткуванні зерна від урожаю систематично занижувалась маса “брутто”, що дало можливість створити на току лишки зерна озимої пшениці у кількості 2407 ц.

Необхідно визначити і вказати:

- ✓ об'єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ джерела інформації для проведення експертного дослідження;
- ✓ документи, необхідні для експертного дослідження;
- ✓ докази, які можуть засвідчити це зловживання;
- ✓ нормативно-правові акти, що регулюють дані операції;
- ✓ методичні прийоми експертного дослідження.

2. Слідчими діями встановлено факт неоприбуткування в товаристві з обмеженою відповідальністю “А” ... району Тернопільської області виручки за реалізовану капусту на ринку в кількості 3064 кг на суму 15274 грн. Призначеною ревізією виявлено, що в ТзОВ систематично порушувався порядок обліку надходження овочів від урожаю. Документи на їх оприбуткування склали лише після реалізації продукції. На току товариства виявлено неоприбуткованих 6240 кг капусти, 12620 кг цибулі.

В процесі вирішення завдання необхідно:

- ✓ сформулювати питання, які можуть бути поставлені на вирішення експерта-бухгалтера;
- ✓ визначити об'єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- ✓ з'ясувати перелік нормативно-правової інформації для проведення експертного дослідження;
- ✓ вказати документи і реєстри бухгалтерського обліку, які повинні бути додані до постанови про призначення експертизи;
- ✓ визначити методичні прийоми і процедури експертного дослідження за даним фактом;
- ✓ дати відповідь на питання, які поставлені для вирішення експертом-бухгалтером.

При підготовці до практичного заняття на тему **“Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства”** необхідно, передусім, з'ясувати структуру і специфіку локального стандарту експертного дослідження, вивчити об'єкти судово-бухгалтерської експертизи, встановити перелік джерел інформаційного забезпечення експертного дослідження, засвоїти особливості застосування методичних прийомів судово-бухгалтерської експертизи. Основну увагу слід зосередити на

з'ясуванні типових варіантів поєднання розрахунково-аналітичних і документальних методичних прийомів експертного дослідження в процесі здійснення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємств.

Контрольні питання

1. Локальний стандарт дослідження судово-бухгалтерською експертизою операцій з інвестиційної діяльності підприємства.
2. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства, їх характеристика.
3. Джерела нормативно-правової інформації для проведення експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності підприємства.
4. Джерела фактографічної інформації для проведення експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності підприємства.
5. Застосування розрахунково-аналітичних методичних прийомів в процесі експертного дослідження інвестиційної діяльності підприємства.
6. Документальні методичні прийоми експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності підприємства.
7. Основні варіанти поєднання розрахунково-аналітичних і документальних методичних прийомів експертного дослідження інвестиційної діяльності підприємства.

Більш глибоке засвоєння особливостей експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності підприємств передбачає вирішення типових ситуацій, що стали предметом судово-бухгалтерської експертизи Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Завдання для практичного заняття на тему “Організація та особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства”.

1. У результаті контрольного вимірювання виконаних будівельно-монтажних робіт на будівництві зерносховища в товаристві з обмеженою відповідальністю “Д” ... району Тернопільської області виявлено завищення обсягу робіт на суму 67 тис.грн.

Ревізією, призначеною з приводу виявлено факту зловживань, встановлено, що виконроб ТзОВ Довгий І.В. з метою приховування нестачі цегли, вапна і цементу на загальну суму 82 тис.грн. за роздрібними цінами завищив обсяг будівельно-монтажних робіт і зробив приписку оплати праці найманій будівельній бригаді на 9,7 тис.грн.

Необхідно визначити і вказати:

1. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи.
2. Суму збитку, нанесеного ТзОВ.
3. Документи, необхідні для проведення експертизи цього виду зловживань.

4. Докази, які можуть засвідчити дане правопорушення.
5. Методичні прийоми експертного дослідження.

2. Встановити і охарактеризувати ймовірні об'єкти судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності фірми і типові варіанти поєднання розрахунково-аналітичних і документальних методичних прийомів експертного дослідження при розгляді кримінальної справи з факту зловживань керівництвом ТзОВ "А" ... району Тернопільської області у сфері обігу цінних паперів. Ревізією виявлено нестачу 45 акцій і 30 облігацій на загальну суму 9,7 тис.грн.

При підготовці до практичного заняття на тему **"Узагальнення і реалізація результатів судово-бухгалтерської експертизи"** необхідно чітко засвоїти структуру та основні вимоги до оформлення висновку експерта-бухгалтера, з'ясувати методіку його складання, ознайомитись з концептуальними підходами процесуальної оцінки висновку судово-бухгалтерської експертизи, основними принципами реалізації експертного висновку в судовому процесі.

Контрольні питання

1. Основні вимоги до оформлення висновку експерта-бухгалтера.
2. Структура висновку судово-бухгалтерської експертизи.
3. Методика складання експертного висновку.
4. Процесуальна оцінка висновку експерта-бухгалтера.
5. Основні підстави для призначення додаткової судово-бухгалтерської експертизи.
6. Типові ситуації, що вимагають проведення повторної судово-бухгалтерської експертизи.
7. Реалізація експертного висновку в судовому процесі.
8. Механізм профілактичних заходів судово-бухгалтерської експертизи.

Для практичного оволодіння методикою узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи студентам необхідно на основі поточних результатів експертного дослідження конкретної кримінальної чи цивільної справи скласти висновок експерта-бухгалтера і умовно реалізувати його в судовому процесі.

1. Тернопільське відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз розглянуло цивільну справу № 435 про витребування частки майна п. Розумного Л.М. у зв'язку з його виходом із складу співвласників ТзОВ "К" м. Тернополя. Згідно клопотання експерта-бухгалтера Тернопільського відділення КНДІСУ до голови Тернопільського міського суду для проведення судово-бухгалтерської експертизи були представлені наступні документи:

- ✓ статут товариства з обмеженою відповідальністю "К";
- ✓ угода про заснування та діяльність ТзОВ "К";
- ✓ угода про принцип розподілу майна і прибутків ТзОВ "К";

- ✓ протоколи зборів засновників ТзОВ “К”;
- ✓ баланс товариства з обмеженою відповідальністю “К”;
- ✓ головна книга товариства з обмеженою відповідальністю “К”;
- ✓ акт оцінки вартості інвентарних об’єктів основних засобів;
- ✓ розрахунок вартості основних засобів з врахуванням дооцінки;
- ✓ відомість розрахунку відновної вартості основних засобів;
- ✓ розрахунок прибутку, що підлягає розподілу;
- ✓ розрахунок суми, що належить п. Розумному Л.М. у зв’язку з його виходом із складу засновників ТзОВ “К”;
- ✓ документи, які засвідчують факт передачі п. Розумному Л.М. наленої йому частки майна ТзОВ “К”;
- ✓ пояснення, довідки, інші матеріали справи.

Судово-бухгалтерську експертизу проводили: Бутрин В.В. (освіта вища, економічна, бухгалтерський облік, завідувач Тернопільським відділенням Київського науково-дослідного інституту судових експертиз) і Згуровська С.Є. (освіта вища, економічна, бухгалтерський облік, науковий працівник).

На вирішення експертизи поставлені наступні питання:

1. Чи правильно визначена частка вартості основних засобів та прибутку, належна п.Розумному Л.М., виходячи з розрахунку, затвердженого Президентом ТзОВ “К”;
2. Яка сума штрафних санкцій належить до оплати ТзОВ “К”;
3. Обчислити суму заборгованості товариства з обмеженою відповідальністю “К” перед п. Розумним Л.В.

Судово-бухгалтерська експертиза призначена ухвалою Тернопільського міського суду від 14 жовтня ... року. Матеріали цивільної справи № 435 на експертизу надійшли 14 жовтня ... року. Висновок експерта-бухгалтера підписано 28 жовтня ... року. Експертне дослідження проводилось у приміщенні Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Дослідження по 1-му, 2-му і 3-му питаннях проводились одночасно.

Згідно заяви співвласника товариства з обмеженою відповідальністю “К” п. Розумного Л.М. належна йому для виплати сума, визначена на основі розрахунку, затвердженого ТзОВ “К”, складає 314612 грн. Станом на 1 вересня ... року ним отримано 313712 грн.

В результаті експертного дослідження представлених документів по справі № 435 за позовом п. Розумного Л.М. до товариства з обмеженою відповідальністю “К” про витребування частки майна експертами встановлено наступне:

- ✓ у відповідності з угодою про заснування і діяльність ТзОВ “К” частка, що належить п. Розумному Л.М. складає 42,5 %;
- ✓ згідно з актом оцінки вартості інвентарних об’єктів основних засобів товариства з обмеженою відповідальністю “К” на 31 січня ... року та розрахунком вартості основних засобів з врахуванням дооцінки станом

на 1 лютого ... року сума основних засобів ТзОВ "К" по залишковій вартості складає 474956 грн.; частка основних засобів товариства з обмеженою відповідальністю "К", що належить п. Розумному Л.М., складає: $474956 * 0,425 = 201856$ грн.

- ✓ згідно з актом визначення суми прибутку ТзОВ "К" станом на 1 листопада ... року, прибуток, що залишається у розпорядженні товариства, складає 367495 грн. – 42,5 % цієї суми становитиме: $367495 * 0,425 = 156185$ грн.

При визначенні належної п. Розумному Л.М. суми прибутку товариства з обмеженою відповідальністю "К" застосовано коефіцієнт 37,8 %, відповідно сума прибутку визначена на рівні 138265 грн. Різниця, встановлена експертами, по сумі належної частини прибутку ТзОВ "К" п. Розумному Л.М. складає: $156185 - 138265 = 17920$ грн.

- ✓ із належних до оплати сум п. Розумним Л.М. отримано готівкою 6 тис.грн., відповідно дивіденди в обсязі 15 % становлять: $6000 * 0,15 = 900$ грн.

Отже, виходячи із розрахунків товариства з обмеженою відповідальністю "К" і даних експертного дослідження п. Розумному Л.М. станом на 1 вересня ... року належить до виплати сума в розмірі:

$$201856 + 156185 - 900 = 357141 \text{ грн.}$$

Станом на 1 вересня ... року п. Розумним Л.М. отримано майна ТзОВ "К" на загальну суму 313712 грн. Недоотримана сума складає:

$$357141 - 313712 = 43429 \text{ грн.}$$

Крім того, згідно угоди про принципи розподілу майна і прибутків між товариством з обмеженою відповідальністю "К" і п. Розумним Л.М. від 2 квітня ... року, у випадку невиконання ТзОВ взятих на себе зобов'язань по перерахуванню коштів, п. Розумний Л.М. залишає за собою право вимагати компенсації в розмірі 5 % за кожен прострочений день. В угоді чітко вказана дата розрахунку – 9 травня.

Виходячи з вище наведених даних, експертами проведено розрахунок пені за несвоєчасну сплату належних сум, зокрема:

- ✓ оплачено до 9 травня ... року – 141922 грн.
- ✓ сума неоплати на 9 травня ... року: $357141 - 141922 = 215219$ грн.

9 травня ... року п. Розумним Л.М. отримано 10 тис.грн.

$$\text{Залишок: } 215219 - 10000 = 205219 \text{ грн.}$$

1. З 10 травня по 15 травня – 4 дні; 16 травня п. Розумним Л.М. отримано 10 тис.грн.; залишок: $205219 - 10000 = 195219$ грн.; 5 % – 9760 грн.; за 4 дні сума пені – 39043 грн.
2. З 15 травня по 25 травня – 9 днів; 26 травня п. Розумний Л.М. отримав 10 тис.грн.; залишок: $195219 - 10000 = 185219$ грн.; 5 % – 9260 грн.; за 9 днів – сума пені 83348 грн.

3. З 25 травня по 30 травня – 5 днів; 30 травня п. Розумним Л.М. отримано 10 тис.грн.; залишок: 185219 грн. – 10000 грн. = 175219 грн.; 5 % – 8760 грн.; за 5 днів – сума пені 43804 грн.
4. З 30 травня по 14 червня – 13 днів; 14 червня п. Розумним Л.М. отримано 50 тис.грн.; залишок: 175219 грн. – 50000 грн. = 125219 грн.; 5 % – 6260 грн.; за 13 днів – сума пені 81392 грн.
5. З 14 червня по 23 червня – 8 днів; 23 червня п. Розумним Л.М. отримано 17213 грн.; залишок: 125219 грн. – 17213 грн. = 108006 грн.; 5 % - 5400 грн.; за 8 днів – сума пені 43202 грн.
6. З 23 червня по 12 липня – 18 днів; 12 липня п. Розумним Л.М. отримано 4 тис.грн.; залишок 108006 грн. – 4000 грн. = 104006 грн.; 5 % - 5200 грн.; за 18 днів – сума пені 93605 грн.

Згідно протоколу зборів засновників товариства з обмеженою відповідальністю “К” від 17 червня ... року з ТзОВ “К” виділилося ПМП “Р”, яке з 12 липня ... року проводить взаєморозрахунки з п. Розумним Л.М. до 1 вересня ... року. Суму пені сплачує ПМП “Р”.

7. З 12 липня по 14 липня – 1 день; 14 липня п. Розумним Л.М. отримано 5 тис.грн.; залишок: 104006 грн. – 5000 грн. = 99006 грн.; 5 % – 4950 грн.; за 1 день – сума пені 4950 грн.
8. З 14 липня по 18 липня – 3 дні; 18 липня п. Розумним Л.М. отримано 10401 грн.; залишок: 99006 грн. – 10401 грн. = 88605 грн.; 5 % – 4430 грн.; за три дні – сума пені 13290 грн.
9. З 18 липня по 25 липня – 6 днів; 25 липня п. Розумним Л.М. отримано 5 тис.грн.; залишок: 88605 грн. – 5000 грн. = 83605 грн.; 5 % – 4180 грн.; за 6 днів – сума пені 25080 грн.
10. З 25 липня по 16 серпня – 23 дні; 16 серпня п. Розумним Л.М. отримано 15577 грн.; залишок: 83605 грн. – 15577 грн. = 68028 грн.; 5 % – 3401 грн.; за 23 дні – сума пені 78232 грн.
11. З 16 серпня по 25 серпня – 7 днів; 25 серпня п. Розумним Л.М. отримано 10 тис.грн.; залишок: 68028 грн. – 10000 грн. = 58028 грн.; 5 % – 2901 грн.; за 7 днів – сума пені 20310 грн.
12. З 25 серпня по 30 серпня – 4 дні; 30 серпня п. Розумним Л.М. отримано 10 тис.грн.; залишок: 58028 грн. – 10000 грн. = 48028 грн.; 5 % – 2401 грн.; за 4 дні – сума пені 9605 грн.

Загальна сума пені (штрафних санкцій) за несвоєчасну сплату заборгованості п. Розумному Л.М. складає 535869 грн., з них ТзОВ “К” сплачує 384397 грн., ПМП “Р” – 151471 грн.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗАСВОЄННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗНАНЬ

ТЕМА 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ. ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. Законом України „Про судову експертизу” визначено поняття судової експертизи як:

- а) дослідження експертом матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів попереднього слідства чи суду;
- б) дослідження на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів і явищ, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання;
- в) дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду;
- г) дослідження експертом об’єктів, явищ і процесів, які містять чітку інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні судових органів.

2. Судово-експертну діяльність в Україні здійснюють:

- а) науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- б) науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства охорони здоров’я України;
- в) експертні служби Міністерства внутрішніх справ України;
- г) експертні служби СБУ;
- д) експертні служби Міністерства оборони України;
- е) всі вище перераховані відомства.

3. Судово-експертна діяльність . . . здійснюватись на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії) або громадянами за разовими договорами.

- а) може; б) не може.

4. Проведення експертиз здійснюється:

- а) на стадії попереднього розслідування;
- б) безпосередньо судового розгляду справ

5. На стадії попереднього розслідування експертизу призначає:

- а) слідчий; б) суд.

6. Суддя . . . правом призначати експертизу для забезпечення доказів на етапі підготовки справи до слухання.

- а) володіє; б) не володіє.

7. За організаційними ознаками експертизи поділяють на:
а) первинні; б) повторні; в) основні; г) додаткові; д) всі перераховані.
8. Які експертизи вирішують базові питання з досліджуваної справи:
а) повторні; б) додаткові; в) основні; г) типові.
9. За процесуальними ознаками експертизи поділяють на:
а) однопредметні; б) багатопредметні; в) комісійні; г) судові.
10. Чи розмежовують експертизи згідно принципу внутрішньо-структурної диференціації:
а) так; б) ні.
11. Документальне обґрунтування нестачі або лишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди і відповідальності конкретних посадових осіб є . . . судово-бухгалтерської експертизи:
а) завданням; б) принципом; в) предметом; г) об'єктом.
12. Судово-бухгалтерська експертиза характеризується:
а) процесуально-правовим змістом;
б) фінансово-господарським змістом;
в) кримінальним змістом;
г) економічним змістом.
13. Судово-бухгалтерська експертиза проводиться з використанням прийомів:
а) організаційних; б) методичних; в) технічних; г) контрольних.
14. Процес експертного дослідження складається із стадій:
а) організаційної; б) дослідної;
в) узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи;
г) всіх вище перерахованих.
15. Організаційно-методична підготовка експертизи складається з:
а) вивчення змісту і повноти матеріалів, представлених для експертного дослідження;
б) формування методики проведення експертизи;
в) складання плану-графіка судово-бухгалтерської експертизи;
г) реалізації результатів експертного дослідження.
16. Сумнівні господарські операції виробничо-фінансової діяльності підприємств, відображені у бухгалтерських документах і винесені на розслідування та судовий розгляд, достовірність яких потребує підтвердження провідними спеціалістами в галузі бухгалтерського обліку

та аналізу фінансово-господарської діяльності – експертами-бухгалтерами є . . . судово-бухгалтерської експертизи:

а) завданням; б) принципом; в) предметом; г) об'єктом.

17. Господарські операції, винесені на розслідування і судовий розгляд, потребують судово-бухгалтерської експертизи:

а) всі; б) не всі.

18. Об'єкти судово-бухгалтерської експертизи конкретизують її предмет, визначають обсяг та загальні напрями експертизи:

а) так; б) ні.

19. Комплекс доказів судово-бухгалтерської експертизи містить:

- а) речові докази;
- б) документальні докази;
- в) облікові докази;
- г) логічні докази.

20. Вивчення в процесі судово-бухгалтерської експертизи частини характеристик об'єкта (наприклад, суму нестачі визначають за даними на кожну дату року – щомісячно) є характерною для:

а) індукції; б) дедукції.

ТЕМА 2. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. Якщо на стадії попереднього розслідування судово-бухгалтерська експертиза не призначалась, її . . . призначити в суді:

а) можуть; б) не можуть.

2. У випадках застосування ревізором сумнівних методів визначення заподіяної підприємству матеріальної шкоди судово-бухгалтерська експертиза:

а) призначається; б) не призначається.

3. Факт винесення постанови про призначення судово-бухгалтерської експертизи до повного збору необхідних матеріалів і всебічного з'ясування всіх обставин конкретної справи є:

а) недопустимим; б) прийнятним.

4. Чинним законодавством України конкретний термін призначення експертизи:

а) встановлено; б) не встановлено.

5. В більшості випадків судово-бухгалтерська експертиза проводиться:

а) до ревізії; б) паралельно з ревізією; в) після ревізії.

6. У постанові про призначення судово-бухгалтерської експертизи вказуються:

- а) підстава для проведення судово-бухгалтерської експертизи;
- б) прізвище експерта чи назва експертної установи;
- в) питання, які виносяться на розгляд експертизи;
- г) тривалість експертного дослідження

7. Експерт-бухгалтер до проведення слідчих дій:

- а) допускається; б) не допускається.

8. Для залучення експерта-бухгалтера територіальному відділенню судових експертиз подається:

- а) клопотання слідчого;
- б) заява слідчого;
- в) прохання слідчого;
- г) наказ слідчого.

9. Експерт-бухгалтер одночасно з постановою на проведення експертизи отримує пакет необхідних матеріалів:

- а) так; б) ні.

10. Про призначення експертизи видається відповідна постанова слідчого. Її . . . замінити інший розпорядчий документ.

- а) може; б) не може.

11. Постанова слідчого про призначення судово-бухгалтерської експертизи як процесуальний документ за структурою складається з:

- а) двох частин; б) трьох частин; в) чотирьох частин; г) п'яти частин.

12. У якій частині постанови міститься виклад рішення про призначення судово-бухгалтерської експертизи:

- а) резолютивній; б) описовій; в) Ваш варіант.

13. Проведення судово-бухгалтерської експертизи передбачає, що слідчий і експерт-бухгалтер:

- а) тісно взаємодіють; б) не контактують.

14. Слідчий контролює дотримання експертом строків проведення експертного дослідження:

- а) так; б) ні.

15. Проведення експертизи з точки зору переліку робіт, які слід виконати в процесі експертизи, і терміни їх виконання регламентує:

а) план; б) бюджет; в) хронологія; г) план-графік.

16. Підготовча робота до проведення експертизи в експертній установі переважно триває:

а) 3-4 години; б) 1-2 дні; в) 2-4 тижні; г) 1-2 місяці.

17. Норми витрат часу на виконання експертних робіт інструктивно:

а) не встановлені; б) встановлені.

18. Чи доцільно розмежовувати основні об'єкти судово-бухгалтерської експертизи:

а) так; б) ні.

19. Процедура допиту експерта-бухгалтера чинним законодавством України:

а) передбачена; б) не передбачена; в) заборонена.

20. За відмову від складання висновку та неявку за викликом слідчого або суду експерт-бухгалтер може бути притягнутий до кримінальної відповідальності:

а) так; б) ні.

ТЕМА 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. Суть експертного дослідження в судово-бухгалтерській експертизі полягає у науковому пізнанні юридичних відносин між:

а) об'єктами права; б) суб'єктами права.

2. Судово-бухгалтерська експертиза науково пізнає не всі юридичні відносини, а лише ті, в межах яких виникли конфліктні ситуації:

а) так; б) ні; в) законодавством не встановлено.

3. Експертне дослідження в судово-бухгалтерській експертизі, як і в інших галузях наукового пізнання, ґрунтується на дослідженні:

а) нормативно-правової інформації;

б) фактографічної інформації;

в) суперечливої інформації;

г) об'єктивної інформації.

4. Попереднє припущення експерта-бухгалтера з конкретного факту, яке ґрунтується на сукупності професійних знань експерта-бухгалтера та досягненнях наукового пізнання судово-бухгалтерської експертизи вважається:

а) розробкою; б) гіпотезою; в) версією; г) варіантом.

5. Вибір методів дослідження, визначення доказів чи контрдоказів передбачає стадія:
а) висунення гіпотези; б) формулювання гіпотези; в) доведення гіпотези.
6. Гіпотеза повинна бути сформована чітко, без формально-логічних протиріч:
а) так; б) ні.
7. Процедури судово-бухгалтерської експертизи відповідно до їх особливостей поділяють в розрізі . . . основних видів:
а) двох; б) п'яти; в) восьми; г) десяти.
8. Організаційна процедура експертизи передбачає:
а) оформлення організаційно-розпорядчої документації на проведення судово-бухгалтерської експертизи;
б) складання плану-графіка її проведення;
в) підбір законодавчих і нормативно-правових актів;
г) визначення об'єктів експертизи;
д) вибір методики дослідження;
е) всі вище перераховані заходи.
9. Комплекс математичних дій щодо об'єктів судово-бухгалтерської експертизи, який характеризує, переважно, кількісні параметри об'єкта, передбачає процедура:
а) розрахункова;
б) аналітична;
в) порівняння;
г) лічильно-обчислювальна;
д) всі вище перераховані.
10. До методичних прийомів, які застосовуються у процесі судово-бухгалтерської експертизи належать:
а) органолептичні;
б) розрахунково-аналітичні;
в) документальні;
г) узагальнення і реалізації результатів;
д) всі вище перераховані.
11. Контрольні заміри належать до розрахунково-аналітичних методичних прийомів експертного дослідження:
а) так; б) ні.
12. Найбільшого поширення у судово-бухгалтерській експертизі набули розрахунково-аналітичні методичні прийоми:
а) так; б) ні.

13. Встановити дійсний стан справ без наявності документальних доказів:
а) можливо; б) неможливо.

14. Найбільш поширеними видами аналітичних розрахунків у судово-бухгалтерській експертизі є:

- а) відновлення натурально-вартісного обліку товарно-матеріальних цінностей;
- б) зворотна калькуляція собівартості виробленої продукції;
- в) сальдові розрахунки;
- г) технологічне моделювання.

15. В судово-бухгалтерській експертизі застосовують метод лінійного програмування:

- а) так; б) ні.

16. Дослідження документів є одним із елементів методичних прийомів експертизи:

- а) органолептичних;
- б) розрахунково-аналітичних;
- в) документальних;
- г) методичних прийомів узагальнення і реалізації результатів експертизи.

17. Метод документальної перевірки документів включає такі способи проведення експертного дослідження:

- а) за формою і змістом;
- б) арифметичну перевірку;
- в) аналітичну перевірку;
- г) логічну перевірку;
- д) нормативну перевірку;
- е) всі вище перераховані.

18. Якщо в первинних документах є підчищення чи необумовлені виправлення:

- а) експерт-бухгалтер передає їх слідчому чи суду для призначення криміналістичної експертизи;
- б) призначається додаткова експертиза;
- в) проводиться допит підозрюваних осіб;
- г) проводиться повторна ревізія.

19. Зустрічна перевірка є елементом методу:

- а) документальних перевірок;
- б) зіставлення документів.

20. Метод інформаційного моделювання застосовується у випадках, коли частина бухгалтерських документів втрачена або знищена:

- а) так; б) ні.

ТЕМА 4. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. Щодо судово-бухгалтерської експертизи інформація подається здебільшого повідомленнями спеціальної форми:
 - а) текстовим способом;
 - б) цифровим способом;
 - в) усним способом;
 - г) автоматизованим способом;

2. Для проведення експертного дослідження інформація потрібна:
 - а) абстрактного характеру; б) конкретного змісту.

3. Концептуальною основою економічної інформації є взаємодія визначальних категорій:
 - а) синтактики; б) семантики; в) прагматики; г) граматики.

4. Одиницю інформаційної сукупності структурно розчленовують на складові елементи:
 - а) реквізит; б) економічний показник; в) формат; г) масив.

5. Принциповими підставами науково обґрунтованої класифікації економічної інформації є ряд суттєвих її характеристик, зокрема:
 - а) період дослідження;
 - б) стабільність використання (збереження);
 - в) якісний стан інформації;
 - г) спосіб відображення;
 - д) практичне значення та метод подання;
 - е) всі вище перераховані характеристики.

6. Інформацію, яка містить відомості про здійснені господарські операції та використовується в процесі обліку виробничо-фінансової діяльності суб'єктів господарювання, називають:
 - а) обліково-економічною;
 - б) обліково-фінансовою;
 - в) облікового-господарською;
 - г) обліково-аналітичною.

7. Диференціація економічної інформації в розрізі директивної, розпорядчої і звітної проводиться в рамках характеристики:
 - а) періоду подання; б) періоду використання;
 - в) якісного стану; г) методу подання.

8. Обліково-економічна інформація характеризує стан і поведінку певної динамічної економічної системи або окремих її складових, тобто є:

а) перемінною; б) постійною; в) системною; г) абстрактною.

9. Стосовно об'єктів управління обліково-економічну інформацію поділяють на:

а) внутрішню; б) зовнішню; в) відомчу; г) комплексну.

10. З метою раціонального використання економічної інформації в дослідженнях судово-бухгалтерської експертизи необхідно вирішити ряд основних методологічних завдань, зокрема:

а) чітко визначити інформаційні потреби судово-бухгалтерської експертизи в розрізі конкретних питань, поставлених правоохоронними органами;
б) встановити потенційні можливості інформаційної сукупності;
в) сформулювати дані у відповідних термінах (обсяг, вартість тощо);
г) виявити структурні взаємозв'язки інформаційної сукупності;
д) всі вище перераховані завдання.

11. Науково обґрунтована система класифікації інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи ґрунтується на основних параметрах:

а) професійній інформаційній комунікації;
б) рівні пізнавальності інформації;
в) якісних характеристиках змісту інформаційного забезпечення;
г) нормативного регулювання експертного дослідження.

12. Професійна інформаційна комунікація судово-бухгалтерської експертизи формується в розрізі категорій:

а) робоча;
б) інформаційна пряма; в) інформаційна побічна;
г) інформаційна опосередкована; д) всі вище перераховані.

13. Диференціація інформації на нову і релевантну має особливо важливе значення для судово-бухгалтерської експертизи в частині обґрунтування істини щодо:

а) дискусійних питань;
б) стандартних питань;
в) неврегульованих законодавством питань;
г) безпрецедентних питань.

14. При експертному дослідженні факту закупівлі пального за фіктивними документами прямі докази вважаються:

а) новою інформацією; б) релевантною інформацією.

15. За змістом інформаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи класифікують в розрізі категорій:

а) законодавчі акти; б) нормативно-правові акти;

- в) довідкові джерела; г) технологічна інформація;
д) фактографічна інформація; е) всі вище перераховані.

16. Інформаційне забезпечення судово бухгалтерської експертизи передбачає використання елементів фінансово-економічного контролю:
а) документального; б) стратегічного; в) поточного; г) фактичного.

17. Посадові й матеріально-відповідальні особи, фінансово-господарська діяльність яких перевіряється, обов'язково повинні бути ознайомлені з усіма обліково-бухгалтерськими документами і записами, в яких установлені будь-які розбіжності, а також з усіма фактами виявлених у ході ревізії порушень та зловживань:
а) так; б) ні.

18. На вимогу контролюючих або судових органів документи на машинозчитувальних носіях інформації відтворюються у копіях на паперових носіях за рахунок підприємства:
а) так; б) ні.

19. Одним із основних принципів загальної класифікації облікової документації, що використовується в процесі судово-бухгалтерської експертизи, є її розмежування за призначенням;
а) документального; б) стратегічного; в) поточного; г) фактичного.

20. В яких видах бухгалтерських документів міститься інформація, яка дає змогу проводити ґрунтовні експертні дослідження:
а) розпорядчих; б) документах бухгалтерського оформлення;
в) виправдних; г) розпорядчо-виправдних.

ТЕМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ГРОШОВИХ І РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

1. Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій містить наступні складові:
а) об'єкти експертного дослідження; б) джерела інформації;
в) методичні прийоми проведення судово-бухгалтерської експертизи;
г) методичні прийоми узагальнення та реалізації результатів експертного дослідження;
д) предмет експертного дослідження;
е) нормативну процедуру експертизи.

2. Судово-бухгалтерська експертиза грошових і розрахункових операцій проводиться на підставі . . . при виявленні зловживань у системі обліку коштів, їх нестачі, крадіжок, розтрат.

а) завдань експертної установи; б) постанови правоохоронних органів.

3. При проведенні судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій експерт-бухгалтер насамперед визначає перелік:

а) об'єктів експертного дослідження; б) елементів експертизи;
в) принципів дослідження; г) методів дослідження.

4. При експертному дослідженні операцій з готівкою здійснюється перевірка відповідності залишків у виписках банків з поточного і валютного рахунків, проводиться контроль наявності всіх виписок банку і первинних документів до них, здійснюється перевірка своєчасності проведення операцій по зарахуванню банком грошових коштів підприємства та перерахування за призначенням, проводиться перевірка обґрунтованості використання грошових коштів з поточного і валютного рахунків підприємства:

а) так; б) ні.

5. При виявленні фіктивних виплат за реалізованих тварин, що закуплені у населення, об'єктом експертного дослідження є:

а) баланс;
б) платіжні доручення;
в) звіт про рух худоби і птиці на фермі;
г) книга обліку руху худоби і птиці.

6. При здійсненні експертного дослідження грошових і розрахункових операцій експерт-бухгалтер застосовує регістри аналітичного і синтетичного обліку за рахунками:

а) 30, 31; б) 33; в) 34, 35; г) 36,37; д) всіх вище перерахованих.

7. Методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій включають:

а) розрахунково-аналітичні; б) документальні;
в) статистичні; г) трендові.

8. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи грошових і розрахункових операцій застосовуються для аналізу повноти оприбуткування готівки в касу підприємства, вивчення кредитно-розрахункових відносин:

а) так; б) ні.

9. Документальні методичні прийоми експертного дослідження грошових і розрахункових операцій включають:

а) нормативно-правове регулювання;
б) інформаційне моделювання;
в) експертизи різних видів;
г) дослідження документів;

д) всі вище перераховані.

10. Розкрадання грошових коштів, призначених для виплати заробітної плати, може бути викритий шляхом логічно-арифметичного підрахунку підсумкової інформації у розрахунково-платіжній відомості по:

- а) горизонталі;
- б) вертикалі;
- в) горизонталі і вертикалі;
- г) структурних елементах.

11. Експертне дослідження грошових і розрахункових операцій проводиться шляхом арифметичної взаємозвірки ряду документів:

- а) розрахунково-платіжної відомості;
- б) видаткового касового ордеру;
- в) журналу обліку видаткових і прибуткових касових ордерів;
- г) звіту касира, касової книги;
- д) нарядів на оплату праці, табелів обліку робочого часу;
- е) всіх вище наведених.

12. Розкрадання готівки з каси шляхом підроблення авансових звітів полягає в тому, що бухгалтер у змові з касиром підробляє в авансових звітах певні реквізити, зокрема:

- а) строк перебування посадової особи у відрядженні;
- б) місцезнаходження пункту відрядження;
- в) авансову суму до отримання;
- г) всі вище перераховані реквізити.

13. Привласнення грошових коштів може здійснюватись працівниками, які взагалі не були у відрядженні, наприклад, згідно наказу керівництва у відрядження направлено певну кількість осіб, припустимо, п'ять, а фактично перебувало:

- а) три;
- б) шість.

14. Для виявлення розкрадання готівки з каси шляхом підроблення авансових звітів досліджують ряд документів, зокрема:

- а) посвідчення про відрядження, журнал реєстрації службових відряджень;
- б) звіт касира, касову книгу, видатковий касовий ордер;
- в) авансовий звіт з усіма виправдними документами;
- г) відомості зустрічних перевірок з установами – пунктами відрядження; пояснення осіб, які дійсно перебували у відрядженні; пояснення осіб, які фіктивно перебували у відрядженні;
- д) всі вище перераховані документи.

15. В процесі експертного дослідження списання готівки в касі особливу увагу слід приділяти логічно-арифметичній перевірці документів на видачу грошових коштів, а також бухгалтерських записів у регістрах аналітичного і синтетичного обліку за рахунками:

а) 37; б) 36; в) 30; г) 31.

16. Практика судово-бухгалтерських експертиз свідчить, що при розрахунках з підзвітними особами нерідко застосовується спрощений метод відображення витрачених сум у випадках, коли підзвітна особа за отриману з каси підприємства готівку придбала товарно-матеріальні цінності, при цьому списання таких сум проводиться у кореспонденції: а) дебет рахунку 20 кредит 30;
б) дебет рахунку 22 кредит 30;
в) дебет рахунку 15 кредит 31;
г) дебет рахунку 10 кредит 31.

17. Видача готівки з каси може відображатись лише за дебетом субрахунка . . . , а вже потім списуватись за напрямками витрачання – для повернення зайво отриманих сум від покупців чи погашення заборгованості перед постачальниками та підрядниками:
а) 371; б) 372; в) 373; г) 374.

18. Перевірка інформації про розкрадання грошових коштів шляхом часткового або повного їх неоприбуткування у касі підприємства здійснюється шляхом зіставлення та аналізу документів:
а) прибутковий касовий ордер; квитанція до прибуткового касового ордера; журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів;
б) звіт касира; касову книгу;
в) накладні на видачу матеріальних цінностей; товарно-транспортні накладні; звіт завідувача складом про рух матеріальних цінностей;
г) звіт про рух грошових коштів.

19. Заниження прибутку або інших об'єктів оподаткування полягає в тому, що в декларації про прибуток підприємства відображаються всі операції, але при цьому навмисно завищуються . . . , у зв'язку з чим зменшується загальний обсяг прибутку, який підлягає оподаткуванню:
а) валові витрати;
б) валові доходи.

ТЕМА 6. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОПЕРАЦІЙ З МАТЕРІАЛЬНИМИ ЦІННОСТЯМИ

1. Чи доцільно розмежовувати об'єкти судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями:
а) так; б) ні.

2. З метою підтвердження розкрадання товарно-матеріальних цінностей шляхом застосування завищених обсягів природних втрат експерт-бухгал-

тер повинен здійснити камеральну перевірку норм природних втрат відповідних цінностей та провести формальну, аналітичну і логічну перевірку облікової документації:

- а) інвентаризаційних описів; порівняльних відомостей; акта інвентаризації;
- б) товарно-транспортних накладних; лімітно-забірних карт;
- в) затверджених норм природних втрат; прибутково-видаткових документів; звітів матеріально відповідальних осіб;
- г) всіх вище перерахованих.

3. Стан і умови збереження матеріальних цінностей, закріплення матеріальної відповідальності, дотримання норм витрат матеріалів, первинна документація з обліку матеріальних цінностей, реєстри аналітичного і синтетичного обліку, звітність підприємства є:

- а) об'єктами експертного дослідження;
- б) джерелами інформації експертизи.

4. Практика здійснення судово-бухгалтерських експертиз операцій з матеріальними цінностями свідчить, що найбільш розповсюдженими зловживаннями є крадіжки:

- а) товарів, паливо-мастильних матеріалів, запасних частин;
- б) сировини, напівфабрикатів, будівельних матеріалів;
- в) необоротних активів, основних матеріалів;
- г) нематеріальних активів.

5. Розкрадання товарно-матеріальних цінностей є порівняно простим і легким способом крадіжок:

- а) так; б) ні.

6. При проведенні судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями відповідно до завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів експерт-бухгалтер визначає перелік:

- а) об'єктів експертного дослідження;
- б) матеріально відповідальних осіб;
- в) напрямів ймовірних крадіжок;
- г) всіх вище перерахованих елементів.

7. Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями міститься, переважно, у документах, які додаються до акта ревізії. Це, зокрема:

- а) порівняльні відомості результатів інвентаризації;
- б) контракти на поставку матеріальних цінностей;
- в) договори про матеріальну відповідальність;
- г) первинні документи з надходження готівки;
- д) баланс.

8. Важливим джерелом фактографічної інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями є реєстри аналітичного і синтетичного обліку за рахунками:

а) 20; 22; б) 26; 28; в) 10; 20; г) 44, 70.

9. В процесі експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями вивчається, передусім:

- а) стан збереження матеріальних ресурсів;
- б) наявність договорів про матеріальну відповідальність працівників;
- в) умови зберігання товарно-матеріальних цінностей;
- г) справність сигналізації;
- д) надійність охорони об'єкта;
- е) факти пошкодження замків;
- ж) всі вище перераховані.

10. Методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями розмежовують в розрізі груп:

- а) розрахунково-аналітичні; б) документальні;
- в) логістичні; г) креативні.

11. Сформууйте асоціативні ряди, згрупувавши методичні прийоми експертного дослідження операцій з матеріальними цінностями в розрізі основних груп:

- а) економічний аналіз, статистичні та аналітичні розрахунки, економіко-математичні методи;
- б) інформаційне моделювання, нормативно-правове регулювання, експертизи різних видів, камеральні перевірки, дослідження документів;
- в) статистичні та аналітичні розрахунки, експертизи різних видів, камеральні перевірки;
- г) нормативно-правове регулювання, інформаційне моделювання, економіко-математичні методи;

12. Економічний аналіз в процесі судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями застосовується, як правило, при:

- а) дослідженні ритмічності поставок сировини;
- б) встановленні відхилень від норм витрачання матеріалів;
- в) виявленні негативних факторів, що зумовили понаднормативні витрати матеріальних цінностей;
- г) всіх вище перерахованих.

13. Аналітичні та статистичні розрахунки застосовують у процесі судової експертизи операцій з матеріальними цінностями, переважно, для:

- а) формування аналітичних таблиць;
- б) складання порівняльних відомостей;
- в) інформаційного моделювання;

г) камеральних перевірок.

14. Економіко-математичні методи використовують для встановлення тісноти взаємозв'язку певних факторів, визначення яких є неможливим за допомогою інших методичних прийомів експертизи:

а) так; б) ні.

15. Нормативно-правове регулювання судово-бухгалтерської експертизи операцій з матеріальними цінностями полягає у встановленні відповідності об'єкта судово-бухгалтерської експертизи нормам Положення (стандарту) бухгалтерського обліку:

а) 5; б) 9; в) 15; г) 16.

16. Підтвердження або спростування інформації про розкрадання товарно-матеріальних цінностей передбачає дослідження документів:

а) договір постачання матеріальних цінностей;

б) товарно-транспортні накладні;

в) акт приймання матеріалів;

г) комерційний акт;

д) розрахунково-платіжні документи;

е) виписки з поточного рахунка в банку;

ж) звіт про рух тари;

з) всіх вище перерахованих.

17. При експертному дослідженні розкрадання матеріальних цінностей шляхом передчасного списання їх з балансу обов'язково аналізуються:

а) акт приймання-передачі; товарно-транспортна накладна; інвентарна картка; рахунок-платіжна відомість; акт ліквідації основних засобів з описанням причин ліквідації;

б) відомість амортизаційних нарахувань; накладна на оприбуткування придатних матеріалів; накладні на здачу брухту у Вторчормет,

Вторресурси; акт оцінки зношених основних засобів; заява особи про придбання інвентарного об'єкта;

в) прибутковий касовий ордер про оплату в касу підприємства вартості придбаного об'єкта; пояснення осіб, причетних до вчинення

правопорушення, у тому числі членів ліквідаційної та оціночної комісії;

г) всіх вище перерахованих.

18. Виявлені в процесі арифметичної, логічної та аналітичної перевірки документів і взаємного контролю операцій невідповідності щодо кількості обробленої сировини чи продукції, відображеної в акті на сортування і сушіння й таблиці обліку робочого часу, а також протиріччя щодо строків роботи сортувальних та очищувальних машин і дати складання акта на сортування і сушіння продукції, свідчать про факт їхнього розкрадання:

а) так; б) ні.

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ

1. Локальний стандарт проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці включає такі складові елементи:
 - а) об'єкти судово-бухгалтерської експертизи;
 - б) джерела інформації для проведення експертизи;
 - в) методичні прийоми експертного дослідження;
 - г) методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів експертизи;
 - д) всі вище перераховані.

2. Дотримання трудового законодавства при проведенні судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці належить до:
 - а) об'єктів судово-бухгалтерської експертизи;
 - б) джерел інформації для проведення експертизи.

3. Видами групування результатів експертного дослідження є:
 - а) хронологічне;
 - б) систематичне;
 - в) комбіноване;
 - г) ретроспективне.

4. Практичне здійснення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці проводиться на основі попередньо сформованого локального стандарту експертного дослідження:
 - а) так;
 - б) ні.

5. Розрахунки з оплати праці при проведенні судово-бухгалтерської експертизи є:
 - а) об'єктом дослідження;
 - б) джерелом інформації.

6. В процесі вивчення даного об'єкта експертного дослідження експерт-бухгалтер повинен здійснити комплекс заходів, направлених на виявлення порушень та зловживань в системі синтетичного обліку розрахунків з оплати праці за рахунком:
 - а) 15;
 - б) 65;
 - в) 66;
 - г) 70.

7. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці поділяють в розрізі нормативно-правових, планових, фактичних, і фактографічних:
 - а) так;
 - б) ні.

8. Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи праці та заробітної плати міститься, переважно, у документах:
 - а) накази про зарахування на роботу; трудові угоди;

- б) особові листки обліку кадрів; таблиці обліку робочого часу; наряди на виконану роботу; облікові листки;
- в) розрахунково-платіжні відомості;
- г) всі вище перераховані.

9. Методичні прийоми експертного дослідження розрахунків з оплати праці характеризуються значною складністю, яка пов'язана, передусім, з їх масовістю і частою періодичністю:

- а) так; б) ні.

10. При виявленні фактів приписок оплати праці необхідно:

- а) скласти групувальні аналітичні таблиці в розрізі категорій працівників – робітники, водії, механізатори, будівельники тощо;
- б) підсумувати усі аналітичні рахунки з оплати праці;
- в) визначити сальдо і обороти за синтетичним рахунком 66;
- г) відобразити приховані суми методом «червоне сторно».

11. В процесі судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці особливо широкого застосування набули документальні методичні прийоми експертного дослідження:

- а) так; б) ні.

12. Практично всі види зловживань і порушень в системі розрахунків з оплати праці, пов'язані, в кінцевому підсумку, із крадіжкою грошових коштів, можна виявити на основі детального аналізу облікової документації:

- а) так; б) ні.

13. Для підтвердження фактів зловживань при розрахунках з оплати праці та встановлення їх доказовості, переважно, застосовують методичний прийом зустрічної перевірки документів. Так, при виявленні приписок обсягів транспортних перевезень необхідно порівняти дані подорожних листів автомобіля з документами по обліку:

- а) товарно-матеріальних цінностей; б) витрат пального;
- в) оплати праці; г) всіх вище перерахованих.

14. В господарській діяльності підприємств частими є випадки подвійного нарахування оплати праці, незаконного нарахування додаткової заробітної плати, премій тощо. В даній ситуації експерт-бухгалтер застосовує декілька методичних прийомів експертного дослідження, зокрема:

- а) інформаційне моделювання; б) нормативно-правове регулювання;
- в) камеральну перевірку норм і розцінок; г) всі вище перераховані.

15. При встановленні факту навмисного нерознесення залишків за дебетом рахунка 66 “Розрахунки з оплати праці” застосовується документальний

методичний прийом взаємного контролю господарських операцій і облікових документів:

а) так; б) ні.

16. Всі, без виключення, документи з обліку оплати праці підлягають перевірці:

а) формальній; б) конструктивній; в) логічній; г) аналітичній.

17. При виникненні складних дискусійних моментів у процесі проведення судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці доцільно застосовувати додаткові судові експертизи різних видів:

а) так; б) ні.

18. На матеріалів експертного дослідження експерт-бухгалтер складає узагальнюючий висновок судово-бухгалтерської експертизи розрахунків з оплати праці, який разом з журналом судово-бухгалтерської експертизи та аналітичними таблицями передається звинуваченому для ознайомлення:

а) так; б) ні.

19. На основі проведеного дослідження експерт узагальнює результати його здійснення в журналі судово-бухгалтерської експертизи. При цьому:

а) фіксують зміст конкретного питання, винесеного на розгляд судово-бухгалтерської експертизи;

б) вказують перелік нормативно-правової та фактографічної інформації, що стосується безпосередньо досліджуваного питання;

в) формулюють зміст недоліків і правопорушень, виявлених ревізією;

г) наводять суму збитку;

д) вказують посадову особу, яка відповідає за розкрадання;

е) все вище перераховане.

ТЕМА 8. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ТОВАРІВ, ПРОДУКЦІЇ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ

1. Здійснення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг проводиться на основі попередньо сформованого локального стандарту експертного дослідження, який включає:

а) об'єкти судово-бухгалтерської експертизи;

б) джерела інформації;

в) методичні прийоми дослідження, узагальнення і реалізації результатів експертизи;

г) журнал групування виявлених порушень.

2. Встановлення достовірності обсягів виробництва конкретних товарів і видів продукції належать до:

- а) об'єктів судово-бухгалтерської експертизи;
- б) принципів експертного дослідження;
- в) методів судово-бухгалтерської експертизи;
- г) елементів експертного дослідження.

3. При документуванні способів незаконного вивезення необлікованих лишків зерна і продукції з території підприємства необхідно здійснити дослідження первинних документів, якими оформляється вивіз товарів:

- а) перепусток на виїзд транспортного засобу з території заводу;
- б) товарно-транспортних накладних, книги реєстрації товарно-транспортних накладних;
- в) накладних внутрішньогосподарського переміщення;
- г) зважувальних книг;
- д) видаткових ордерів.

4. До найбільш поширених способів завуалювання протиправного вивозу зерна і хлібопродуктів відносять:

- а) вивіз зерна або продукції з території підприємства за однією товарно-транспортною накладною кілька разів;
- б) вивіз хлібопродуктів за межі підприємства за товарно-транспортною накладною, яка після цього анулюється під виглядом зіпсованої;
- в) вивіз зерна або продукції за накладними, в яких зазначена вага не відповідає фактичній вазі товару;
- г) завищення ваги тари в документах про відправлення продукції;
- д) всі вище перераховані.

5. На основі відповідних первинних документів, у яких відображено матеріальні витрати, нараховану оплату праці, амортизацію основних засобів, інші витрати проводиться експертиза:

- а) встановлення достовірності обсягів виробництва;
- б) обґрунтованості витрат виробництва за елементами;
- в) підтвердження достовірності обсягів реалізації;
- г) калькуляції собівартості продукції.

6. При відображенні загальної суми витрат елементами витрат дебетують рахунки:

- а) 81; б) 82; в) 83; г) 84; д) всі вище перераховані.

7. Нормативно-правові аспекти судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт та послуг регламентує Положення (стандарт) бухгалтерського обліку:

- а) 5; б) 7) в) 15; г) 16.

8. Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації продукції, робіт та послуг міститься, пере-

важно, у первинних документах на оприбуткування і реалізацію готової продукції, а також у товарно-транспортних накладних на реалізацію:

а) так; б) ні.

9. Важливим джерелом фактографічної інформації для експертного дослідження виробництва товарів, продукції, робіт є:

- а) Звіт про рух продукції;
- б) Реєстр документів на реалізацію продукції;
- в) Реєстр документів на реалізацію матеріальних цінностей;
- г) всі вище перераховані.

10. Оприбуткування готової продукції в обліку відображається за:

- а) кредитом рахунку 26; б) дебетом рахунку 26;
- а) кредитом рахунку 28; б) дебетом рахунку 28;

11. Використовуючи комплекс джерел нормативно-довідкової та фактографічної інформації, експерт-бухгалтер здійснює процедуру судово-бухгалтерської експертизи виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт і послуг (згідно завдань правоохоронних органів):

а) так; б) ні.

12. Судово-бухгалтерська експертиза будь-якого конкретного питання з виробництва і реалізації товарів, продукції, робіт і послуг починається із застосування двох найбільш загальних методичних прийомів експертного дослідження:

- а) інформаційного моделювання;
- б) камеральної перевірки;
- в) перевірки за формою і змістом;
- г) нормативно-правового регулювання.

13. Судово-бухгалтерська експертиза розкрадання насінневого зерна шляхом приписок посівних площ здійснюється, в основному, за допомогою методичного прийому дослідження документів, зокрема:

- а) формальної перевірки документів і взаємного контролю операцій і документів;
- б) формальної, зустрічної, аналітичної та логічної перевірки документів;
- в) аналітичної та логічної перевірки документів і взаємного контролю операцій і документів;
- г) формальної, зустрічної, аналітичної та логічної перевірки документів і взаємного контролю операцій і документів.

14. Для підтвердження гіпотези про розкрадання насіння необхідно продовжити дослідження щодо кількості неоприбуткованого зерна і проти-правної його реалізації:

а) так; б) ні.

15. Факти неповного оприбуткування зерна від нового урожаю встановлюються шляхом зустрічної перевірки облікових документів на приймання, транспортування зерна і оплати праці та бухгалтерських записів на рахунку:

а) 26; б) 27; в) 28; г) 30.

16. У період заготівель необліковані лишки зерна на елеваторах та інших хлібоприймальних підприємствах можуть створюватися за рахунок неправильного визначення якісних показників зерна, а саме за рахунок завищення відсотків:

а) вологості; б) клейковини; в) об'єму; г) смітцевої домішки.

17. Для документування крадіжок лишків зерна та його протиправного збуту необхідно використати такі документи:

- а) реєстри товарно-транспортних накладних; приймальні квитанції;
- б) виписки з поточного рахунка банку; наказ керівника хлібоприймального підприємства на відпуск зерна на сторону;
- в) журнал зважування зерна; картки аналізів зерна, що відпускається споживачам; журнал реєстрації аналізів зерна;
- г) книга кількісно-якісного обліку; товарно-транспортні документи на вивіз зерна споживачам; книга реєстрації товарно-транспортних накладних;
- д) всі вище перераховані.

ТЕМА 9. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1. Здійснення судово-бухгалтерської експертизи операцій з інвестиційної діяльності підприємства проводиться на основі попередньо сформованого локального стандарту експертного дослідження, який включає:

- а) об'єкти судово-бухгалтерської експертизи;
- б) джерела інформації для проведення експертизи;
- в) конкретні методичні прийоми дослідження;
- г) організаційні основи проведення експертизи;
- д) план-графік проведення експертного дослідження;
- е) методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів експертизи.

2. До об'єктів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства належать:

- а) інвестиції у майнових цінностях;
- б) ноу-хау, авторські права, інші об'єкти інтелектуальної власності;
- в) векселі, акції, облігації та інші цінні папери;
- г) капітальні інвестиції;
- д) бухгалтерський облік інвестицій;

- е) правопорушення в інвестиційній діяльності підприємства;
- ж) всі вище перераховані.

3. Джерелами інформації судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства є:

- а) законодавство України про інвестиційну діяльність; нормативно-правові акти, що регулюють її здійснення;
- б) інструктивні матеріали з обліку інвестиційної діяльності; первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку;
- в) фінансова звітність підприємства;
- г) інформація правоохоронних органів.

4. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми експертного дослідження операцій з інвестиційної діяльності включають:

- а) економічний аналіз;
- б) статистичні розрахунки;
- в) аналітичні розрахунки;
- г) нормативно-правове регулювання;
- д) інформаційне моделювання;
- е) дослідження документів.

5. Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності включають:

- а) групування результатів експертного дослідження;
- б) аналітичне групування доказів;
- в) узагальнення результатів дослідження;
- г) систематизований виклад висновків;
- д) розробку профілактичних заходів;
- е) реалізацію результатів експертизи;
- ж) всі вище перераховані.

6. При проведенні експертизи інвестицій у майнових цінностях експерт досліджує конфліктні ситуації, пов'язані з порушенням прав інвесторів щодо використання грошових засобів, пайових внесків, прав користування землею, іншими природними ресурсами:

- а) так; б) ні.

7. Правопорушення у сфері інвестиційної діяльності фірми, виявлені ревізією, що призвели до збитків:

- а) є об'єктом експертного дослідження;
- б) не можуть розглядатися судово-бухгалтерською експертизою.

8. Джерела інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства поділяють в розрізі законодавчих, нормативних, документальних і фактографічних:

а) так; б) ні.

9. До нормативно-правових джерел інформації для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємства належить Положення (стандарт) бухгалтерського обліку:

а) 1; б) 5; в) 12; г) 15.

10. Фактографічна інформація для проведення судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності міститься, переважно, в системі бухгалтерського обліку підприємства:

а) так; б) ні.

11. Використовуючи комплекс джерел інформації, експерт-бухгалтер за допомогою певних методичних прийомів експертного дослідження здійснює процедуру судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємств згідно:

- а) завдань правоохоронних органів;
- б) наказів керівника підприємства;
- в) розпоряджень місцевих органів влади;
- г) всі відповіді правильні.

12. Розрахунково-аналітичні методичні прийоми судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємств застосовуються, переважно, для виявлення нецільового використання інвестицій:

а) так; б) ні.

13. Встановлення повного спектру нормативно-довідкової та фактографічної інформації щодо досліджуваного експертизою питання забезпечує:

- а) нормативно-правове регулювання;
- б) інформаційне моделювання;
- в) експертизи різних видів;
- г) дослідження документів.

14. Методичні прийоми узагальнення і реалізації результатів судово-бухгалтерської експертизи інвестиційної діяльності підприємств практично не відрізняються від загальної методики (особливістю є лише те, що при аналітичному групуванні доказів необхідно складати окремі відомості):

а) так; б) ні.

ТЕМА 10. МЕТОДОЛОГІЯ УЗАГАЛЬНЕННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. Завершальним і найбільш відповідальним етапом процедури здійснення судово-бухгалтерської експертизи є складання експертом-бухгалтером:

а) висновку; б) протоколу; в) акту; г) резолюції.

2. Експертний висновок повинен об'єктивно відображати адекватність проведеного дослідження даним бухгалтерського обліку та містити систему інформаційних даних, які згідно статті 75 “Висновок експерта” Кримінально-процесуального кодексу України мають силу доказів у справі, що розглядається правоохоронними органами:

а) так; б) ні.

3. Відповіді на всі питання судово-бухгалтерської експертизи не обов'язково повинні обґрунтовуватись системою відповідних доказів:

а) так; б) ні.

4. Висновок експерта-бухгалтера складається з частин:

а) вступної; б) дослідної; в) аналітичної; г) результативної.

5. У випадку непідтвердження судово-бухгалтерською експертизою результатів документальної ревізії або даних бухгалтерського обліку експерт зобов'язаний пояснити причини розбіжностей, посилаючись на інші конкретні докази – первинні документи, норми витрат сировини, розцінки, тарифи, стандарти і т.д.:

а) так; б) ні.

6. Альтернативні висновки експерта-бухгалтера не слід ототожнювати з припущеннями, які, в більшості випадків, не мають конкретного обґрунтування і, відповідно, не можуть виступати в якості реальних доказів істини:

а) так; б) ні.

7. Висновок комісійної судово-бухгалтерської експертизи підписується:

а) безпосереднім її виконавцем;

б) всіма виконавцями.

8. Чи може містити висновок експерта-бухгалтера додатки:

а) так; б) ні.

9. Оцінка висновку експерта-бухгалтера проводиться в напрямку:

а) визначення здатності експерта-бухгалтера виявляти обставини, які мають безпосереднє значення для розслідуваної справи;

б) перевірки дотримання процесуальних норм при проведенні судово-бухгалтерської експертизи;

в) з'ясування достовірності й об'єктивності доказів, повноти проведеного дослідження, підтвердження висновків відповідними документами;

г) перевірки правильності та доцільності застосування обраної експертом-бухгалтером методики дослідження;

д) встановлення достовірності посилань на законодавчі, нормативно-правові, інструктивно-довідкові матеріали, які наведені експертом-бухгалтером для обґрунтування висновку;

- е) виявлення редакційних помилок, арифметичних неточностей, логічних протиріч тощо;
- ж) всіх вище перерахованих.

10. Для попередньої оцінки змісту і якості висновку експерта-бухгалтера та з метою отримання певних роз'яснень і уточнень щодо окремих положень висновку слідчий, має право допитати експерта-бухгалтера:

- а) так; б) ні.

11. Правоохоронні органи при вирішенні розслідуваної справи розглядають висновок експерта-бухгалтера в якості повноцінного елемента системи зібраних доказів:

- а) так; б) ні.

12. Відповідність висновку експерта-бухгалтера юридичним вимогам встановлює слідчий:

- а) так; б) ні.

13. Оцінка висновку експерта-бухгалтера переважно може проводитись:

- а) слідчим; б) судом; в) адвокатом; г) незалежним експертом.

14. Додаткова судово-бухгалтерська експертиза, переважно, призначається у випадку, якщо:

- а) висновок експерта-бухгалтера є недостатньо повним, конкретним і об'єктивним;
- б) виявлено нові джерела фактографічної інформації, що стосуються певних обставин розслідуваної справи;
- в) звинувачений не згідний з результатами експертизи.

15. Для проведення додаткової судово-бухгалтерської експертизи слідчий виносить мотивовану постанову. Виконавцем може бути призначений експерт, який проводив попередню основну експертизу:

- а) так; б) ні.

20. Повторна експертиза призначається в ситуації, якщо:

- а) висновок первинної експертизи суперечить документам і матеріалам справи, які були в розпорядженні експерта-бухгалтера;
- б) експертом допущено ряд помилок у застосуванні методичних прийомів експертного дослідження;
- в) порушено процесуальні норми проведення судово-бухгалтерської експертизи;
- г) у висновках кількох експертів, що проводили дослідження стосовно однієї справи, виникли суттєві суперечності, врегулювати які не вдалося;
- д) у всіх вище наведених ситуаціях.

Міністерство юстиції України

Тернопільське відділення

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

м. Тернопіль

“ 22 ” листопада 2009 р.

ЗАВДАННЯ № 7

Бухгалтеру-експерту Винник Н.М. доручається проведення бухгалтерської експертизи, призначеної постановою старшого слідчого СВ Тернопільського обласного УММВС Михалишин О.І. від 19 листопада 2009 р.

(вказується постанова або рішення, його дата і найменування органу,
який призначив експертизу)

По справі № 7634 по звинуваченню (позову) _____

Строк виконання завдання _____

На виконання завдання встановлено ____ годин

Тарифна ставка за одну годину роботи становить _____ грн.

Завідувач Тернопільського
відділення КНДІСЕ

Дмитрів Д.В.

Місце печатки

Управління внутрішніх справ
Тернопільської обласної ради народних депутатів

Слідчий відділ

20 листопада 2009 р.

№ 9 / 148

*Завідувачу Тернопільським
відділенням Київського
науково-дослідного інституту
судових експертиз
п. Дмитриву Д.В.*

Відповідно до статті 128¹ Кримінально-процесуального кодексу України, прошу Вас направити у слідчий відділ Управління внутрішніх справ Тернопільської обласної ради народних депутатів спеціаліста для вивчення матеріалів про зловживання при розрахунках з підзвітними особами у товаристві з обмеженою відповідальністю “ ... “ Кременецького району та вирішення питань про можливість призначення за ними судово-бухгалтерської експертизи.

*Старший слідчий
слідчого відділу
Тернопільського
обласного УММВС України*

О.І.Михалишин

Міністерство юстиції України
Інститут судових експертиз

Тернопільське відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

ДОВІДКА № 6

*спеціаліста-бухгалтера про участь у слідчих діях
за кримінальною справою № 7634*

Спеціаліст-бухгалтер, залучений до участі у слідчих діях в порядку, передбаченому статтею 128¹ Кримінально-процесуального кодексу України, згідно з листом (постановою) слідчого Тернопільського обласного УММВС України Михалишин О.І.

За завданням Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз від 22 листопада 2009 року № 7 при виконанні слідчих дій, як спеціаліст в галузі бухгалтерського обліку, брала участь Винник Н.М. – освіта вища, експерт-бухгалтер Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Необхідність участі спеціаліста-бухгалтера при виконанні слідчих дій полягає у вивченні матеріалів документальної ревізії, проведеної у товаристві з обмеженою відповідальністю “ ... “ Кременецького району Тернопільської області за 2007 – 2008 роки.

У приміщенні слідчого відділу Тернопільського обласного управління міліції Міністерства внутрішніх справ України спеціалісту були представлені матеріали, вивчення яких потребує спеціальних знань у галузі бухгалтерського обліку: акт документальної ревізії, інвентаризаційний опис заборгованості підзвітних осіб, авансові звіти і касові книги за період 2007 – 2008 років.

Вивчивши акт документальної ревізії й надані документи, пропоную провести додаткові ревізійні дії з метою встановлення наступних розрахунків і документів:

за кожною підзвітною особою товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “ провести документальне відображення виданих під звіт коштів, списаних підзвітних сум згідно з авансовими звітами і перенесеними залишками дебіторської заборгованості на рахунок 66 “Розрахунки з оплати праці”;

скласти таблицю за результатами перевірки видачі та списання підзвітних сум за такою формою:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підзвітної особи, посада;*
- 2) залишок заборгованості на 1 січня 2007 року*
- 3) видано під звіт грошей (за кожний місяць 2007 – 2008 років окремо) згідно із записами в касових документах;*
- 4) записано на дебет рахунка 372 “Розрахунки з підзвітними особами” (за кожен місяць 2007 – 2008 років окремо). У примітках вказати випадки сумнівних підписів підзвітних осіб, якщо вони є;*
- 5) списано підзвітних сум:*
 - а) згідно з авансовими звітами;*
 - б) перенесенням дебіторської заборгованості на рахунок 66 “Розрахунки з оплати праці”.*

Ці дані вказати окремо за кожен місяць 2007 – 2008 рр.

- б) відображено перенесену з підзвіту заборгованість на рахунок 66 “Розрахунки з оплати праці” (окремо за кожен місяць 2007 – 2008 років). Якщо є розбіжності сум перенесеної заборгованості між даними рахунків 372 і 66, то слід вказати їх у примітці;*

скласти порівняльну відомість правильності перенесення залишків підзвітних осіб при відкритті нових журналів

додати виписку з Головної книги про залишки і обороти за рахунком 372 “Розрахунки з підзвітними особами” за 2007 – 2008 рр.;

додати документи на видачу грошей під звіт із сумнівними підписами підзвітних осіб;

Після проведення ревізійних дій, долучення до справи вказаних розрахунків і документів на вирішення експертів можна поставити такі питання:

1. Чи підтверджується документами бухгалтерського обліку сума крадіжки коштів при розрахунках з підзвітними особами у товаристві з обмеженою відповідальністю "...“ Кременецького району Тернопільської області, виявлена ревізією?

2. Які недоліки у веденні бухгалтерського обліку могли сприяти виявленим зловживанням при розрахунках з підзвітними особами?

Експерт-бухгалтер

Винник Н.М.

ПОСТАНОВА

про призначення судово-бухгалтерської експертизи

м. Тернопіль

19 листопада 2009 р.

Старший слідчий слідчого відділу Тернопільського обласного управління міліції Міністерства внутрішніх справ України майор Михалишин О.І., розглянувши матеріали кримінальної справи № 7634 про крадіжку грошових коштів у товаристві з обмеженою відповідальністю “ ... “ Кременецького району Тернопільської області

ВСТАНОВИВ:

Головний бухгалтер товариства з обмеженою відповідальністю „ ... ” Кульчицький В.Й., увійшовши у злочинний зв'язок з касиром цього підприємства Жаворонко Р.Я., систематично протягом 2007-2008 рр. складанням фіктивних авансових звітів, фальсифікацій бухгалтерських записів займались розкраданням грошових коштів.

Проведеною документальною ревізією у товаристві з обмеженою відповідальністю “ ... “ встановлено, що в результаті злочинних дій цих осіб ТзОВ завдано збитків на загальну суму 1504 грн.

Беручи до уваги, що для з'ясування питання, чи обґрунтовані й правильні висновки ревізії, необхідні спеціальні знання, керуючись статтями 75, 196 Кримінально-процесуального кодексу України

ПОСТАНОВИВ:

1. Призначити за даною кримінальною справою судово-бухгалтерську експертизу, проведення якої доручити експерту-бухгалтеру Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Винник Наталі Мирославівні.

2. На вирішення експертизи поставити такі питання:

✓ чи підтверджується документами бухгалтерського обліку завдані збитки товариству з обмеженою відповідальністю “ ... “ у сумі 1504 грн. внаслідок зловживань при розрахунках з підзвітними особами, виявлені ревізією?

✓ які недоліки у веденні бухгалтерського обліку і контролю могли сприяти виявленим зловживанням?

3. Надати у розпорядження експертизи:

акт документальної ревізії виробничо-фінансової діяльності товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “ Кременецького району Тернопільської області за 2007 – 2008 рр.;

реєстри аналітичного і синтетичного обліку розрахунків з підзвітними особами за 2007 – 2008 рр.;

інвентаризаційні описи заборгованості підзвітних осіб станом на 1 січня 2007 і 2008 рр.;

документи на видачу грошей під звіт і авансові звіти з сумнівними підписами підзвітних осіб;

висновок почеркознавчої експертизи про достовірність підписів підзвітних осіб;

порівняльні відомості перенесення заборгованості за рахунками 372 “Розрахунки з підзвітними особами” і 66 “Розрахунки з оплати праці”;

виписку з Головної книги за рахунком 372 “Розрахунки з підзвітними особами” за 2007 – 2008 рр.

Старший слідчий
слідчого відділу
Тернопільського
обласного УММВС України

О.І.Михалишин

Міністерство юстиції України
Тернопільське відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

ВИСНОВОК № 27
експерта-бухгалтера
за кримінальною справою № 7634

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Судово-бухгалтерська експертиза призначена старшим слідчим СВ Тернопільського обласного УММВС України майором Михалишин О.І. від 19 листопада 2009 р.

За завданням Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз № 7 від 22 листопада 2009 року експертизу провела Винник Н.М. – освіта вища, обліково-економічна, посада – експерт-бухгалтер.

Експерт відповідно до статті 177 Кримінально-процесуального кодексу України попереджений про кримінальну відповідальність за подання свідомо неправильного висновку за статтею 178 Кримінального кодексу України.

(підпис)

*Матеріали на експертизу надійшли 22 листопада 2009 р.
Висновок підписано 25 листопада 2009 р.*

Кримінальна справа порушена через виявлення документальною ревізією фактів зловживань при розрахунках з підзвітними особами у товаристві з обмеженою відповідальністю “ ... “ Кременецького району Тернопільської області на суму 1504 грн. за період з 2007 по 2008рр.

Експерту-бухгалтеру були надані матеріали кримінальної справи, необхідні для проведення судово-бухгалтерської експертизи:

1) акт документальної ревізії фінансово-господарської діяльності товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “ за період 2007 – 2008 рр. (т.2, а.с.120-145);

2) інвентаризаційний опис дебіторської й кредиторської заборгованості підзвітних осіб станом на 1 січня 2009р.(т.2, а.с.146-148);

3) журнали № 3 за 2007 – 2008 рр. (т.2, а.с.149-165);

4) касові книги 2007 – 2008 рр. (7 шт.);

5) авансові звіти підзвітних осіб (т.2, а.с.166-179);

б) порівняльні відомості правильності перенесення залишків заборгованості підзвітних осіб при відкритті нових журналів № 3, таблиця видачі й списання підзвітних сум, виписка з Головної книги про залишки і обороти за рахунком 372 “Розрахунки з підзвітними особами” за 2007 – 2008 рр. (т.2, а.с.180-185);

7) видаткові касові ордери на отримання грошей під звіт Дембіцьким П.О., Дембіцьким М.О., Ткачуком С.Р., Триліх М.І., Древицьким В.О., Кузьмич В.П. (т.2, а.с.186-197);

8) інші матеріали справи (протоколи допитів, пояснення, постанови та ін.) - (т.2, а.с.51-119);

9) квитанції до прибуткових касових ордерів про повернення грошей Дембіцьким П.О., Триліх М.І. (т.2, а.с.195-198).

На вирішення експерта-бухгалтера були поставлені наступні питання:

1. Чи підтверджується документами бухгалтерського обліку крадіжка грошей на суму 1504 грн. при розрахунках з підзвітними особами за 2007 – 2008 рр., виявлена ревізією?

2. Які були допущені недоліки в організації бухгалтерського обліку і контролю, що могли сприяти виявленням крадіжкам?

Судово-бухгалтерська експертиза проводилась у приміщенні слідчого відділу Тернопільського обласного управління міліції Міністерства внутрішніх справ України.

II. ДОСЛІДНА ЧАСТИНА

При дослідженні документів експерт-бухгалтер застосував наступні методи:

- ✓ зіставлення бухгалтерських документів – авансових звітів підзвітних осіб, видаткових касових ордерів з даними журналу З. Як складові частини цього методу застосовувалось контрольне звірення, зустрічна перевірка, відновлення бухгалтерських записів за розрахунками з підзвітними особами, хронологічний аналіз операцій;*
- ✓ документальна перевірка, яка включає перевірку документів і записів за формою, арифметичну і нормативну перевірку;*
- ✓ моделювання, тобто відновлення знищених документів у формі уявних образів.*

З першого питання: “Чи підтверджується документами бухгалтерського обліку крадіжка грошей на суму 1504 грн. при розрахунках з підзвітними особами за 2007 – 2008 рр., виявлена ревізією? У результаті експертного дослідження виявлено, що згідно з авансовими звітами Дембіцького П.О. від 22 вересня 2008 р. списано одержані ним на закупівлю яблук у населення для переробки в консервному цеху товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “ 240 грн. і відображено проводкою дебет рахунку 23 “Виробництво” субрахунок “Промислове виробництво” і кредит рахунку 372 “Розрахунки з підзвітними особами”. До авансового звіту додані акти довільної форми про закупівлю 300 кг яблук на ринку в м. Кременець 20 вересня 2008 р. за ціною 0,8 грн. за 1 кг. За матеріальним звітом за вересень 2008 р. завідувача консервним цехом Миндьо Н.Б. надходження яблук від закупівлі через підзвітних осіб не відображено. З пояснень Дембіцького П.О. під час слідства виявилось, що вказаний авансовий звіт він склав на підставі вказівки головного бухгалтера товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “ Кульчицького В.Й., хоча закупівлі яблук насправді не проводив. Грошей на закупівлю

яблук Дембіцький П.О. не отримував, а лише підписав видатковий касовий ордер на видачу йому під звіт 240 грн.

У результаті зіставлення наданих експерту-бухгалтеру квітанцій до прибуткових касових ордерів від 17 липня 2007 р. на повернення в касу підзвітними особами Дембіцьким М.О. – 20 грн., Триліхом М.І. – 45 грн. дебіторської заборгованості й даних касової книги за 2007 р. виявлено, що вказані суми по касі товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “ не оприбутковані. Дебіторська заборгованість підзвітних осіб Дембіцького М.О. і Триліха М.І. у сумі 65 грн. яка виникла через видачу їм під звіт більшої суми коштів, ніж була витрачена ними на закупівлю в населення полуниць для переробки в консервному цеху, списана в липні 1998 р. проводкою: дебет рахунка 23 “Виробництво” субрахунок “Промислове виробництво” і кредит рахунку 372 “Розрахунки з підзвітними особами” без обґрунтування відповідними документами. У матеріальному звіті завідувача консервним цехом Миндюк Н.Б. надходження полуниць на цю суму від підзвітних осіб не значиться.

З пояснення касира товариства з обмеженою відповідальністю Жаворонко Р.Я. видно, що повернену суму 65 грн. дебіторської заборгованості підзвітними особами Дембіцьким М.О. і Триліх М.І. він поділив з головним бухгалтером Кульчицьким В.Й.

У результаті хронологічного аналізу операцій з придбання через підзвітних осіб за готівку худоби в населення для відгодівлі й надходження її від інших господарств за безготівковими розрахунками виявлено, що згідно з авансовим звітом Кузьмич В.П. за жовтень 2008 р. списано з його підзвіту 170 грн., витрачених на закупівлю тварин у населення. Проте гроші за видатковим касовим ордером № 712 видано йому під звіт 10 листопада 2008 р. Залишків дебіторської заборгованості у Кузьмич В.П. за вказаний період не було. Зустрічною перевіркою виявлено, що в жовтні 2008 р. справді було закуплено й поставлено на відгодівлю велику рогату худобу на суму 170 грн. Але молодняк великої рогатої худоби закуплено не у населення, а в господарствах району і розрахунки проведено у безготів-

вому порядку. У бухгалтерському обліку ці операції завуальовано записом неправильної кореспонденції рахунків, а саме надходження тварин відображено на кредиті рахунку 372 “Розрахунки з підзвітними особами” замість рахунку 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”.

Висновок почеркознавчої експертизи і пояснення підзвітної особи Кузьмич В.П. свідчать, що підписи на авансовому звіті й видатковому касовому ордері за нього підроблено іншими особами.

В результаті контрольного звірення правильності перенесення сальдо за рахунком 372 “Розрахунки з підзвітними особами” виявлено, що за головним бухгалтером Кульчицьким В.Й. станом на 31 грудня 2007 р. була дебіторська заборгованість 120 грн. за підзвітними сумами, отриманими ним на відрядження. У журналі 3, який відкрито на 2008 р., ця сума відображена як кредиторська заборгованість і це завуальовано у бухгалтерському обліку неправильним записом сальдо за рахунком 372 “Розрахунки з підзвітними особами” у Головній книзі.

У січні 2008 р. головний бухгалтер Кульчицький В.Й. одержав за видатковим касовим ордером 120 грн. під звіт, як належні йому гроші в погашення кредиторської заборгованості. Цим нанесено збиток товариству з обмеженою відповідальністю “ ... “ на 240 грн. Розбіжності між висновком між висновком акта ревізії й експертизи на суму 120 грн. пояснюються тим, що в акті ревізії не врахована сума фальсифікації дебіторської заборгованості на кредиторську, яка зумовила подвійний збиток за цим фактом зловживання.

У результаті зіставлення даних авансових звітів Ткачука С.Р. і Древицького В.О. з видатковими касовими ордерами за 2008 р. виявлено, що цим підзвітним особам нараховано більшу суму, ніж належало згідно виправданих документів на 909 грн. Проте ця сума їм не видана, а вважається як кредиторська заборгованість. Хронологічним аналізом операцій виявлено, що вказана кредиторська заборгованість підзвітних осіб відображена в обліку у грудні 2008 р., тобто в процесі проведення ревізії. Таким чином, висновок ревізії

про штучне створення кредиторської заборгованості підзвітних осіб у сумі 909 грн. підтверджується матеріалами справи. Однак, віднести цю суму до нанесених товариству з обмеженою відповідальністю “ ... “ збитків не можна, оскільки неналежні їм гроші підзвітні особи не одержали. Тому за вказаним фактом висновки ревізії й експертизи не збігаються і суму 909 грн. належить з визначеної у висновках ревізії суми збитків вилучити. Висновок ревізії підтверджується лише у тій частині, що внаслідок вказаних зловживань було створено підґрунтя для крадіжки грошей, але вона не відбулась, оскільки цьому перешкодила ревізія виробничо-фінансової діяльності товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “.

Таким чином, бухгалтерською експертизою встановлено, що за період 2007 – 2008 рр. товариству з обмеженою відповідальністю “ ... “ нанесено збитків при розрахунках з підзвітними особами на загальну суму 715 грн.

З другого питання: “Які були допущені недоліки в організації бухгалтерського обліку і контролю, що могли сприяти встановленим крадіжкам” у результаті експертного дослідження виявлено, що в організації бухгалтерського обліку товариства з обмеженою відповідальністю “ ... “ допускались порушення Порядку ведення касових операцій у національній валюті України, затвердженого постановою НБУ від 2.02.1995 року № 21 (з врахуванням змін та доповнень). Так, повернені підзвітними особами суми в ряді випадків взагалі не оприбутковувались, хоча повинні записуватись в касову книгу в день повернення. Порушувалось також Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.06.1995 року № 88, згідно з яким усі господарські операції мають бути задокументовані. Експертизою виявлено, що в ТзОВ були допущені факти списання підзвітних сум без додавання виправдних документів.

Допускались порушення Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, Інструкції про розрахунки з підзвітними особами.

ПРОФІЛАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

З метою усунення недоліків в обліку розрахунків з підзвітними особами у товаристві з обмеженою відповідальністю “ ... “ необхідно зробити відповідні записи для відображення реальної кредиторської заборгованості підзвітних осіб у журналі 3 і Головній книзі. Не допускати порушення Порядку ведення касових операцій у національній валюті України, затвердженого постановою Національного банку України; Інструкції про розрахунки з підзвітними особами, затвердженої Міністерством фінансів України. Для цього у ТзОВ слід завести Журнал обліку прибуткових і видаткових касових ордерів, закріпити спеціального працівника бухгалтерії відповідальним за ведення цього журналу. Не видавати під звіт гроші в більших сумах, як передбачені Інструкцією про розрахунки з підзвітними особами. Забезпечити своєчасну звітність підзвітних осіб, не допускаючи перевищення 3-денного терміну подачі ними авансових звітів після проведення витрат підзвітних сум. Ревізійній комісії ТзОВ “...“ необхідно регулярно проводити перевірки розрахунків з підзвітними особами, забезпечуючи гласність наслідків перевірок розглядом їх матеріалів на засіданнях зборів співвласників ТзОВ.

*Експерт-бухгалтер
Тернопільського відділення
Київського науково-
дослідного інституту
судових експертиз*

Винник Н.М.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білуха М.Т. Судово-бухгалтерська експертиза: Підручник – К.: Вища школа, 1992. – 279 с.
2. Васильев С. Хозяйственное судопроизводство Украины. – Х.: Эспада, 2002. – 368 с.
3. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22.04.93р. № 3125-ХІІ (зі змінами і доповненнями).
4. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.99р. № 996-ХІV (зі змінами і доповненнями).
5. Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” від 26.01.93р. № 2939-ХІІ (зі змінами і доповненнями).
6. Закон України “Про судову експертизу” від 25.02.94р. № 4038-ХІІ (зі змінами і доповненнями).
7. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 11.08.94р. № 69 (зі змінами і доповненнями).
8. Камлик М.І. Судова бухгалтерія. Підручник. Друге видання, перероблене і доповнене. – К.: Атіка, 2001. – 376 с.
9. Мумінова-Савіна Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза. Навч. посібник – К.: КНЕУ, 2003. – 202 с.
10. Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку.
11. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.05.95р. № 88.
12. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.96р. № 116 (зі змінами і доповненнями).
13. Поникаров В. Судебно-бухгалтерская экспертиза. – Х.: Арсис, 2002. – 240 с.
14. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
15. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія. Підручник. – К.: Знання, 2002. – 253 с.
16. Хозяйственное право. Учебник / Под ред. Мамутова В.К. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративна відповідальність посадових осіб: Монографія / Матіос А.В. – К.:Кондор, 2007. – 223 с.
2. Архіпов В.В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Навчальний посібник. – М.: ЦУЛ, 2008. – 306 с.
3. Балаклицький І.І. Судова практика у справах господарського судочинства. Договірні зобов'язання. – Т.: КНТ, 2007. – 612 с.
4. Білуха М.Т. Судово-бухгалтерська експертиза: Підручник – К.: Вища школа, 1992. – 279 с.
5. Бодюк А.В. Державний фінансовий контроль. Теоретичні положення й нормативно-правові акти. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2010. – 552 с.
6. Бруханський Р.Ф. Судово-економічна (бухгалтерська) експертиза. Опорний конспект лекцій (для студентів спеціальності “Облік і аудит”). – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 200 с.
7. Васильев С. Хозяйственное судопроизводство Украины. – Х.: Эспада, 2002. – 368 с.
8. Волкова І.А. Судово-бухгалтерська експертиза. Навчальний посібник. Навчальний посібник. – М.: ЦУЛ, 2009. – 80 с.
9. Іванницький С.О. Судова влада і правоохоронні органи України. Практикум. – К.: Кондор, 2009. – 150 с.
10. Камлик М.І. Судова бухгалтерія. Підручник. Друге видання, перероблене і доповнене. – К.: Атіка, 2001. – 376 с.
11. Карлін М.І. Підприємницьке право. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2008. – 344 с.
12. Кондратьєв В.О. Господарське законодавство. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – 468 с.
13. Кузнєцов В.О. Кримінальне право в схемах. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – 462 с.
14. Малигіна В.Д. Основи експертизи продовольчих товарів. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – 296 с.
15. Молдован В.В. Кримінальний процес України. Процесуальні документи. Навчальний посібник. – М.: ЦУЛ, 2008. – 376 с.
16. Молдован В.В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, Франція. Судові органи ООН. Опорні конспекти. – К.: Кондор, 2009. – 256 с.

17. Молдован В.В. Судова риторика. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2008. – 328 с.
18. Молдован В.В., Кацавець Р.С. Судова риторика: Практикум. Навчальний посібник. – М.: Алерта, 2006. – 199 с.
19. Мумінова-Савіна Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.
20. Мумінова-Савіна Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза. Навч. посібник – К.: КНЕУ, 2003. – 202 с.
21. Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку.
22. Олійник О.Б. Судова документація. Навчальний посібник. – М.: Алерта, 2007. – 282 с.
23. Павлов В.І. Основи стандартизації, сертифікації та ідентифікації товарів. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – 248 с.
24. Поникаров В. Судебно-бухгалтерская экспертиза. – Х.: Арсис, 2002. – 240 с.
25. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
26. Судова практика у справах господарського судочинства. Справи про банкрутство. Справи пов'язані із захистом прав інтелектуальної власності / за ред. Балаклицького І.І. – Т.: КНТ, 2007. – 524 с.
27. Судова практика у справах про адміністративні правопорушення / за ред. Маляренко В.Т. – Т.: КНТ, 2006. – 498 с.
28. Судово-бухгалтерська експертиза. Навчальний посібник / За ред. Ф.Ф.Бутинця. – Житомир: ПП „Рута”, 2004. – 460 с.
29. Удалова Л.Д. Кримінальний процес. Загальна частина. Підручник. – К.: Кондор, 2009. – 190 с.
30. Удалова Л.Д. Кримінальний процес. Особлива частина. Підручник. – К.: Кондор, 2009. – 280 с.
31. Чернелевський Л.М. Бухгалтерський облік у документах. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2008. – 396 с.
32. Шарманська В.М. Судова бухгалтерія. Навчальний посібник. – М.: ЦУЛ, 2008. – 454 с.
33. Юридична риторика. Теорія і практика. Навчальний посібник / Олійник О. – К.: Кондор, 2009. – 214 с.